

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIográfIA, MŰVÉSZET

Vörös István, Szügyi Zoltán,
Aczél Géza versei

Tóth Erzsébet: Én lettem volna

Fried István, Beke József,
Kollár Zsuzsanna tanulmánya

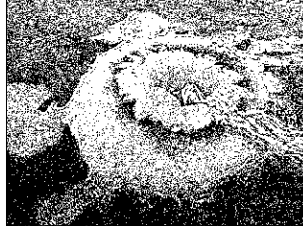
Virág Zoltán: A béklyók szorítása
Torma Éva fotográfiái

2019

NOVEMBER

forrás

51. ÉVFOLYAM 2019. 11. SZÁM

<i>Vörös István</i>	3	Nem azt mondom; Capri márciusban; Önarckép 1984-ből; Emlékeztető (vers)
<i>Zelei Miklós</i>	8	Gyilkos idők (Epikus improvizáció, II. rész)
<i>Szűgyi Zoltán</i>	38	Egyszerűen (vers)
<i>Bombitz Attila</i>	40	A látható és a láthatatlan (Kovács Lajos pályaképe és irodalmi hagyatéka)
<i>Kovács Lajos</i>	44	Ha az Istent megtaláljuk...; Első borom; Eladhatatlanul; Központ(oz)atlan; Versek pinceajtókra-ablakra (versek); Átizzadt nagymama-ingek; Egymesében három
<i>Aczél Géza</i>	68	(szino)lira (vers)
<i>Tóth Erzsébet</i>	70	Én lettem volna (Részlet egy önéletrajzból, 4. rész)

Virág Zoltán	77	A béklyók szorítása és lerázása: belefeledkezés és átlényegítés (Torma Éva művészetéről)
Fried István	98	Egy ifjú romantikus tévelygése (A gyötrődő és a többiek)
Fekete J. József	111	„A vers olyan, mint az ablaküveg” (Szűgyi Zoltán: A lélek elindul)
Beke József	115	A Bánk bán legújabb szövegéről
Kollár Zsuzsanna	125	Bánk bán-magyarázatok
		Torma Éva fotográfiai

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT • Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata • Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.; Felelős kiadó: Füzi László • A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11.; Telefonszáma: 76/482-223; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@forrasfolyoirat.hu • Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu • Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila**, **Pintér Lajos** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Vörös István

Nem azt mondom

*Ott álltam az Isten háta mögött,
s ő megkerülte értem a világot,
a teremtés sikoltva működött,
mint hal, ha partra vetve tátog.*

*Négykézláb mászott. Én meg azt hiszem,
lenéztem rá, és nem tudtam, ki az,
a függetlenség lötyög Istenen,
a világgal nem lehet pimasz.*

*Nem azt mondom, hogy szolgaságban tartjuk,
de minden imát meghallgatni sok.
Az angyaloknak gondterhelt az arcuk,
ők az olcsó kívánság-árusok.*

*Segítenék, de nem segíthetek,
különben sincsen végtelen időm.
Ha igazság kötelesség lehet,
kéne hozzá egy kézikönyv,*

*ima-kioltó minisztérium,
tanári kar a világ-egyetemre,
mielőtt az üdv-szemeszter kihuny
egy megtanulhatatlan lecke.*

*Széthull a világ. Mit ér önccsalás,
és mit a lét-meglékelés?
Fontos az Úrnak minden számadás,
bár közben is más fényévekbe néz.*

Capri márciusban

*Az ösvény tenger és ég közt vezet,
a túloldalról szikla tartja.
Valami fel-től feldobódva
követem lépcsőit a Holdba.
Nem menni fel, nehéz lehet.*

*A vágy repít az űrön is túl,
a szép mögött marad titok,
a normál élet összerándul,
a kiránduló támolyog.*

*Az első gyíkok sütkéreznek,
hátuk még szürke, mint a kő,
ha lesz bennük már több erő,
harsány kékek és zöldek lesznek.
A pillantásuk így is szédítő.*

*Néz fénye egy kíváncsi szemnek,
már csupán rutinból sötétedik.
Az árnyékok éjjelig megteremnek,
adjunk még fél napot nekik.*

*Pár lepke már, és pár virág
a színek jövőjét mesélik.
A fal tövén kígyófej kandikál.
Az út a víz fölött megáll,
ha nem nézek le, az is szédít.*

Önarckép 1984-ből

*Mint biztonságot jelentő barlangot
a futó vad elől az ágak,
gondolataimat úgy takarja a hangom.
Valami megérthetetlen alázat.*

*Inkább ülök, mint aki önmagát
öregnek képzeli,
bár fiatal, micsoda furcsaság,
a képzelt póz elég neki,*

*neki már semmi más nem kéne,
csak bölcsesség, tapasztalat.
Egy más ember beszéde,
ami a versben, mint hálóban fennakad,*

*az összegzés, az volna jó,
aranyhal konzervdobozok között.
A nagydumás megalkuvó,
addig beszél, visszalököd*

*a többi hal, szemét közé,
és akkor persze kiröhög.
A bölcsesség akárkié
lehet. Úsznak a haldögök.*

*A parton vadászat folyik.
A motorháztetőre
véres madár esik,
az őz fut még előre*

*meglőtt derékkal is,
a vérnyomon lohol utána
egész a nemélettel benőtt falig
a kölcsönös utálat*

*a gyenge és erős között.
Ma nem kívánok úgy írni, mint egy öreg.
A legtöbb cél megváltozott,
ez már nem előkészület.*

Emlékeztető

*Mért felejt el a pincér
pár nappal később, hogy borralalót
adtam neki? És én mért
nem felejttem el őt, ha volt*

*egy érdekes történet,
amit a szomszéd asztalnál mesélt?
De meg se jegyzem végleg,
néhány hét múlva minden elhalványodik,
a felejtésben nincs kímélet,
mikor a múlt egy fejben körbeért,
mégiscsak a tudatalattiba bukik.*

*Irodalom, mások története
és más efféle tarka rémmese
elmállik a tudatban, ez a végzete.*

*Miért felejttem el
a fontos arcokat,
közben szobrot emel
magának néhány olyan pillanatot,*

*melyről nem gondoltam soha,
hogyan megmarad.
Életünk nagyja úgy tűnik tova,
semmi nyom nem lesz majd utána,
nem vár ránk, belép egyből a halálba,
ami volt, hogy nincs, sose bánja.
Vagy panaszát felírni nincs hova?*

*Most itt a mód, beszéljétek,
ti, elfelejtett emberek,
ti, katonák Nagy Sándor seregében,
ti, londoni kis koldusok,
kiknek Shakespeare pennyt dobott,
és viccesen a Hamlet
premierjére meghívott.
De úgy lett,
nem mentetek, mért is mentetek volna,
hisz mindenkinek más a dolga.*

*Van, aki a gyors feledésre gyúr,
míg más népszerű városszerte,
elvárja, hogy megünnepelje
a nép. Mégis rögtön a feledésbe hull.*

*Gyertek, ti, elhurcolt rabok,
kiket a kereskedő a tengerbe dobott,
el ne kapják a tiltott áruval,
nem emlékezik rátok már a hal,
ki elsőként hústokba kapott.*

*Gyertek, ti, lemészárolt csecsemők,
ti, megölt állatok,
nem gondol vissza véretekre már a föld,
mi mindent felszívott!
Gyökerek hordtak szét és rejtett áramok,
csak felejtés a lét,*

*a túlvilág berogy
fejünkben – és még életünkben!
Ha elkapjuk kezét,
vidáman ébredünk a fűben.
Volt? Nem volt? Nem gondoljuk sehogy.
Nem szó potyog a szánkából, csak üres beszéd.*

Zelei Miklós

Gyilkos idők

Epikus improvizáció

II. rész

Szombat délután kettő. A munkaidő vége. Délután négy. Együtt a pálinkakör. Anyám. És három barátnő. Tajtékné, a gimnázium tanára. Fuscher Anni, zongoratanárnő. Dr. Dupay, tudógyógyász szakorvos. Az intelligencia. Az első üveg házi pálinka a rózsaszín, kerek asztalon. A Fecske füstsűrűs cigaretta a menő. Rúzsoltos csikkek. Az nagyvilági. A háború előtti fekete szivarhamuzóban. Még azabb.

Vízióra, homokóra, napóra. Csikkóra. Méri az időt. Amikor a szivarhamuzó félig a rúzsos csikkel, bejön a második üveg pálinka.

Padam... padam... padam...

Addigra tömbösödik a szobában a füst.

Padam... padam... padam...

A szívdobogás dala. Csehszlovák Supraphon lemezjátszón.

*Rappelle-toi tes amours.
Rappelle-toi puisque c'est ton tour.
,y a pas d'raison pour qu'tu n'pleures pas
Avec tes souvenirs sur les bras...
Et moi je revois ceux qui restent.
Mes vingt ans font battre tambour.
Je vois s'entrebattre des gestes,
Toute la comédie des amours
Sur cet air qui va toujours.*

- Párizs – mondja anyám.
- Ez az állat – válaszol Tajtékné.
- Megvert? – kérdezi Fuscher Anni.
- Négykézláb jött haza – mondja Tajtékné. – Tegnap este is.
- A fejével tolta be a bejáratot, látták néhányan – mondja dr. Dupay Ibolya. Akit nem szabad Ibi néninek szólítani. Ibi néni mindenki lehet. Őt meg doktor néninek kell hívni.
- Kinézek az ablakon, látom, hogy dülöngél haza. Gyorsan zárom az ajtót befelé. Te disznó, takarodj innen, mondom neki. De hiába. Megfeszíti magát és bógve nekiront a bezárt ajtónak.
- A Trkics Piri néni délelőtt a rendelésemen már úgy pletykálta el, hogy négykézláb, a fejével. Képzeld, főorvosnő! Tajték tanár négykézlábra áll és a nagy ökor fejével bógve nekiront az ajtónak.
- Már megcsináltattam – mondja Tajtékné.
- Kérsz még? – kínálja Fuscher. Nem vár választ. Önt. Isznak.
- Népköltészet – mondja dr. Dupay Ibolya. – Tiszta népköltészet. Ülnek a váróban, unatkoznak, és kitalálnak mindent. A Trkics néninek fél tüdeje van. Már semmihez nincs benne erő, csak ahhoz, hogy gonosz legyen. Ez tartja a népben a lelket. Bennem is.
- A kislány ott alszik – mondja Tajtékné. – Ez az állat meg odatántorog, föltépi a ruhásszekrényt, telihugyozza, közben röhög.
- Megvizsgálatnám a vizeletét – mondja dr. Dupay Ibolya. – Hol tart a veséje. Lehet, hogy már nincs sok neki hátra.
- Az volna a jó – mondja Tajtékné.
- Öntenek. Isznak.
- Utána hanyatt dől a gyerekágy mellett és elalszik – mondja Tajtékné. Alig bírtam kihúzgálni a bejárat elé. Több, mint egy mázsza – Tajtékné sír.
- El is van hívva – mondja dr. Dupay Ibolya. – Ráadásul.
- A napközi ebédlőjében... – mondja Tajtékné.
- Ott mindig olyan zsírszag van – mondja dr. Dupay Ibolya.
- A mosogatóba visszavitt tényérokrol összegyűjti a maradék húscafátokat, mócsingot, újságpapírban, a zsebében hozza haza és zabálja – mondja Tajtékné.
- Velünk is meg akarja etetni.
- Ne sírjál, Jarmila – mondja Fuscher.
- Ma is reggelig takarítom a szekrényből a mocskot, mosom a ruhákat. És nyolckor már magyaróra. Azért nézek így ki. Hát nem aludtam semmit.
- Nincs szebb annál, mint amikor az a munkád, hogy egész nap a művészetek, az irodalom – mondja anyám fölriadva a padám-padámból. – Te legalább kárpótold magad. De én? Te Ady-verseket olvashatsz reggeltől estig. A Tuileriák kertje. A Szajna-part. Szent Mihály útja. Edith Piaf! De én? – szaval:

*Küzdöttem, csókoltam szomorú rogyásig,
De csak ha biztatott az a néember másik.*

- De kevés férfi tudja ezt. Ha biztatott!... Csak rárontanak az emberre – mondja dr. Dupay Ibolya.

- És kész – mondja anyám.
- Még szerencse – sír Tajtékné.
- Akinek a fogkefédet is kölcsönadnád – mondja dr. Dupay Ibolya. – Olyan kell!
- Igen!
- Igen!
- Igen!
- A férjednek kölcsönadnád? – kérdezi dr. Dupay Ibolya anyámtól.
- Ennek? – mondja anyám. Szavalja az Ady-költeményt:

*Úgy-úgy elborulni részeg szerelemben,
Hogy bolond álmokban sem lehetne szebben.*

- Megismerkedtem egy vasutassal – mondja Fuscher. – Egy váltókezelővel, amikor jöttem a múlt szerdán a kisvonattal haza, és Pusztai külső megállójában vártuk a républikánost. Sokat késtek, volt időnk magunkat jól kibeszélgetni. Másnap eljött. De büdös volt a lába! Hát én úgy kiábrándultam.

Öttenek. Isznak. Rágyújtanak. Négy Csinszka. Négy Ady Endre. Négy Góg. Négy Magóg. A csucsai kastély ormairól a jövődönnek integet.

*Akárhol s bárkiért vágyódásba estem,
Vér áztatta nyomom Párisban vagy Pesten,
Mindig önnön vérem és soha a másé,
Soha a levésé, mindig a mulásé.*

- Te mikor voltál Pesten? – kérdezi dr. Dupay Ibolya anyámat. Mert tudja, hogy csak a háború előtt.

- A jövő nyáron biztosan kapunk beutalót – mondja anyám.

- Tedd föl a Zümmögő kórust! – mondja Fuscher Anni. – Az olyan szép! Tavaszébredés. Rügyek, virágok. Hangulat.

- Marha nagy itt a füst, lányok – mondja dr. Dupay Ibolya. – Legyen oly nővérekem valaki, és nyisson ablakot!

Első szellőztetés. Harmadik üveg. Öttenek. Isznak. Rágyújtanak.

- Néger a túloldalon! – kiált föl anyám, amikor nyitja az ablakot.

Mind odarohannak.

- Hogy került ide?

- Itt még sose járt ilyen. Az első néger itt.

- Tavaly volt egy görög. Valami Tanaszisz. Alig tudott magyarul.

- A gyarmatok felszabadításáért küzdő Fekete-Afrika gyermeke – mondja dr. Dupay Ibolya. – Ezeket mind mi tanítatjuk. A mi gyerekeink meg helyhiány miatt elutasítva az egyetemeken.

- De hogy jött ide?

- Biztos a Bélay Anna hozta. Téeszdolgozó leánya! – mondja Fuscher Anni. – Orvosi egyetemre jár. Ezeket veszik föl.

– Nem volt buta lány! – mondja Jarmila. – Tanítottam.
– Szegény Bélay bácsi! A krampusz már itt van. Várhatják a Mikulást – mondja dr. Dupay Ibolya.

A túloldalon, a kocsmá előtt magas, fekete fiú, zsebre dugott kézzel. Körülötte, néhány méteres távolságot tartva, helybeliek állnak. Figyelik. Lupták, a bicikliőr merészkedik közelebb. Mutatóujját végighúzza a fiú alkarján. Utána megnézi az uja hegyét. A fiú nevet. Kezet nyújt a körülötte állóknak. Döbbsen nézik a tenyerét.

– Ezeknek fehér a tenyerük – mondja dr. Dupay Ibolya. – Meg a talpuk.
– Nálunk jár egyetemre?! – mondja anyám. – Ahelyett, hogy visszamenne az őserdőbe, az apjával csürdögölóst járn meztelenül a tűz körül, cupákkal a kezében. Láttam az újságban, Budapestre valami néger táncgyűttes jött.

– A tévé is mutatta – mondja Fuscher Anni.
– Igen. A nők félmeztelenül ugráltak – mondja anyám. – Nekik lehet? Majd én is úgy megyek dolgozni.

– Most már ez lesz – mondja dr. Dupay Ibolya.
– Fölháborító – mondja anyám. Becsukja az ablakot.
– A jó gazdák, kulákgyanus elemek, akik úgy-ahogy megúszták – mondja dr. Dupay Ibolya –, és sikerült nekik bemenekülni a Malinovszkijba, úzik el a gyerekeiket. Egy fél emberöltővel ezelőtt egy tapodtat se engedték volna őket. Itt a föld. Abban dolgozzatok! Ma meg? Menjetek! Tanuljatok. Ne maradjatok itthon cselédnek. Az apák meg isznak. A Bélay bácsi is. Amikor ügyeletes vagyok, hozám hozza az Ármány rendőr a botrányos részeket.

– A férjem is volt már? – kérdezi Jarmila.
– Értelmiségieket nem hoznak be – mondja dr. Dupay Ibolya. – A Bélay bácsit is hozták már. Hogy igazoljam, nincs rajta külsérelmi nyom. Ezek az öreg parasztbácsik nagyon nehezen vetkőznek meztelenre egy nő előtt. Még akkor is, ha orvos. Nekem meg körül kell járnom, hogy nincs rajta sérülés.

– Azelőtt nem kellett igazolás – mondja Fuscher Anni. – Agyonverték őket és kész. Apámat is. Még halotti bizonyítványt se adtak. Máig.

– Gondolom, utána verik össze őket – mondja dr. Dupay Ibolya. – Ha már náluk a papír.

Visszaülnek. Töltenek. Rágyújtanak. Isznak.

– És ebből a négerből orvos lesz? – kérdezi anyám. – Levetkőzni előtte? Jaj! Az izéje is fekete?

– Én nem láttam – mondja dr. Dupay Ibolya. – De majd megkérdezem a Bélay Annát. Mint kolleginát.

Nevetnek. Most először a délután, az est folyamán. Tele szájjal. Fölszabadultan.

– Nem hiszem, hogy olyan jó vele – mondja dr. Dupay Ibolya.

– Akkor jó – mondja anyám.

– Mind bűdösek – mondja dr. Dupay Ibolya. – A faji mirigyek másutt vannak ezeken a négereken, mint rajtunk. Nem úgy izzadnak, ahogy mi. Ezért érezzük őket bűdösnek.

Hatalmas magyarnótázás hallatszik a kocsmából. Hegedű. Bógó. Tangó-harmonika. Itatják a fekete fiút. Már Bélay Anna áll a kocsmá előtt. Vinné haza a

fiút. De tisztességes gazdalány a kocsmába nem léphet be. Üzen valakivel, hogy jöjjön ki. A fiú kinéz és marad. Most az ő köre következik.

– Mindenki fizet egy kört! – kiabálja. – Itt ez a szokás – becsapja az ajtót. Alig van akcentusa. Talán csak a kör szót ejti egy kicsit nehezebben.

Még nincs egészen sötét. Megyek biciklizni. Váz alatt.

*

Clothing accessories! A vasműszakiban árulják a bádog nadrágcsíptetőt. Leginkább egy nagyméretű hajcsatra hasonlít, a boka külső felülete mellett, alulról fölfelé kell a bal és a jobb nadrágszáron rögzíteni jó szorosan, hogy a bicikli-lánc ne kapja be. A kormányon barna aktatáska. Középen bádogcsat, jobbról és balról keskeny bőrcsat. A táskából kilóg a biciklipumpa.

Sámlin ül Lupták bicikliőr. Körbefolyja. Elöl a hasa ér földig, hátul az ülepe, kétoldalt hatalmas oldalszalonnái. Kopasz fejtetőjén perselynyílás, oda kell a meztelen embert, az ötvenfillérest bedobni. Sódar elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal első vezetője nem fizet. Reggelente, amikor Lupták bicikliőr kezében a sámlival őrhelyére tart, néma csöndben jár. Este, ahogy szolgálata végeztével hazaindul, csörög benne a sok apró. Útközben még azt is elmondja, hogy ki hová ment be, honnan jött ki, miről beszélt, és megjegyzi, hogy a következő nap kitől, mit kell megkérdezni.

Népszerű emberek és helyek, akikkel és ahol szívesen szóba elegyednek a népek. Eszükbe se jut a borbélynál, hogy a borotvánál sokkalta élesebb kés jár a nyakuk körül. Hogy a boltban a pult alól kapott áruért nem csak pénzüikkel fizetnek.

Sódar elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal első vezetője, a félnadrág érkezik. A nadrágja elöl élére áll, de hátul, a térdhajlatokban harmonika. Nem úr, nem paraszt. Biciklijéről leszáll, a kormányról leveszi az aktatáskát, a biciklit Luptáknak támasztja, a Jövő Daráló Hivatalba lépdel. Lent, a bokájánál két nagy fül leng, az összecsíptetett nadrágszágszárak szabad szélei. Fönt is nagyok a fülei. A nadrág barna, fekete szíj tartja a derekán. Fölötte kék kockás ing, a gallér alatt zöld, gumis nyakkendő. Gyönyörű fényes a nyakkendő, messziről látszik rajta, hogy a legkorszerűbb anyagból, nejlomból készült. Van, aki műveltségét, hogy már találkozott az angol, nylon írásmóddal, azzal fitogtatja, hogy nilonnak ejti a szót. De Sódar elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal első vezetője még nem jutott fel erre a tudásszintre. A nyakkendő inggallér alatti része, a hurok, fehér bugyigumiból van, műréz csat fogja össze hátul. A szürke kiskabát bal felső zsebében, a csikkzsebben vannak Sódar elvtársnak, a Jövő Daráló Hivatal első vezetőjének a kincsei, sárga töltőceruza, bádogkupakos tintaceruza és a fehér cirmos, fekete töltőtoll. Irodája ajtajában Pásztor apátplébános várakozik. Reggel hétre rendelte be. Most nyolc óra múlt.

– Oszt Pásztor, az igaz, hogy a harangok el tudnak menni Rómába? – ordít Sódar elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal első vezetője Pásztor apátplébános úrra, és egy hokedlire ül.

– Igaz, édes fiam.

– Akármikor?

- Nagycsütörtök este.
 - Sötétben.
 - Így is mondhatjuk.
 - Másik csütörtökön?
 - Másik csütörtökön nem, édes fiam.
 - Akkó nem minden csütörtökön?
 - Nem bizony.
 - Csak nagycsütörtökön?
 - Így igaz.
 - Az idén hány nagycsütörtök van?
 - Minden évben egy.
 - Az idén is?
 - Az idén is.
 - És mikor?
 - Holnap.
 - Ilyen hamar?
 - A húsvéti szent három nap első napja.
 - Szent, szent. Közbe a Vatikánba rohangásznak. Spionkodnak. Dollárt dugnak. Oszt mondja meg nekem, Pásztor, de semmi hazudozás, csak innest mitőlünk mennek a harangok holnap a Vatikánba?
 - A világ minden tájáról, édes fiam.
 - Ezt jól megszervezték, basszák meg! Most én kicsináljak?
 - Térj meg, édes fiam.
 - Ne pimaszkodjon nekem, Pásztor! Szóval a kapitalista országokból is odamennek a harangok?
 - Igen.
 - Meg Jugoszláviából is?
 - Pontosan.
 - Amerikából? Ahun a Trúmann van.
 - Onnan is.
 - És akkor ezek ott tanálkoznak?
 - Igen.
 - Tanálkoznak, oszt beszélgetnek. Diskura!
 - Nem beszélgetnek. Némák.
 - Ez jó! Van egy utasításunk itt magának, Pásztor. A párt utasítása. Érti?
 - Nagy figyelemmel hallgatom.
 - A harangok innen tőlünk nem mennek sehova. Ez a pártutasítás, Pásztor. Érti?
 - Majd szólok nekik.
 - Ne próbálkozzon. Figyeljük. Hány harangja van, Pásztor?
 - Három.
 - Meg ne halljuk egyiket se!
- Pásztor apátplébános elmegy.
- Sódar elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal első vezetője bemege az irodájába, leül íróasztala mögé, itt megnyomja, ott bejön.

– Dútsön nekem egy felest. Mehet teli most má, fene vigye a mai napot. És berendelni az első számú vezetőket! Mindet. Sürgős! Azonnal! Sürgős! Összetartás van.

Hát ez a közigazgatás. Nem egyszerű, kortyolja Sódar elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal első vezetője a pálinkáját. Megígérte. De nem hiszek én ennek a csuhásnak. Egy szavát se hiszem el. Ezek a papok minden boszorkányságra képesek. De mink is ott leszünk!

Mindez nem számít ma már. Az legyen jó, amit le fogok írni. Azt tudjam, amit nem tudok. Ami most, a következő percben fog megtörténni. Hogy a barátom húga élve kerüljön a történetbe. Ezen a februári napon. És az első tavaszi napon is éljen majd. És tovább. Sok február. Sok tavasz. A világban. Ahol már leugrott a viaduktról, amikor itt még csak elindul, hogy leugorjon.

Depresszió. Beleesik, belecsúszik, belezuhan egy gödörbe. Nem esik bele, nem csúszik bele, nem zuhan bele. Fölnéz. És már benne létezik. Megpróbál kimászni. Nem sikerül. Fekete, csúszós sár a gödör oldala. Mind mélyebbre csúszik benne, mind mélyebbre, mélyebbre. Egyre sárosabb és sárosabb. Ő maga a fekete sár.

Hogyan csináljam?

És mit?

Még el se kezdem a mondatot, már le is ugrik. Itt az ablakok előtt zuhan. Anya a kövön. A fonódó villamos vágányai mellett. Néztük, csak nem láttunk oda. Most már odalátunk, de már nincs ott a test. Két gyerek meg a beszédképtelenség van ott. És a volt férj. Aki a reggel kifizetett gyerektartást este visszalopja. A jövő.

*

A dögkút fedelén barkaág, virág. Mukis tartalékos százados, téeszbrigádos fehér, egészségügyi gumicsizmában, kirojtosodott cejgnadrágban, kabátját katonai derékszíjjal összefogva, zöld kalapban, hetek óta őrségben áll a településtáblánál a kövesút közepén. Egy nagy, kék lavórt őriz.

– A csizmák aztán, ha letelt, az enyimék? – kérdezi dr. Gristyuk Gizikét, a Virágzó Tsz állatorvosát, amikor a fekete kályhasalakkal leterített gyalogjárón ellenőrizni jön.

– Majd a lavór is, Pista.

Mukis százados a gumicsizmában összecsapja bokáját, mosolyog, tiszteleg:

– Gizikének jelentem, különleges esemény nem történt.

– Jól van, Pista.

Kikirics Tsz-nek is hívják a Virágzót. Hivatalosan Malinovszkij. Tavasztól őszig virítanak benne a gyomnövények. Kutyadöglesztőtől sárga a határ, hatalmas pipacsszigetek pirosanak. Virágzó mezőgazdaság. Menekülnek az emberek. Végtelen ingázóvonat indul vasárnap este és jön vissza szombat este. Csepel, Ózd, Salgótarján, Lábatlan, Balatonfűzfő, Dunaújváros. Sose látott városok, sose látott ipartelepek élménye. Mint a háborúban. A szomszéd özvegy Báthoriné két fia Csepelen tűnik el:

– Ezek a csirkefogók azért se fognak majd hazagyünni, hogy az anyjukat eltemessék! – kiabál az udvarán özvegy Báthoriné. Nincs ott senki, akihez beszélne.

– Nyomas – azt mondják róla.

Özvegy Báthoriné megvásárolja a koporsóját. Ott fekszik a konyhában, a pricescse végében. Minden este mellétérdel, zsoltárt énekel:

*Még ha a halál árnyékának völgyében járok is,
nem félek a gonosztól, mert te velem vagy,
a te vessződ és botod, azok vigasztalnak engem.
Asztalt terítesz nekem az én ellenségeim előtt,
Elárasztod a fejem olajjal, csordultig van a poharam.*

A kémény a szélzúgást beviszi a konyhába. Özvegy Báthoriné rózsafüzért mormol. Asztalt terít, beszélget. Három tányért tesz asztalára, és eszik az eltűnt két fiú helyett is.

Egyedül haldoklik, háztól temetik. De négyen se bírják begyömöszölni a koporsóba. Mire meghal, kihizza. Új koporsót a virágzó Malinovszkij csináltat. A temetés idején dili Jani pávája rikoltozik.

Húsvétvasárnap a délelőtti mise előtt a lánctalpas Sztalinyec vontató érkezik a templomhoz. Pilátus ül a nyergében. Föláll, amikor beszél:

– A golgota a demokrácia diadala. Népszavazás előzte meg. Én változtassak az ítéleten? Nem vagyok zsarnok.

Elindul a Sztalinyec. Jár, forog a templom körül, újra elindul, tolat, fordul, visszamegy. Remeg az oltár, a szentségházban az áldozókehely, az aranytányér, benne a megszentelt kendővel betakart oltáriszentség. A halálos, szürke vasló bemegy az utcákba, repedeznek a vályogfalak, kidönti véletlenül a fákat, kitaposza a bokrokat. A településtáblánál egy pillanatra megáll. A nagy, kék lavórban Pilátus megmossa a lábát, a kezét.

– Háromszázhatvanöt nagypéntek van egy évben – mondja. – Adja hírül mindenkinek! – a böhöm nyergébe visszaül, elmegy. Mukis százados tiszteleg.

Már senki se emlékszik rá, hogy melyik föltámadáskor veszítjük el Krisztust. Amikor a Mantzúr fiú templomkulcsot reszel magának, és éjszaka a toronyba jár a babájával, Gombkötő Erzsivel háborítatlanul szerelmeskedni? Vagy korábban? Amikor Sódar elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal első vezetője még hivatalba se lépett? Senki se veszi észre, amikor megtörténik. Csak a Mantzúr fiú vesz észre nagy-csütörtök éjjel, pontosan akkor, amikor a kulcsot a templomajtó zárjába illeszti, négy kezét, amint hátulról megragadja. Azonnal megbilincselik Gombkötő Erzsit is, hiába rúgkapál és sikoltozik. Reggelig verik őket a rendőrségen. Disszidálás kísérlete, tiltott határátlépés kísérlete. Elviszik Pásztor apátplébánost is. Ő biztatta föl a két fiatal. Ő adta nekik a templomkulcsot, hogy szökni tudjanak. Gombkötő Erzsi belehal a verésbe. Másnap elrendelik nyilvános boncolását a templom előtti téren. Kihajtják rá a népet, hogy lássa mindenki. A boncoló orvos fölmutatja a sérült belső szerveket. Hangosan diktálja jegyzőkönyvbe a sérüléseket.

*

Locsolkodás után, délután érkezik a munkásvonat. Egy perc megállás. Indul tovább. A gyerekek pénzt kapnak a locsolkodásért. Két forinttól százig. A százas, a piros hasú, nagyon sok. Ritkán adják oda. Végigkérdezik a neveket, s ame-

lyik sokat jelent, sokat kap. Pénz, pénz, pénz. Megnézik a fiúk, hogy melyikük, milyen szagos vizet használ. A legszegényebbek mosdószappan-darabkát áztatnak, s öntik a fehéres vizet a tavaly is már tavalyról megőrzött, kopott aranykupakú fiolába.

– Teneked meg milyen a kölnid?

A sötétkék rövid nadrágú, fehér inges fiú félve mutatja az üveget.

– Semilyen. Szagos szappanybú csinátad! Kívúrrú látszik! – Lecsavarják a kisüveg kupakját és kilocsolják, ami benne van. – Nesze! Eridhetsz hazafele.

Nem osztanak minden háznál pénzt. Van, ahol hüvelyk- és mutatóujjuk közé fogva, piros tojást adnak át a lányok, csinos főhajtás kíséretében. A fiúk a délelőtt közepére telieszik, teleisszák magukat. Nem kell a piros tojás. A legértékesebb a legértékeltenebb. Dobálási verseny folyik a házak falánál, melyik tojás törik szét jobban, és hogy nagyobb piros foltot a fehérre meszelt falakon.

A húsvéthétfői munkásvonat különlegessége, hogy mindenki sokkal jobban be van rúgva, mint a vasárnapi munkásvonatokon. A lábukon alig álló legényeknek, férfiaknak hatvan másodpercük van, hogy fölférjenek. Megrohamozzák a vonatot, a tettekresek az ablakon dobják be a csomagjukat és másznak utána. Lapjával állnak a folyosókon, a peronokon. Van, aki úgy dőlne el részegségében, mint a vonalzó, ha nem tartanak a többiek. A vécéajtókat is kinyitják, oda is befér vagy három ember. Akire az evés-ivás, berúgás után rájön, közelharcot vív, hogy magára csukhassa a vonatvécé ajtaját. A sok küzdés meghozza gyümölcseit. Már az út első szakaszában annyi anyag, pisa, szar, fos, turha és okádék termelődik a vécécsésze mellé, hogy már senkinek sincs kedve oda beállni. Most már szabadon használható a vécé. Ordítások hallatszanak minden irányból:

– Ne üjjön a bőröndömre!

– Akkó vigye innen.

Az otthon szaga dől a szájából, a bőfögésekből, a munka frontjára induláshoz újra előhalászott katonaládákból, vulkánfíber kofferokból, hátizsákokból, vászonnal bevarrt tetejű vesszőkosarakból. És elegyedik a vécékből áradó szagokkal. Akik otthon maradnak, éhbérért dolgoznak. A munkaegység olyan alacsony, hogy nem lehet belőle megélni.

Alighogy eltűnik a munkásvonat az erdősáv mögött, Hupuczy Laci üvöltve szalad ki az iskolaudvar végében álló gyakorlati terem épülete mögül. De üvölte ni se tud rendesen. Hány ni megy hátra, a gyakorlati mögé, de sokkal nagyobbat rándul a gyomra, mint szokott ilyenkor. Karcsi legény lóg a cseresznyefa virágzó ágai között. Szájából kint a nyelve. Nadrágja szárából ürülék távozik megfontolt cseppekben. Szeme nyitva. Nézi a tavaszt. Hupuczy Laci nem képes elüvölte ni a látványt. Ahogy kinyitja a száját, szinte szintiszta alkohol spriccel belőle, tagolatlan hangok kíséretében. Mutogat hátrafelé, és szalad előre.

Hiába örködik Mukis százados a fehér gumicsizmában a kék lavór mellett, és parancsol rá befelé, kifelé mindenkire, hogy kezét-lábát, biciklikerekét a fertőtlenítő lében megmossa, a száj- és körömfájás bent van a településen egy hajnalon. Kinyílt hólyagok a jószág elkékült szájában, a disznók patáján. Döglik az állat. Rétegenként szórnak oltatlan meszet a dögkútba. Benne van Viola is.

Többen látják Karcsi legényt, amint barkanyalábot, virágot tesz a döngkút fedelére, majd eltűnik a gyakorlati mögött. Az ő házuk volt az iskola. Az ő tehénistállójuk volt a gyakorlati épülete. Lepadlózzák, munkapadokat tesznek be. Sok reszelő, sok kalapács. Nevelés a munkára.

Az ő házuk volt az iskola.

Az ő tehénistállójuk volt a gyakorlati épülete.

És? Mi történt?

Eladták?

Az övéké volt.

Vagyis gumibottal, puskatussal verik ki őket belőle. Villog a szurony, a bajonett. Gumibottal, puskatussal, szuronnyal, bajonettel, bitófával, sortúzzal egy országot a kettős beszéd hazugságába kényszeríteni. Az övéké volt. A lelkük. Ellopják tőlük. Az övéké volt. A létük. Elveszik azt is. Az életeket meghagyják. Az munkaerő. Az kell.

Egy országot megtanítani lopni. Hogy mindig vannak szabad prédák. A lopás kultúrája. Az elvevés kultúrája. Az eltulajdonítás kultúrája. Megtanítani egy népet arra, miért szép elvenni valakinek a vagyonát, az életét. Miért igazságos. Jogos. Ezért harcolunk. Így szépül a jelen, lesz a jövő boldog. Így gyógyulnak be a múlt igazságtalanságának sebei. Fosztogatni a társadalmi igazság része. Elvenni. Eltulajdonítani. Kirabolni. Visszaélni és visszaélni hagyni. Fel nőni hazugságban. Élni hazugságban.

Annak is elveszik a létét, aki megtanul lopni. Szeberényi meg azt gondolja, hogy éppen fordítva van. Hogy akkor kapja vissza. Amikor szalad a hóna alatt a Telefunken rádióval. Most hajtják ki a zsidókat a házukból. A konyhában még meleg a tűzhely. A szobában még reng a kisbölcső a beléfectetett játék babával.

A szerzemény.

– Varázsszemes! Varázsszemes! Van ott még más is! – Kiabál lelkendezve Szeberényi. – Van ott még más is! – És nem veszi észre, hogy már nem ő szalad ott. Nem ő. A tolvajt ellopják.

*

– Heil Hitler! Sieg Heil!

Minden délután tanulószoba, ebéddel. Az udvarról ez hallatszik be az ebédlőbe, a szomszédokba át. Osztályonkénti érkezés az iskolából, csoportonként lehet az ebédlőasztalokhoz ülni. Tizenkét tanuló egy csoport. Tíz centivel kimagaslik az Új doktor lánya. A többiekénél ruhája anyagának minősége sokkal jobb. Szabása sikkes. Bőre sokkal szebb. Haja fényes. Hajszálainak tövében soha nem találnak serkét. Körme, nyaka, füle soha nem retkes. Blúzának gallérján soha nem fehérlik korpa. A késsel-villával evést nem kell gyakorolnia. A gépállomás technikus szereteti, ha tévedésből mérnöknek nevezik. Fiúgyermekének aktatáskája van. Nem mesztéláb, nem dorkóban, bőrcipőben jár. Nem hord csikófrizurát. Ami oldalt, fölül, hátul majdnem teljesen kopasz. Elöl a homlokba hullik néhány centi haj.

Az ebédlőben két hosszú asztal áll egymáshoz tolva L alakban. A viaszkos vászon egy kicsit mindig mosogatólé-szagú, egy kicsit mindig zsíros. A sarokban egy kisebb asztal a tanároké. Onnan tartja a rendet Imeczko napközis nevelő. Most jött meg a cukiból. Ott ultizik minden délelőtt Pirikénél a cukiban, a vasmű-

szaki mellett. Nem nyer, nem veszít. Pénzénél marad. Megy a napközibe. Magára veszi hatgombos, faggyúsárga köpenyét, megigazítja üvegrubintos, aranyozott alumínium nyakkendőűjét. Beebédel. És nagyon meglepődik, amikor az ajtóban megjelenik Stein Ármin, az osztályidegen maszek. A szomszéd ház, a szomszéd bádogosműhely tulajdonosa.

– Jó napot, tanító úr.

Kínálás nélkül leül. Nagy, vörös arcán csillog az izzadtság, rücskös kezeit kék vászonnadrágjába törölgeti.

– Üdvözlöm – nyújtja előre vékony nyakát Imeczkó. Ez a köszönés nagyon városi. A fővárosban is megállná a helyét.

– Még Párizsban is! – mondja neki egyszer Új doktor. – Ha értenék – de Imeczkó ezt rég elfelejtette.

A kalandfilm a szovjet háborús film. Sok német katonával. Akiket majd legyőznek. De az másfél óra. Néha kettő. Amikor véget ér a film. Addig sok a Heil Hitler! Sok a Sieg Heil! Az oroszok köszöntéseit, vezényszavait meg szinkronizálják magyarra. Ők *már* mi vagyunk. Az idegen nyelvi jel az ellenség stigmája. De itt, a napközi udvaron bizonytalan, hogy a németeket legyőzik-e. Az dönti el, hogy a két-három legerősebb fiú melyik csapatba áll, amikor kezdődik a katonásdi és elhangzanak a vezényszavak:

– Sztalingyertyák a véce mögé!

– Németek a kerítéshez!

A kerítéstől indulnak rohamra a németek.

– Heil Hitler! Sieg Heil!

Odanyílik a bádogosműhely ablaka.

– Tanító úr, munka közben én egész délután ezt hallgatom – mondja Stein Ármin, korábbi fajidegen, most osztályidegen.

– Hát. Hát. Hát – Imeczkó napközis nevelő. – Szóhoz se tudok jutni.

– Én se – mondja Stein Ármin. – Hogy lehetne ezt megszüntetni?

– Vizsgálatot indítunk.

– Nem kell vizsgálat, tanító úr – mondja Stein Ármin. – Csak szóljon rá a gyerekekre, hogy másképp játsszanak háborúsdit.

Imeczkó napközis nevelő el akar köszönni, de Stein Ármin folytatja:

– Nagyon kevesen jöttünk vissza Auschwitzból. Tudja, tanító úr?

– Nem, kérem, nem tudtam.

– Persze. Tanító úr nem idevalósi. Imeczkó. Ilyen név itt nincs. Honnan is tudná. Egy beköltözött. Zsinagógánk is volt. Itt a mögöttünk utcában. Nem a főutcán. A kommunista párttitkár lebontatta.

– A Munyi elvtárs?

– Ó. Azt mondta, ha nincs zsinagóga, elmennek a zsidók. Ha elmennek a zsidók, nincs zsidókérdés. Két nap alatt tüntették el a zsinagógánkat. Tudom, kinek lett ingyenház az anyagából.

– Ez borzasztó! Borzasztó – mondja Imeczkó napközis nevelő.

– Borzasztó? Tanító úr nem beszélhet így a pártjáról. Helyeselnie kell. De ígérem, köztünk marad. Ez is zsidó ház volt, ahol most vagyunk, a napközi. Tudja, tanító úr?

- Nem tudtam, Ármin bácsi.
- Bánjanak vele szépen – mondja Stein Ármin, és hazamegy.

*

A szellem körülnéz, és visszamegy a palackba.

Iskola.

Osztály.

Olajpadló.

Jelentés.

Osztálylétszám 43.

Az oktatás-nevelés a káderfeleségek vadászterülete. A férjet kiemelik a cukorgyári répahányó lapát mellől pártmunkásnak, osztályvezetőnek, reszortosnak. Allás kell a feleségnek, aki szintén nem ért semmihez, akinek szintén nincs semmilyen tanultsága. Kádernéből képzés nélküli pedagógus lesz. Csökkentett óraszámmal, mert tanul. Emelt fizetéssel, mert feleség. Gyorstalpalón érettségi. Két-három év alatt tanítói oklevél, vagy tanári, politechnika szakon. Ettől kezdve bármit taníthat, mert van pedagógus képzése.

A másik kivételezett emberanyag a tantestület túltöltésére a focista. A tömegsport hozza őket. Nem értenek semmihez, csak ahhoz, hogy a megyei luftkában rúgják bőrt. Lehetetlen őket bármilyen állásba fölvenni. A futballisták elhelyezése is az értékek és tudástartalmak átadásának terepe, a pedagógia a megoldás. Először testnevelőnek. Annak is tanári képzés nélkül. De nem kell annyi tornatanár, ahány focistát hoznak. Hamarosan futballisták tanítják képzés nélkül a magyar nyelv- és irodalmat, a földrajzot, az éneket, a biológiát, a történelmet. Túltöltik a státusokat. A túltöltés következtében rejtett tanárihiány van. Nincs aki matematikát, fizikát, kémiát tanítson. Nem tudnak szaktanárt fölvenni. Nincs hely.

Csütörtök reggel. Negyed kilenc. Betka futballista, akinek reggel nyolctól az V. B-ben magyarnyelvtan-órája van velünk, nincs sehol. Biztos olvassa a néplapot. Az osztály már látta. Vasárnapi meccsük gyenge színvonalú, csapkodó mérkőzés volt, gólhelyzeteiket nem tudták kihasználni, a csatárok lajhárok voltak. Még öt perc. Végre. Kicsapja az ajtót. Mindenki rohan a helyére. Vigyázzba áll. Először egy hatalmas orr jön be a terembe, aztán röptül az osztálynapló, és végre bent van Betka, a pedagógus.

- Elkéstem! – mondja. – Van ellene kifogása valakinek?

Néma csönd.

- Semmi közötök hozzá, de azért késtem el, mert értekezlet volt. Érdekel valakit, hogy miről?

Néma csönd.

- Nincs érdeklődés? Nincs agy? Üljetek már le! Hülyék!

Leülünk.

- Akkor is elmondom, ha senkit nem érdekel. Arról volt értekezlet, hogy mostantól nem lehet verni a gyerekeket. Jaj, szegény gyerekek! Na akkor, Bozsó, Marofka! Álljatok a katedra elé!

A két tizenöt-tizenhat éves, túlkoros, bukott kamasz kióvakodik az olajos, fekete dobogón álló tanári asztal elé.

– Úgy másztok, mint az állapotos lapostetvek! – Betka csatár gyorsít. – Nyomás! Előre! Gyerünk! Gyorsabban, két tetű.

A két kölök megáll a tanári asztal előtt.

– Na, Marofka fiam! Kapjon a Bozsó egy jó nagy pofont. De akkorát, hogy zúgva szálljon, mint a győzelmi zászló.

Marofka tipródik. Nézi Bozsót. Nézi a jobb kezét, nézi a bal kezét. Aztán mind a kettőt leengedi a nadrágja szára mellé.

– Melyik kezeddal akarod adni?

Marofka hallgat.

– Döntsd el hamar, különben te kapod. Jobb? Bal?

Marofka áll. Billeg egyik lábáról a másikra.

– Mi lesz már? Durr!

Marofka bámul ki az ablakon.

– Na, ezt megkeserülöd – mondja Betka pedagógus. – Bozsó fiam, akkor te kezded. Durr!

Durr. Bozsó egy elszánt lendülettel hatalmas pofont ad Marofkának. Talán nagyobbat is, mint amekkorát akart.

– Így kell ezt. Hát te, Marofka fiam? Túröd? Nincs kedved visszaadni? Hivatalos verekedés, tanári parancsra.

Marofka pofonja elcsattan. Durr.

– Elkezdődött.

Bozsó, Marofka bámulja egymást.

– Bozsó! Add vissza.

– Marofka! Add vissza.

– Bozsó!

– Marofka!

A pofozkodás felgyorsul. Marofka már vezényszó nélkül is leken egyet Bozsónak.

– Állj! Aadtam erre én parancsot, Marofka fiam?

Marofka hallgat.

– Aadtam?

– Nem.

– Akkor ez önbíráskodás. Duplán kapod vissza. Bozsó! Két nagy pofont Marofkának.

Megkapja.

– Marofka!

– Bozsó!

Betka elégedetten nézi a pofozkodást.

– Egy újjal se nyúlok hozzátok, mégis jó vörös a pofátok. Bozsó fiam, vágd orrba ökölled Marofkát.

Marofkának elered az orra vére. Törölgeti.

– Ezt meg azért, Marofka, mert ellenkeztél. Velem ne ellenkezz, hallod-e. Helyetekre, csirkefogók.

Marofka, Bozsó beül a padba.

– Így megy ezután. Egy ujjal se fogok hozzátok nyúlni, mégis mindig megkapjátok majd a magatokét.

– Szilaj ez a Betka – csóválja a fejét az iskolaigazgató, amikor eljut hozzá, ami történik. – De az engedelmességre szoktatás se könnyű.

Egy nép, amelyiket bármikor föl lehet pofozni. Arra megtanítani az embereket, hogy önmagukat pofozzák föl. Parancs nélkül.

*

Lottóötös!

Lottóötös!

Egy távoli, nagy cél kell az embereknek, ami boldoggá teszi őket. Mindenkit boldoggá tenni majd. Ez a fontos. Reménykedhessenek, hogy vinni fogják valamire. Pénz. Pénz. Pénz. Egy csomó pénz hetente. Híreket publikálni róla. Ezernyi tárggyeremény havonta. Öröklakás. Családi ház. Nyaraló. Magamra csapom az ajtómat. És azt csinálom, amit akarok. Mögötte azt gondolok, amit akarok. Gépkocsi. Én kormányozom. Arra fordul, amerre én akarom. Fridzsider. Fényképezőgép. Utazás! Megmutatni filmen. Falinaptárban. Képes hetilapban. Újságban. Bólogatnak a Jövő Daráló Köponti Bizottság halottkémei. Bevezetik a lottót. A pénz visszaszedésének céljából sokkal jobb, mint a békekölcsön. Örülnek neki az emberek! A remény fejében boldogan tejelnek.

– Ha már nem lesz senki se, aki emlékezzen arra, hogy az iskola, az iskolaudvar és az iskolakert az ő házuk, az ő udvaruk, az ő kertjük volt, akkor lesz tisztán a miénk – mondja Gristyuk Gizike Karcsi legény önakasztása után.

Még ott az üres kukoricagóré. A galambdúc a galambokkal. BedeszkHzva a kerek kút az itatóvályúval. Egy gazdacsalád élettere. Az iskolaudvaron. Elvagdosni a gyökereket. Így kényszeríteni rá egyént és közösséget az öngyilkosságra. Arra, hogy már ne is kelljen kényszeríteni. Mindenki saját akaratából irtsa a kultúrájába, hagyományába, történetébe, helytörténetébe való begyökereszettségét. Legyen bizonytalan. Könnyen kézre keríthető, könnyen átalakítható. Azt érezze, hogy környezetének, hagyományainak, múltjának, jelenének nem természetes része. Jövője nincs. Gyakran hallja, hogy itt élhetetlen, lakhatatlan. Menjen el! De inkább nyisz-nyasz. Vagy kötél. Viadukt. Sokadik emelet-ről terhesen. Gyilkosság, öngyilkosság a tulajdon megtisztításának eszközei. Telekkönyvradír.

A miénk!

Az állások betöltésének joga is.

Jövő Daráló Hivatal, Csucsai Samu sportreszortos.

– Mától te iskolaigazgató vagy, Samukám – mondja neki Halasi bácsi-Földi bácsi. – Az új iskola igazgatója.

Csucsai Samu íróasztala a levegőbe emelkedik, viszi a szél a házak, udvarok fölé, és leteszi az iskolaigazgatói irodában.

– Hogy kell iskolát igazgatni, Halasi elvtárs-Földi elvtárs? – kérdezi Csucsai Samu, repülés közben íróasztala szélébe kapaszkodva.

– Nem tudom, Samukám. Én irányítok. Kérdezd meg Pántyiknét.

Sikeres landolás. Csucsai Samu útra kel.

– Vedd elő a rendtartást, Samukám! – mondja Pántyik Imréné osztvez, oktnev. – Mert van egy ilyen kis füzet minden iskolában, tudod. Iskolai rendtartás, az a címe. Abból te el tudod irányítani az iskolát. Be se kell, hogy iskolázzunk. Ha azt átolvasod, mindent tudni fogsz, Samukám.

Egy nagy iskolát igazgatni!

Ez a fejlődés.

Vagy még nagyobbat.

Fejlődés.

Fejlődés.

Fejlődés.

Egy évfolyam százöt-száztíz tanuló. Harmincas csoportokra átlagolva évfolyamonként négy csoport az alsó tagozaton, négy csoport a felsőn.

Ha már most ennyi, mi lesz tíz év múlva, húsz év múlva!

Fejlődés.

Fejlődés.

Fejlődés.

Nyolcszor négy az harminckettő. Minimó kalkuló ennyi tanterem a felső, ugyanennyi az alsó tagozaton. Hatvannégy tanterem.

Iskolatorony!

Iskolalifttel!

Az igazgatói az első emeleten. Körpanoráma a főtérre. Nagy ablakok az udvarra. Folyosóra üvegajtó. Plusz nyolc napközis csoport alsóban is minimó, fölsőben is kalkuló. Még tizenhat tanterem.

Eddig nyolcvan!

És a beütések. Sajnos vannak. A dilinyósok. Ezek. A fogyatékosok. Akiknek elmentek otthonról örökre. Alsóban kettő, fölsőben kettő. A százhusz huzatosnak. Az még négy tanterem.

Nyolcvan plusz négy!

Én az igazgató.

De azt a négyet is. Nekünk!

Akkor nyolcvannégy.

Máshova őket. Az ország másik végébe a visszamaradottakkal. Ezerkilencszázhusz éltanuló-élsportoló és a százhusz selejt. Hat egész huszonöt százalék. Nem sok, de magas. El innen! Itt csak eredmények kellene.

*

Akárkit meggyilkolni sima ügy.

A leghétköznapibb apróság rendőri föllépés kiváltója.

Május.

Hősök tere.

Kóstolgatjuk az élet ízeit Alojziával, elsős közgazdasági technikumos ideállommal. De két gombóc fagyira nincs pénzünk. Egyet veszünk, ketten nyaljuk. Odasétál a posztos rendőr. Lassan, magabiztosan. Még nincs közel, de már kelljen éreznünk, hogy néz minket:

– Ne nyaljatok má itt ketten egy fagyajtót! Há hogy néz az ki? Menjetez innen.
De gyorsan!

Május 1.

Hősök tere.

Felvonulás.

Ülünk a haverommal beljebb, a Szondi utcában egy lépcsőn, a napon. Sehöl senki. Csak a néptelenség. Jelenlétünk ezt hangsúlyozza ki? Odajön egy határozott, harmincas civil:

– Takarodjatok innen!

– Miért?

– Amíg nem váglak mind a kettőtöket pofán.

A téren felvonul a tömeg. Az utcákról elvonult a nép. A rendszer leküzdi ellenfeleit. Két kölköt, aki arcát a fénybe tartja. Naphimnusz három alakkal.

*Áldott légy, Uram, minden emberért,
Ki szerelmedért másnak megbocsát,
És aki tőr gyötrelmet, nyavalyát.
Boldogok, kik túrnek békességgel,
Mert Tőled nyernek majd, Főlséges, koronát.*

Öncenzúra! Fagyitörténet leírása, 1975.

Odasétál a posztos rendőr. Lassan, magabiztosan. Még nincs közel, de már a zsebében kotorászik:

– Ne nyaljatok má egy fagyajtót ketten! Itt van két forint, gyerekek, vegyetek magatoknak még egyet.

– Köszönjük szépen, rendőr bácsi!

Jókedvű, vidám rendőrök körülöttünk. A sarkokon, a virágágyások között a Népköztársaság útján.

De jó, hogy ez nem történik meg. Ez a leírás. Még gondolatban sem. Ennyire azért nem. Holott akkoriban már öncenzúrából élek. Magyar író akarok lenni.

Május.

Hősök tere.

Szépművészeti Múzeum.

Hogy legyen pozitív példa is. Előremutató a mai napra. Amikor este már szerelmeskedni nem szökünk a terre. De elsős közgazdasági technikumos ideállommal még igen. Csókolózunk a Szépművészeti Múzeum falának beszögellésében, a bokrok takarásában. Trappol a járőr. A fiatalabbik fölfedez minket. Félúton veszi észre, hogy egy szerelmespár. Nem jön oda. Visszafordul.

Írni az emlékezet betegsége. Hiába gondolok. Más történik. Az ölni megy végbe bennem, kívülem. Ez a szó ismétlődik. Válik akarattá. Dolgozik belül. Megállíthatatlan kívül. A látóteremben az arca, akit. Nem is egy. Gyilkosság a tehetetlenség legjobb ellenszere. Ölni. Ölni. Ölni. Az ember legegészségesebb vágya. Naponta átgondolom, kit ölök meg. Kitaratóan és erőszakosan dolgoznak belül ezek a gondolatok. Vonulnak a látóteremben az áldozatok. Hallom, ahogy beléjük roppan a késem, eldördül a fegyverem, és pontos, piros lyuk keletkezik

a homlokuk közepén. Harmadik szem. A halál figyeli adósait. Hallom a csöndet, ahogy lélegzésük megáll a kötélén, amelynek egyik végét én kötöm a gerendára, a másikat én hurkolom a nyakukra.

Írni: igazat mondani. A legnagyobb tévedés. Igazat mondani: végső lemondás az életről. Már ez a kis kéttagú is milyen hülyén hangzik. Ahogy egyik lá-bá-ról, i-ga-zat, áll a má-sik-ra, mon-da-ni. Pfuj!

Ami a szívemen, a számon. A hazug jelmondata. Hazudni egészség. Gyógyulás az emlékezet betegségéből. A hazug kicsattanóan sokat vár az élettől. Pénzt. Pénzt. Pénzt. Nagydíjat. Kisdíjat. Új nőt, aki szerelmetes hazugságait ismételteti. Új hazugságokat. Hazugság. Hazugság. Hazugság. Nem az a célja, hogy mások elhiggyék. Én magam higgyem el. Megszépítsen engem. Hogy mindenkiben saját hazugságok csírázzanak ki. Keljenek ki. Nőjenek nagyra. És virágba boruljanak. Összekuszálni végképp közös dolgainkat. A harag és a viszály lovának dobogása nyomja el a nappal hangját, verje föl az éjszaka csöndjét.

Az ölni megy végbe bennem, kívülem. Ez a szó ismétlődik. Működik belül. Megállíthatatlan kívül. A rendőr, ha nem fordulna vissza, azt tenné helyesen. Öncenzúra! Ha nem élne benne is. Megbilincselne. Begyűjtene. Még ott állok a beszögellésben. Karomban a szerelmesemmel. De már itt vagyok. Magányosan. Mindenre képesen. Ölni. Ölni. Ölni. Ha az áldozatom nem halna bele, megtenném azonnal.

Kár.

Kár.

Kár.

A varjak.

Azok is honnan?

Hiszen nincsenek itt.

Ezt a gyilkosságot is meg fogom úszni.

Az áldozatom nincs itt. Ölni. Ölni. Ölni. Ha nem mást, akkor magamat.

– Legyél öngyilkos.

Mennyi élet van benne. Milyen lelkesítő egy ilyen mondat. Megannyi mély-ponton átsegít. Számtalanszor tartja bennem a lelket. Rég nem élnék, ha ez nem hangzik el. Amikor már végképp nincs, amibe kapaszkodni, ebbe még. Abban vagyok érdekelt, hogy minél tovább kívánja a halálomat.

Csöngetés. Hallatszik. Egy barát topog odakint. Veri le cipőjéről a havat. Tisztaságot akar. Az ajtót kizárom. Kinézek. Nincs itt. Mégis bejön. Az áldozat. P. Amand.

Szeretetre méltó, azt jelenti. Az Amanda férfi párja. A dolgozószobámba engedem. Az íróasztalom közelében ül le. Hallom időnként, ahogy sifitel rajta. De hát beszélgetünk. Mélyen, meghitten. A kísértés nyitott neki ajtót. Az önteltség csábítása, hogy én képes vagyok továbbadni valamilyen tudást. Létezni másokban. Így gyarapítva az ő tudását. Hogy tájékozottabb legyen. Pontosabban át tudja tekinteni, ami történik. Kezemben az alma. Így segíték. Neki. Magamnak. Minél több tájékozott barát kell. Mert ami történik, az nagyon kusza. Rendszerváltás van. Felfordulva minden. De most majd minden jóra fordul. A bizalom az életünkbe visszaköltözik. Okosan kérdez. Okosan válaszolok.

Senkit nem kellett volna segíteni. Legföljebb az öngyilkosságba. Sokkal nyugodtabban élnék most. Nem volna annyi ellenségem. Mihelyt tevőlegesen segítesz valakin, páros lábbal rúgod saját magadat seggbe.

*Goodbye American dream
With your life insurance and pension schemes
Whoah
It's a lonely ride down golden highways
Hope is blind
But shoot for the skyways
Promises – turn to dust*

*And it's suicide
I'm a prisoner in 72nd Street
And it's suicide
I'm a prisoner in 72nd Street*

Bután állok este az asztalomnál. Nem találok a dokumentumot, amelyikről P. Amanddal beszélünk. Szeretetre méltó barátként érkezik. Tolvajként távozik. Ovidius. Átváltozások.

Megszületik a feljogosítottságérzés bennem. A büntető vagyok. Tehetem.

Most bontják az iskolát, ami már rég nem iskola, ami Karcsi legénykéé volt valaha. Szétverik az udvarán korhadó kukoricagórét. Ledöntik a galambdúcot. Értetlenül szálldosnak a régi lakók leszármazottai fölötté. Bukók, keringők, postagalambok, kék szárnyú gatyások. Ijedten csipognak belül a fiókák. Betömik a bedeszázott kerek kutat. Bedöntik az udvar végében düledező néhai tehénistálló falait, amiből gyakorlati terem lett. Bontják az osztálytermeget, amelyekben egy gazdacsalád nemzedékeinek nappalai és éjszakai teltek valamikor. Ahová a vörös csillagos címert tették, ott feszület volt a falon. Az igazgató egy nagy-szünetben itt, az udvaron közli Nagy Rebeka tanulóársunk sorsának jelentős javulását.

*

Megszorítom én ezt az Ármányt. Meg én! Jár alá s fel Munyi titkár. Az ajtótól az ablakig. Az ablaktól az ajtóig. Irodája teljes hosszán. Keresztbe megy szaporázva, kasul vissza csillapítja. Összevissza dühöng-tombol. Ármány őrmesterre vár. Dühíti közben önmagát. Hamisítja! Ahogy gyerekek a kutyát, amikor a pófáját összeszorítják és tenyerükkel erős durvánt az orrát dörzsölik. Munyi titkár a saját orrát dörzsöli erősen. Ami egyre vörösebb. Az arca is. Az éjszakai ivászat nyomai is rajta. A reggeli rátöltés. A lelkén is. Itt lesz újra az az Ármány. Itt tekerem ki a nyakát. Fölnéz. Látja Lenint a falon, ahogy elmosolyodik és bólint. Igazad van, Munyi elvtárs. Adj a pófájának! A báránybőrbe bújt farkast meg kell semmisíteni. Így lesz, Iljics. Ígérem.

Megint az éjszakai szolgálata után kell Ármánynak a Jövő Daráló Hivatalban megjelenni. Csak legyen minél fáradtabb! Ráhúzz egy kicsit. Úgyse csinál egész

éjjel semmit. A sötétben sétifikál. Egy-két asszony biztos van, amelyiken kipiheni magát. Meg kéne figyelni. Inflagba rántani! Megkezesedik attól. Boldogan végrehajtja, amit én mondok. Munyi titkár pattogatja a nehézostort, fújja a sípot. Hopsza, Ármány! Hopsza! Hopsza! Combig érő lakkcsizmája sarkával nagyokat dobant. Hopsza! Hopsza! Esküszök, hogy addig ütöm, amíg meg nem lesz, amit én akarok. Hopsza! Hopsza! Az éjszakai szolgálatot reggel hétkor adja át. Addig a nőinél üzekedik. Lesi a páncélszekrényt az ablakon. Nyalja a cukrot üvegen át. Biztos ki akarja rabolni. Piszkos gazember. Amíg én itt vagyok, onnan egy fillérhez se jut. Ez biztos. Reggel kilencre lesz itt. Addig se tudjon aludni. Hétkor vége a szolgálatának. Már nem érdemes lefeküdni kilencig neki. Itt nyúljon nekem ki a padlómon. Hopsza! Hopsza!

– Na, Ármány elvtárs, mire jutott? – ordít Munyi titkár, amikor Ármány őrmester benyit.

– Miben mire, Munyi elvtárs?

– Ne csinálja nekem. Mintha nem tudná!

– Semmikor!

– Mit semmikor?

– Nem azt akarta kérdezni?

– Mit?

– Hogy mikor veszem nőül Inkét.

– Mikor?

– Semmikor.

– Nagy Rebeka anyja, Nagy Irénke. Az egyetlen tizenkilences veteránunk, Nagy Demeter elvtárs leánya – mondja Munyi titkár. – Egyetlen leánya!

– Ez biztos.

– És lányanya? Nagy Irénke lányanya? Ez lehetetlen. Elrontja az összképet. Teljesen elrontja. Nem maradhat így. A szocialista erkölcs nevében, Ármány elvtárs.

– Senki se vesz feleségül egy olyat, akit a házasságkötés előtt meg lehet ízélni. Ez is a szocialista erkölcs, Munyi elvtárs.

– De Nagy Rebeka most már iskolába jár.

– Jól tanul.

– Rebeka nagyapja, Nagy Demeter elvtárs az egyetlen tizenkilences veteránunk, Ármány elvtárs. Vörös sipkás huszár! Visszük az iskolába tanévnyitóra, tanévzáróra, évfordulókra. Elmondani, hogy rohamozta a Téli Palotát. Harcolt a szocializmusért. Hogy életünk szebb legyen.

– Sose járt Oroszországban.

– Ha ezt elpofázza, leszereljük.

– Mindenki tudja.

– Hát röhögjenek az iskolások rajtunk, Ármány elvtárs? Az egyetlen tizenkilences veteránunk unokájának az anyja lányanya? Ármány elvtárs! Az összképet rendbe kell tenni.

– Inkét én el nem veszem.

– A Malinovszkij-klubban egy nagy lakodalom? Két disznót levágunk!

– Maga nekem nem parancsol! – Ármány őrmester becsapja az ajtót maga után. Nem tudja, hogy a parancsol szó kiejtésével mindkét lakodalmi disznót megidézte. Jobbról, balról majd közrefogják és nászindulót rőfögve vezetik az anyakönyvvezető elé.

De a rendőrparancsnok az igen, az parancsol neked, te gazember. A parancsnok elvtárs tagja a Jövő Daráló Bizottságnak.

– A rendőrparancsnokot! – mondja Munyi titkár a telefonosnak.

Tajték, az orosz tanár ordítja össze a tanulókat az iskolaudvaron. A kukoricagóré mellett sorakozó. Az igazgatónak bejelentése van. Tajték most is be van rúgva. Ő tanít meg bennünket a számártejkészítésre.

– A legolcsóbb motalkó, gyerekek! – mondja egy délután a hatodikosoknak. – Kell egy nagy uborkásüveg. Ötliteres. Az a jó. Abba fér. Teszünk bele egy kiló cukrot. Ha nincs pénz, felet. Öt deka élesztőt. Teleöntjük vízzel és állni hagyjuk. Erjedjen a finom alkohol. Három-négy napot. Négy biztos elég. Kész. Itatóspapíron átszűröm egy másik uborkásüvegbe és azonnal lehet inni. Tudjátok, hogy fejbe vág! Mindig van készen is. Kóstoljatok bele – és mindnyájunknak önt egy vizespohárral. – Ugyehogy milyen jó. Egészségetekre!

– Egészségire, tanár bácsi!

Amikor az igazgató beszél, a gyakorlati teremből kihozzák az olajos dobogót, ami a falhoz döntve várakozik a nagy alkalmakra. A bedeszkázott kerek kút elé teszik. Az igazgató a közepére áll. Feje fölött galambok keringenek, dobolnak, turbékolnak. Körülötte, a dobogó mellett, jobbról, balról a tanárok. Meg az itatóvályú.

De jó volna, ha tele lenne számártejjel, nézi Tajték, amikor, egyetlen alkalommal, ő is a dobogón áll.

– Ember a világűrben! – kiáltja Tajték, és nézi az itatóvályút.

– Garagin! – kiáltja. Megáll. Jó lenne bedönteni legalább egy kevertet. Már pont elindul a kocsmába, amikor jön a hír, és az igazgató megállítja.

– Te vagy az orosz tanár – mondja az igazgató. – Te jelented be – lökdösi föl a dobogóra.

– Garagin őrnagy! – Tajték ijedten körülnéz. – Tudjátok, mi történt, gyerekek? – a legszívesebben azt mondaná el, hogy basszátok meg, a kocsmába akartam menni, hogy igyak egy felest. Ember a kocsmában! Egy fél kevertet egy korsó kőbányaival. Az most nagyon kellene. A kőbányait nem is az ivás miatt elsősorban, hanem hogy lemossa a tömény szagát. De ez a hülye megállított. Ehelyett azt mondja: – Ember a világűrben! Legyőztük Amerikát! Az imperializmust. Garagin őrnagy személyében – és akik nem tanulnak tovább, azok ma is így mondják: Garagin.

De most az igazgató áll a dobogón:

– Itt áll előttem, az első sorban tanulóársatok, Rebeka. Mindenki ismeri és szereti őt. A tizenkilences vörös sipkás huszárveterán, Nagy Demeter elvtárs egyetlen unokája. Tanulóársatok, Rebeka sorsának jelentős javulásáról szólok most nektek, gyerekek. Tanulóársatokat, Rebekát mátol Ármány Rebekának hívják. Ez a neve. Jegyezzétek meg! Tapsoljuk meg Ármány Rebekát! És énekeljük el az Internacionálét.

Mindenkit megelőzve Tajték belecsap a nótába. Énekelni kezdi a dalt, amit Ármány őrmester lakodalmán tanul egy rendőrtábornoktól, amikor összekapaszkodva ugrálnak az asztalon.

*Gyöngéd karok ringatnak itt,
rátok ez órán a szív üdve vár.
Ármány fölött győzött a hit,
hő vágyban egy lesz a hű mátkapár.*

A Malinovszkij rendezi meg a lakodalmat. Kaja, pia, mindent állnak. Nem is két disznót, hanem négyet vágnak. Húzza a Malinovszkij tánczenekar. A megyeszékhely színházának kiöregedett, elpocakosodott bonvivánja rendőrtábornoknak öltözve vesz rajta részt. Ez a pártfeladatod, Győzőkém, mondja neki a tartótisztje. A tábornok Farkas próbarendőrnek előléptetést ígér. Másoknak kitüntetések:

- A kapitányuk terjessze föl magukat!
- Ha здоровье! – üvölti Tajték.

*

Bundzsák rendőrkapitány Bánfi Matyi agyvelős-véres vadászpuskáját tisztogatja. A harmadik fegyveres öngyilkosság ebben az évben. A hozzátartozók a tisztaszobában jajgatnak. A feleség elő akar jönni. Kinyitja az ajtót. De a kapitány rácsapja.

- Úgyse támad már föl. Ha már így megcsinálta ezt a hülyeséget, legalább maga ne idegesítsen engem, Bánfiné!

Semmi nem fedezi már a rossz lapjársók költségeit. A kártyacsatákban, kaláber, ulti, fokozatosan forgalomba kerülnek és elfogynak a feltört kriptákból rabolt nyakékek, láncok, gyűrűk, karkötők. A pompás vadászvacsorákat desszertig rágott, jó minőségű fogarany. A földig rombolt kastélyból zabrált festményeket még sokáig nem merik elővenni.

- Honnan is van ez a két szép németalföldi kép?
- A nagyanyám padlásán tanáltam.
- A Rosszvizű tanyák dúlójében, a négy egyszobás lakásra, közös konyhára osztott, szalmával fedett cselédház padlásán.
- Mink is szeressük a szépet.
- Öreganyád a manierizmusra bukott leginkább?

A kastély elfoglalása több hullámban történik. Késekkel, husángokkal, csecsemőt, öreget, bárkit fölkoncolni, kibelezni képes állapotban törnek be a parkba, az épületbe. Csapkodják az ajtókat. Dobogó léptekkel rohannak a lépcsőkön. A szobákba föl. De nem találnak senkit.

- Elszöktek.
- A pince!

Sár fogadja őket. A kastély ura, mielőtt nyomtalanul eltűnnek, kiveri a hordók dongáit, összejtöri a demizsonokat, a borospalackokat, pálinkásüvegeket, pezsgőt, konyakot. Egymást ne gyilkolják le, amikor az üres kastélyban bedühödve, a nehéz pinceaajtó feltörése után beleszédülnek az ivásba.

Másnap a rejtekhelyeket keresik.

- A kincs!
- Hol a kincs?
- A kincs!

De nem találnak rejtekaajtót, padló alatt nyíló lejáratot, falba rejtett vasszekrényt, asztallábakba vájt üregekben csillogó dugigyémántokat.

A következő nap hozzáfognak összepakolni, ami még a szekrényekben van. Ruhát, ágyneműt, fehérneműt, étkészletet, konyhai készségeket.

- Itt már minden a miénk! – gazdára találnak a piszkavasak is.
- Gyerekek jönnek. Játékot keresni. Kislányok alvósbabát.
- Most már mi játszunk velük!

A bosszú butít.

Abban telik az egész életük majd. Megcsököttséggel a haragban.

Azután faanyagért járnak. Leszedni az ajtókat, ablakokat, kigyűjteni a sarokvasakat, a tetőről el a cserepet, a gerendákat, a falakból a téglát, cipelik a faragott kő kerékvetőket.

Ami marad, véletlenül kigyullad egy éjjel. A kormos faldarabokat szép lassan beszántják. Amikor a Malinovszkij nagytáblás kukoricáját vetik, már csak egy kis szintkülönbséget mutat a szántóföld. Kastélydombnak nevezik néhányan azt a szintkülönbséget.

A kastélytűz után, amikor már nincs semmi, megvan Zsülike. Egy apró melléképületből húzzák elő, a park túlsó végében. Éjjel rövid ideig tartó, derengő világosságot fedeznek föl éber szemek.

- Ott bujkálnak.
- Megvannak.
- Végük!

Hajnalban katonai szakszerűséggel összeállított szakasz veszi körül a házikót. Csak Zsülikét találják ott, amikor berontanak. Ijedten fogja össze fichu-jét.

- Hát maga?
- Megúsztá a kutatást! – bámulja kezében korbácsot tartva Sódar elvtárs.

Ő lesz a Jövő Daráló Hivatal első vezetője. A szabadcsapat élén néhány nappal korábban ő ront be elsőként a kastélyba:

- Mostantól én zongorázok! – ordítja, ahogy meglát egy XVII. századi klavikordót. Leül hozzá, két öklével püföli a billentyűket, amíg össze nem roskad a múzeumi darab. – Ennyit ér a tudományuk! – rugdossa odébb a roncsokat.

Zsülike, a százhatvan centi magas francia kisasszony nyolcvanéves. Párizsból hozatták tizenhat éves korában. Hatvanvalahány évvel ezelőtt, a XIX. század végén, a gazdag Monarchiába. Nem követi a gazdáját, nem megy el velük.

- Hova? – kérdezi tőlük Zsülike. – Én már itt vagyok itthon.

A szakasz közrefogja Zsülikét, az előljáróságra kísérik.

- Kössük hátra a kezét! Fogoly – de nem találnak kötelet.

Sódar elvtárs az előljáróságon azt mondja, hogy ő a bíró, a rendőrparancsnok és a kommunista párttitkár.

- Magának meg el kell menni – veri az asztalt.
- Hova? – kérdezi Zsülike.

– Elzavarjuk a zsarnokot!
– Haza, Franciaországba – mondja a szakasz egyik tagja. – Ahunnan gyütt.
– Én itt vagyok itthon – mondja Zsülike.
– Maga nem is magyar – mondja Sódar elvtárs, bíró, rendőrparancsnok és kommunista párttitkár.
– Hogy maradhatna itt?
– Hol? – kiabál Sódar elvtárs, bíró, rendőrparancsnok és kommunista párttitkár. – Nincs itt lakása!
– A kisházban. Ott vagyok most.
– Oda? Az már a népé!
– Vissza kell menni Franciaországba. Ottan van magának illetősége – mondja a szakasz másik tagja.

A szakasz körben ül. Zsülike közepén áll.
– Franciaországba! – ismétli meg ordítva Sódar elvtárs, bíró, rendőrparancsnok és kommunista párttitkár.
– Nekem ott már senkim sincs – mondja Zsülike.
– Hol? Franciaországban?
– Franciaországban. Ott már nem tud rólam senki.
– Népnyzó itt nem marad – mondja Sódar elvtárs. – Amíg én vagyok a bíró, a rendőrparancsnok meg a kommunista párttitkár. Egy se. Kifelé!
– Holnap útnak indul – szól utána a szakasz harmadik tagja.

Zsülike elmegy. Egész délelőtt a templom előtt sír. A haragszó gonoszúzó ereje váltja ki. Délben befogadja egy parasztcsalád. Elmennek érte:

– Ne ríjon má a kisasszony – és hazavezetik.

Néhányszor még behívják az előljáróságára.

– Holnap indulás!

Majd szép lassan megfeledkeznek róla. Ötvenhatot is megéri. Amikor az aradi úton megérkeznek a temesvári szovjet tankhadosztályok. A háború páncélsődőrei. És dübörögnek az ország szívébe.

A kastélyból rabolt festmények nagyok. Nem lehet őket zsebre vágni, mint a gyűrűket, karkötőket. Fölsullogni velük a főváros megbízható orgazdához, akik némán, pontosan fizetnek. És beolvasztják, vagy állami segédlettel külföldre juttatják az értékeket.

A Malinovszkij-kassza sem bírja már a terhelést. Nincs belőle mit kiszedni. A pénz a kártyaadósságra azonnal kell. Az állami támogatás meg mikor fut be? Vadászpuska. Az itt van. A világirodalmi példa akkor is hat, ha a szerzőt nem olvassák? Ha nem is hallanak 1961. július 2-áról? Leülni a konyhaasztalhoz, a fegyvert a térdek közé szorítani. Előtte egy kis kivagyisággal tekintve a csöbe. Milyen jó puska. Akárki nem tudná megvenni. Én, Bánfi Matyi igen. Durr! A nyugalomba küldő pusztatótól a fejlődés irratlan messzesége. De senki nem fogja megtudni, milyen drága puska ez. Nem történt öngyilkosság. Így nem fogják az okát se nyomozni.

A kapitány legényei tisztára sikálják a konyhát. Lemossák a tejüveges konyhakredencet. A muskátlis Szép Asszony sparheltet. A vizespadot. A vödörökből kiöntik a véres vizeket. Az artézi kútról újat hoznak. Elégetik a falvédőt. Ki az

urát szereti, libacombot süt neki! Újrameszelik a falakat. Rend van. Bánfi Matyi is már lemosva, fölöltöztetve, koporsóban. A kapitány nézi a hullát. Neki is egy rakás pénzzel adósa. Elhegedülte azt már szent Dávid! Szemléletgi Bánfi Matyi önszétlőtte, nagy fejét és megszólal:

– A halál oka agyvérzés. Temetés holnap reggel. A koporsót szögezzék le. A Bánfit most már nem láthatja senki. Maga itt marad – mutat az egyik legényére.

– Őrzi a koporsót. Nehogy nekem aztán mégis kinyissák. Bánfiné! Most jöjjön elő.

Az asszony zokogva kijön a tisztaszobából.

– Akkor őszinte részvétem, Bánfiné. Hol lesz a ravatal?

– Itt. A tisztaszobában.

– Az altiszt elvtársak segítenek fölépíteni. Ármány őrmester elvtárs a parancsnok. Érti, Bánfiné?

– Értettem! – tiszteleg Ármány rendőr.

– Igen – mondja Bánfiné.

– Akkor jó. Kell is értenie mindent, amit mondok. Akkor nem lesz semmi baj. Érti?

– Értem.

– De úgy érti, ahogy én értem?

– Úgy értem.

– Akkor értjük. Micsoda szégyen öngyilkosságot elkövetni. Szegény ura agyvérzésben halt meg. Tudja, Bánfiné?

– Igen.

– Ilyen fiatalon, milyen váratlanul vitte el a betegség. Megdöbbenő. Így lesz jó ez a családjuknak is, Bánfiné. De a legjobb, ha nem beszél. Sírjon, ha kérdezik. Fegyvert, lőszert viszem. A tokot!

Még sokáig nincsenek szóvivők. Akik hivatásrendileg tudják a nyilvánosságot elhárítani. A temetetlen holtak és eltemetett élők országának népe önmagán kísérletezi ki, miképpen kerülje meg a lényegét, hogy az ingadozó öngyilkosjelölteket megkezdett útjukon így is továbbsegítse a befejezéshez. Tragikus hirtelenség. Ha felnőtt öli meg önmagát. Tizenöt évesen lett angyalka gyönyörű gyermekem. Ha kamasz fiú, leány. Ma már viszont öngyi. Becézgetik.

A drága puska elhagyja a helyszínt. Temetés másnap reggel. A Malinovszkij saját halottja. A tánczenekar feketébe öltözik.

*

Sok agyvérzés lesz még. Bánfi Mátyás temetéséről hazafelé mindenki, akinek van egy kis esze, ezt gondolja. Kacsala Mari búcsúlevele ki van ragasztva a hirdetőtáblára, olyan magasra, hogy letépni ne lehessen. De hogy tették föl? Mire létrát hoznak, mindenki elolvassa:

Nem csinálom tovább. Vége!!! Kuglit sajnálom itt hagyni, nem titeket. Ne tőrjék, hogy síromon pusztuljon el!!! Mert amikor ezt olvassák, én már nem vagyok. Dili Janika vegye magához Kuglit!!! Neki sok állata van, nála jó helye lesz a kis-kutyámnak a Délceg, a Szilánk és a Bátor között. Nekem lett volna olyan jó helyem köztetek. *Fekete tintával áthúzott, olvashatatlan sorok.* Akkor én is szakítok az egész

világgal. Tudjátok meg tik is, hogy mi a fájdalom, ha ott álltok messze hagyva a sírom szélén. És én kacagok a koporsómban rajtatok. A kártyabrigádon! Már soha többet nem kell meghamisítanom miattuk a könyvelést. *Megint fekete tintával áthúzott, olvashatatlan sorok.* Nem érdemes itt maradni veletek. Semmit se érek. De ti még annyit se. *Fekete tintával kihuzigált sorok.* Írom a neveket. A kártyabrigádban Bánfi Máttyás

A név után nagy lyuk van a levélen. A névsort kitépték a papírból. Már csak az aláírás látszik.

Mari

De a Mari áthúzva. És alá írva:

Kacsala Mária könyvelő
Malinovszkij Tsz

– Nincs gyülekezés, emberek! – ordít Ármány őrmester. – Indítsanak hazafele! Mindenki hazafele!

A Jövő Daráló Hivatalban Marofka közmunkásór végre megtalálja a létrát, kihozza, a hirdetőtáblának támasztja. Amikor fölér, a hirdetőtábla megadja magát, hanyatt dől. Marofka létrástul rázuhan. A rendőrkapitány a búcsúlevelet letépi, a zsebébe gyűri. Marofka föltápáskodik.

– Vigyék el megjavítani a hirdetőt – mondja a rendőrkapitány. – A helyire meg ültessenek puszpángot.

– Értettem! – mondja Ármány őrmester. – Na, emberek!

– Essen ki a cipőjéből, Ármány! Ez hogy történt? – kérdezi a kapitány. – Rálépek a pöcsire, oszt hanyatt lököm, őrmester.

TT pisztoly az oldalán. Az övön rúdlámpa, gumibot. Ármány őrmester ugyanígy van felszerelve, amikor félbemaradt öngyilkosságának hírére Kacsala Marihoz

brrr

brrr

brrr

a német Zündappe sivatagi terepjáró hűségese szovjet másolatán, csónakos Izs motorján kiérkezik.

– Búcsúlevél van? – kérdezi.

Van. Már rég valakinek a zsebében. Az izgalomban a gyors mozdulat nem tűnik föl senkinek.

– Nincsen – jön az egyik sarokból a válasz.

Kacsala Mari a hímzett házi áldás alatt, a rongyszőnyeggel letakart sezlonyon sír.

*Hol hit, ott szeretet,
Hol szeretet, ott béke,
Hol béke, ott áldás,*

*Hol áldás, ott Isten,
Hol Isten,
Ott szükség nincsen!*

Nem jut el a tudatáig se a kérdés, se a válasz.

– Hát hogy csinálhat ekkora hülyeséget? – kiabál állra szíjazott tányérsapkában Ármány rendőr. – Mari, Mari! – Ármány rendőr járkál, mindenhová benéz.

Kacsala Mari bólogat. Ármány őrmester a fogát szívogatja. Csiccseg.

– Amikor megvan mindene. Jó állása, szép háza. Na, föl a fejfel, Mari! – Ármány őrmester az övébe akasztja két hüvelykujját. – Haláleset nem történt. Anyagi kár nem esett.

Brrr.

Brrr.

Brrr.

Ármány őrmester távozik.

– Hozza be nekem azt a nőt most rögtön – adja ki a parancsot a kapitány, zsebre dugott kezében a búcsúlevelet gyüermécseli.

Gyors a híre a búcsúlevélnek. Kacsala Mari a temetés után az arca elé tartott fekete színházi táskával megy haza. Gyerekek rikoltoznak utána:

– Kacagok a koporsómban rajtatok! Kacagok a koporsómban rajtatok! – és kacagnak, kacagnak. – Kugli! Kugli! Drága kiskutyám! Viszünk dili Janihoz. Ide gyere, Kugli-Mugli!

– Bassza meg! – mondja Ármány őrmester, amikor végre sikerül betörni Kacsala Mari ajtaját. – Megint kinyírta magát.

– Hát ebből már nem sokat szedünk ki – mondja Farkas próbarendőr.

Kacsala Mari fekete lakkcipőben, fekete kosztümben, ruhaszáritó kötélen lóg a konyhában. A gázcsap is nyitva. Még mindig sziszeg belőle a pébé. A boncolás majd megállapítja, hogy nagy mennyiségű gyógyszert is bevett. A színházi táska a konyhaasztalra dobva. A padlón nyirkos ruha, száritócsipeszek. Ármány őrmester csizmájánál Kugli vonyít.

– Ezt a rohadt dögöt vigye a sintérhez! – mondja Ármány őrmester Farkas próbarendőrnek. Hatalmasat rúg a kutyába.

Az utiparti fölrohög évek múlva is a pedagógusok asztalánál a cukiban, a vasműszaki mellett, amikor eszükbe jut Kacsala Mari.

– Sikerült neki.

– Ó is agyvérzést kapott. A vénlány!

– Mégis megcsinálta – mondja Imeckzó. – Bezárta az ajtaját. Nekitolta a sezlonyt. Rátette a fásládát. Alig bírtak betörni.

– Ez van – mondja Harsányi, a magyartanár. – Gyógyszer, kötél. Meg a palackos gáz. Már az sincs mindenkinek.

– Az életszínvonal itt nekünk csak nem olyan – mondja Lólé elvtárs. Munkásőr, taxisofőr, amikor igény keletkezik, saját autója van! És a világnézet oktatója. – Alacsonyabb.

– Sokkal – mondja Imeckzó.

– Statisztikailag is beismerve – mondja Lólé elvtárs.

– A házak is alacsonyak. Itten nincs honnan kiugrani – mondja Harsányi. – Hídavatás híd nélkül. Itt ez van. Ég sincsen a zuhanáshoz.

Lólé elvtárs röhögni kezd. Pirike egyelőre nem talál a beszélgetésükben semmi följegyznivalót. Kiviszi a három kevertet.

– Az öreg Zacsok! – ordít Lólé. – Fölutazott Pestre, hogy a Margit hídról ugorjon le.

– Hogy emlékezzenek rá, nekem azt mondta – mondja Harsányi.

– Emlékszünk is! – mondja Imeczko.

– De még félúton sincs, amikor összeszed a vonaton egy kis bregyót. Elmulatja vele az összes pénzét. Lett is kankója, mire hazaért! – mondja Lólé.

– Mostanában a Munyi is Pestre jár – mondja Harsányi. – Szögedébe már nem is elég jó neki.

Pirike a fiókban lévő papírlapra fölírja, hogy szidják Munyi elvtársat.

– Van már neki is kankója biztosan – mondja Lólé.

Pirike kiegészíti a mondatot: és rágalmazzák. Nem írja le, hogy mivel. Az nagyon csúnya. Majd szóban jelenti. Délelőtt van, nincs más a cukiban, csak a három pedagógus. Nagy hangon vannak. Könnyű írni, amit mondanak.

– Ne szidd a rendszert – mondja Harsányi.

– Munyit szidom. Nem a rendszert – mondja Lólé. – Hogy az milyen hülye. Próbálok pedig taníttatni. Ő kiabálta a lakodalomban, hogy minden kommunista hübertens. Így ordibált. Alig bírtam befogni a pofáját.

– Pedig még egy rendőrtábornok elvtárs is megtisztelt minket a jelenlétével – mondja Imeczko. – Attól se zavartatta magát.

Még el se kezdődik a mulatás Ármány őrmester lakodalmán, Munyi titkár már teljesen be van állítva. Már így érkezik a Jövő Daráló Hivatalba. Az anyakönyvvezetőhöz. Várja az ifjú párt. A Malinovszkij tánczenekara ide is elkíséri őket. Amikor zeneszóra belépnek, Ármány rendőrön díszegyenruha, Munyi titkár felordít:

– Gratulálok! – és elindul kifelé. – Megmondtam, hogy ez következik. Nem kellett volna erősködni.

A Malinovszkij-klubban várja a menetet. Kétoldalt a zenekar kíséri az ifjú párt. Mögöttük fehérben, masnikkal, Nagy Rebeka, a kislányuk. A kislány mögött a bajtársak. A bajtársak mögött a fegyverbarátság, a munkásörök. Élükön Zengő elvtárs bázishelyi parancsnok. Mellette Lólé elvtárs, a helyettese.

– Gratulálok! – ordítja Munyi titkár, és lezuhan a székére. – Megmondtam, hogy így lesz. Minden kommunista hübertens.

A menyasszonytánc előtt Munyi elvtárs már négykézláb mászkál az asztalok alatt. Benéz a szoknya alá.

– A nagylányok mind hordanak bugyit? Betiltom! Betiltom!

Deutschland, Deutschland – éneklí ordítva, de nem találja el a dallamot.

– Fogd már be! – löki oldalba Lólé elvtárs. – Nem otthon vagyunk.

– A történelemben Sztálin a legnagyobb államférfi! Hiába hajtogatom? Hitlert is legyőzte. Éljen Sztálin! Itt én vagyok Sztálin. Az történik, amit én akarok.

*

Egy sült kacsa jelenik meg Románia légterében. Mire a délnyugat-romániai támaszpont regisztrálja, el is fogy. Blegu Mircea harcos a támaszpont kulcsembere. Fején antennás fülhallgató, zsírkréta a fegyvere. Románia hatalmas plexitérképe mögött a harcálláspontja.

A radarállomás befogja a bejelentetlen légi célt. A helymeghatározó adatokat, kódokat leadja a dél-romániai parancsnokságnak. Ott mindet azonnal titkosítják és parancsot kérnek a bukaresti minisztériumtól, hogy a titkos kódokat, koordinátákat bediktálhassák a zsírkrétával várakozó Blegu közlegénynek. Ő ábrázolja a bejelentetlen légi cél mozgását Románia hatalmas plexitérképén. Tükörírással, hogy a szemben ülő Dumitrescu Romulus hadnagy azonnal le tudja olvasni. A szolgálata előtti ivászat az olcsóbbik sárga cujka betesz Blegunak nagyon. Tükörírni elfelejt ebben az állapotban. Dumitrescu hadnagy tükörolvasni tanul meg. Harminc perc, mire Blegu harcos fülében fölhanganak a koordináták, az adatok, a kódok. Amikor fölírja őket, az étlapon nem szereplő kacsasült már egészen másutt repül, mint Plexi-Romániában. Ami nem probléma, ugyanis a célkövető föld-levegő rakétákat pár napja átvitték javításra a Burebista și Decebal téri Dacia-szervizbe. Még szerencse, hogy Murgulescu tábornok nem ad parancsot a sült kacsa lelövésére. Azt parancsolja, hogy az önálló, román–jugoszláv fejlesztésű IAR 93-as vadászrepülő a bejelentetlen légi célt kísérjék le a tisztí étkezébe. De a gépek nem tudnak fölszállni, mert kifelejtették belőlük a hajtóművet. Băgami-aș pula! Asta am pizdit-o de-a binelea! Pardon, România, pardon, tragedia, pardon, hoția, pardon, comedia, pardon, monotonia ba nu bigamia ori bogăția. A sült kacsa a Spitalul Panduriban landol ezalatt. Bukaresti barátom kórházi ágyán ülve befalja. Az utolsó falat még le se megy a torkán, már haldoklik is.

– Milyen finom! – nyalogatja a szája szélét. Mosolyogva a párnára dől. Már nincs benne élet. Csak az arcán a huncut mosoly. Átbaszni a világot. Sikerült! Sikerült! Most is. A sült kacsa még hosszú percekig emésztődik a gyomrában. Ami maga az élet. A lényeg.

Ez a történet születik bennem. Anélkül, hogy akarnám. Nem én voltam! Nem én öltem meg! Az égből jött a sült kacsa. Isten kacsasültje.

Télen hal meg. Nyári a legtöbb emlékem. Az Adidas-kultúra idejéből. Az élelmiszer jegyre van. Üzemanyag nincs. Felismerhetetlen tömény ital. Vodka? Cujka? Elmosatlan étolajos üvegben. Az van. Százméteres sorok a buszmegállóknak. A buszmegálló tábla hamarabb fog elindulni, mint a busz. Az elnyomás nyomorát a szépség áttöri. Egy fiatal lány arca. És repedezik a zsarnokság vén homloka. Az időtlen csoport. Nem várakozik. A szemben lévő park varázslatos zöldjeit csodálja! Ugyanannak a színnek ezer árnyalatát. Nem jön a busz? Nem azért vagyunk itt. Megjön? Akkor elmegyünk. A következő megállóban is gyönyörű a zöld. A levél. Amikor kipattan a rügyből. Amikor hullani készül.

Sorban állni Adidasért. Évek óta az egyetlen kapható hús a csirkeláb. Ezt hívják Adidasnak a fogyasztók. Ilyen világmárkát ennyire olcsón? Adnak rá, hogy mindig jól érezzék magukat.

Mennyből a kacsasült. Ebbe a városba érkezik. De csak most. Amikor érkezése már a múlt.

Akkor volt!

A jelenkor.

Amikor bátornak kellett volna lennem. Az Adidas-kultúra idején. Adolf Visszarionovics Codreanu uralkodásának korszakában. Véghezvinni a bűncselekményt: segítséget adni öngyilkosság elkövetéséhez. Bukaresti barátom öngyilkosságához.

Rabtársak lehettünk volna, ha idősebb vagyok. Életpályamodell egy fél kontinensnek. A gondolkodás koordináta-rendszerének legfontosabb pontja. Rabnak lenni. Valahol. Mi miatt? A félelem pillére a kérdés. Két láger túlél a II. világháború idején. Az egyiket a kommunisták részére tartják fenn Târgu Jiuban. Nem így írják a város nevét akkor.

London! London! Hányszor változott az utóbbi pár száz esztendőben a neved helyesírása?

A másik láger a fasisztáknak tartják fenn Donyeckben, amit talán Sztalinónak neveznek akkor. A két láger mindenét tönkreteszi, ami az emberen belül van. Kivéve az elméjét, a lelkét, a szívét.

– Szerezz nekem egy sült kacsát – mondja, amikor a kórházban meglátogatom. – Megezem, utoljára jól érzem magam, és végre meghalok. Már mindenütt kilóg belőlem valamilyen vezeték. Szerzel egy sült kacsát, vége. Megszököm. Már szinte semmit nem ehetek. Annyira szigorú a diéta. Csak valami sótlan, fűszer nélküli pépet. Szerezz egy sült kacsát. Mindent lehet kapni feketén.

Nem tud kijárni már. Szerezne magának. A rendelkezésére álló halál életlehetőségével él. Éjjel. Amikor nem figyelnek rá. Kitépi a karjába rögzített kanült. Elvézrik hajnalra. A kiugrás.

Itt van honnan. Sikeres. Jók a statisztikák, magas a halálszínvonal. Mátyás király szülőházától néhány kilométerre légvonalban. Karácsony után, szilveszter előtt. Mi váltja ki? Soha nem lehet tudni. Egy életem át készülök az öngyilkosságra. Hogy megfogalmazzak, kimondjak valamit. De csak sodródok. Századik születésnapomon az önkormányzat is felköszönt. Ágyban, párnák közt, szerettem körében, szép lassan lényegtelenülök el. Mint egy biciklikerek, amikor észrevétlen, hangtalan kilapul belőle a fesz. Platty. Mögöttem egy csomó elszalasztott lehetőség. Kit is temetünk? Vagy kórházi paraván mögött. Ágytálon. Távozik belőlem a lelkem. Teljes érdektelenségben. Magamra maradva életem legnagyobb eseményével. A lázgörbéből csak a görbe marad. Irattár.

Jó lesz vigyázni.

Itt fekszem hülyén. Magamat se nyírtam ki. Előtte azokat se, akiket ki akarok nyírni. Mind élünk. Közepesnél gyatrább színvonalon.

Összerándul a kezem. Imádkozom. Uram, szabadíts meg gyilkos vágyaimtól. A gyűlölettől. Szívemben kitörő izzó lágájától. Ami bennem mindent föléget. Segíts, hogy elengedjem az adósaimat. Szabadíts meg a gondolatoktól, amelyek azt sugallják, hogy ítélkezem. Hogy az ítéletet végrehajthatom. Amíg mondom az imát, az alatt elmúlik a gyilkos szándék. De nem gyógyulok meg. Kezdődik tíz perc múlva. Évekig pihen. És egy reggel erre ébredek. Szorítom a semmi fegyverét. Görcsben a kezem. Mi a különbség az öngyilkossági és a gyilkossági vágy között? Én is meghalok az áldozatommal. Akkor is, ha ő túléli. Ha hozzá se érek. Akkor is.

A csöngetés. P. Amand. A nyájas. A szeretetre méltó. Issza a teát a szobámban. A pálinkát a szobámban. A bort a szobámban. Szódával a szobámban. És megkérdezi:

– Mi is az a történet?

És én elmondom. Én. A szobámban. Én. A szobámban. A dokumentumait előkeresem. Évek múlva van szükségem rájuk. A dosszié üres. P. Amand. A dosszié kiürítésével a hazáját szolgálja. Barátként érkezik. Tolvajként távozik. Tolvaj. A hazafi szinonímája?

A fekete homp. Halhatatlan énem. Teljesen olyan, mint én. Csakhogy én megnyugtatóan elmúlok. A fekete homp örökkéig való. Viszi tovább mások arcában az én gyűlöletarcomat. Ez marad belőlem? Nevetséges ösztöneim.

A kezem görcsben. Benne a villa. Egy kerthelyiségben ebédelünk. Nem tudom, hol. Nem tudom, mikor. Nem tudom, miért. Nem tudom, miért kerthelyiségben. A villa hegyén uborkasaláta. Tejfölös. Pirospaprikával. Belevágom P. Amand pofájába. Hogy ettől miért hal meg? Fekszik a ravatalon. Fekete koporsóban. A kárhozatnak fölszolgált fatányéros. Szép, sötét öltönyben kirakva. Fehér ing. Csokornyakkendő. Az divat. Kirúzsosza. Megfésülve. A koporsó előtt fekete bársonypárnán kitüntetései. A pofájából kiáll az alpakkavilla. Rajta az uborkasaláta. A tejföl. A pirospaprika. Most már értem. Csak visszafelé kell nézni. Egy hős. A mi hősünk. A bársonypárnára a villát is! Az uborkasalátával, a tejfölcsíkkal, a pirospaprikával. A három szín. Villa uborkával. Egy hazafi rendjele.

Nagy hazafi az ügyvédnö is. A nyájasok közül. Őt nem akarom kinyírni sose. Vagina nélkül született. Megkapta a sorstól.

A büntetést. Ezt gondolom? Tőlem is. Vele én is nyájaskodom. Valótlan dokumentumokat felejték az asztalomon. Lopjon. Az én szobámban. Az én szobámból.

Igazságos Mátyás szülőháza. Már nincs ott. A panelház távolsága mégis onnan számít. Terhesen kiugrani a sokadikról. Áldott állapotban. Összegző halál. Az utolsó lökést? Mi adja meg? Hiszen mindig lehetne még hozzáadni valamit. Hogy nem ez a vége. Mi a vége? Az ablaknyitás? A beáradó friss levegő? Vagy ami az ablaknyitásig van a szobában? A fullasztó? Félelmében? Kitől? A Félelem rendszerétől?

– Ceaușescutól – mondja egy ismeretlen.

– Ceaușescu nincs is a lakásban!

– Egy se? – kérdezi az ismeretlen.

– Egy se – mondják a hozzátartozók, és menekülnek ki a lépcsőházba.

Anyá. Száll az ablakok előtt. Benne a kisdéd. A kórboncnok a nemét is megállapítja.

(Folytatás a következő számban)

Szűgyi Zoltán

Egyszerűen

*ha csak elindulnék egyszerűen
gyalogosan a homokháton
elérve legészakibb nyúlóványát
– nem is oly sokára
miután elhagytam a fővárost –
araszolhatnék
a Pannon-tenger üledékén
alig hagyva nyomot
gázolhatnék
a hordalékkúpok
ősi maradványainak
bokáig érő porában*

*mint apám is tette egykor
– talán '45-öt írtak –
amikor útra kelt a hadifogságból
szökevényként
a sztyeppptótól
s menekülőben bár –
ám ugyancsak gyalogosan
hazafelé*

*mocsaras
agyagos
sáros vidék volt az –
mesélte olykor
a jószág megetetése után
már igencsak késő esteken*

*erre meg a lepelhomok
és a tagolt homokbuckák
mélyebb szélbarázdáiban
mindenütt fehér folt
mutatja a szikes tavak
kiszáradt medreit*

bizonyára nem is errefelé járt
hanem mindjárt
a Bakonyból
a zalai dombokon át
iparkodott ő
a mindent –
még a gonosz gondolatot is – elrejtő
baranyai hatalmas erdőségek felé

átgyalogolhatnék a határon
s betérhetnék az öregedő baráthoz
a legutóbbi jégkorszakból maradt
– kétszer ki is száradt – tónál
csakúgy mint apám
hazaérése előtt még
anyám nővérének lakodalmába
mielőtt magam is eljutnék hazáig

de hát nincs is meg már az a ház
– és az a haza sincs

Bombitz Attila

A látható és a láthatatlan

Kovács Lajos pályaképe és irodalmi hagyatéka

Kovács Lajos 1949. november 3-án született Piliscsabán, 2017. október 9-én hunyt el Dorogon. Író, költő, szerkesztő, iskolateremtő pedagógus, helytörténész. Szüleit a cseh-szlovák–magyar lakosságcsere során kitelepítik a mai szlovákiai Kürtből Piliscsabára. 1956-ban költözik szüleiivel Dorogra. Alap- és középfokú iskoláit Dorogon és Esztergomban végzi. 1972-ben köt házasságot Felker Klárával. Három gyermekük születik, Kovács Klára (1975), Kovács Tamás (1978) és Kovács Bence (1992). Esztergomban 1971-ben tanítói, Pécsen 1978-ban magyar nyelv és irodalom szakos általános iskolai tanári, Szegeden 2001-ben közoktatás-vezetői diplomát szerez. 1971 és 1973 között Vasdinnyepusztán, 1973 és 1976 között Perkátán, 1976 és 1982 között Tát-Kertvárosban, 1982-től 2011-ig, nyugdíjba vonulásáig a dorogi Zrínyi Ilona Általános Iskolában tanít, amelynek 1990-től 2010-ig igazgatója, 2010-től 2011-ig címzetes igazgatója.

Közéleti személyiségként és kultúraközvetítőként számos országos, Komárom-Esztergom megyei és Dorog városi kulturális és oktatási szakmai műhelynek, szervezetnek és társadalmi intézménynek tagja, kezdeményezője, munkatársa. A Magyar Írószövetség megyei titkára (1988–2000), a megyei Irodalomtörténeti Társaság elnöke (1995–2000). Kurátora a Kernstok Károly Művészeti Közalapítványnak (1991–2010) és a megyei Közoktatásért Közalapítványnak (1995–2005). Elnöke a megyei Pedagógiai Társaságnak (2005–2008) és a Honismereti Egyesületnek (2007-től haláláig). Szerkesztője és szerzője a Komárom-Esztergom Megyei *Művészeti Műhelynek* (1987–1988), a szegedi *Kincskereső* gyermekirodalmi folyóiratnak (1985–1995), a tatabányai *Új Forrásnak* (1988–2010), munkatársa és gyerekirodalom-kritikusa az *Új Könyvpiacnak* (2007–2013). Alapítója, titkára, 2010-től elnöke a Dorog Város Barátai Egyesületnek. 1990 és 2006 között Dorog Város Képviselő-testületének a tagja. 1993-ban Pécsi L. Dániellel és Szalai Ferencsel kezdeményezője a „Megbékélés Napja” (május 9.) városi ünnepnek. Alapító szerkesztője a *Közhírré Tétetik Dorogon* városi lapnak, Solymár Judittal írója és szerkesztője a *Dorogi lexikonnak* (2000, 2008). Legfontosabb helytörténetési vívmánya a *Dorogi Füzetek* életre keltése, melynek indulásától, 1990-től szerkesztője. A *Dorogi Füzetek* 54 kötetében társszerzőivel feldolgozza és kiadja Dorog és közvetlen környéke kultúrtörténetét, annak minden lényeges ipari, gazdasági, földrajzi, művészeti, vagy éppen sporthoz kapcsolódó mozzanatát.

Pedagógiai munkásságának elismerését fémjelzi, hogy 2011-ben elsőként kapja meg a „Mester és tanítványa” díjat, 2015-ben pedig „Bonis Bona – A nemzet tehetségeiért” díjjal jutalmazták. 2011-ben elnyeri a Komárom-Esztergom megyei Príma Primissima közönségdíjat (írói, szerkesztői munkásságáért), 2012-ben a Komárom-Esztergom Megyéért díjat (pedagógiai, helytörténeti munkásságért). Dorog városáért tett érdemei elismeréseképpen többek között a Dorogiak Dorogért emlékplakettben (2000), Pro Urbe díjban (2009) és Dorog Városa díszpolgári címben részesül (2017). Legfontosabb díjai, elismerései irodalmi tevékenységéért: *Kincskereső* novellapályázata, 3. díj (1978); Móra Ferenc Könyvkiadó novellapályázata, különdíj (1980); Művelődési Minisztérium Móricz

Zsigmond-ösztöndíja (1980); A *Mozgó Világ* regénypályázata, 3. díj (1980); *Új Forrás* Nívódíja (1981); Komárom megye alkotói ösztöndíja (1985); Kisködmön-díj (a *Kincskereső* szerkesztői munkájáért, 1990); Kisködmön-díj (a *Kincskereső* gyermekfolyóirat 20 éves jubileuma alkalmából, 1994); 1956-os irodalmi pályázat, 1. díj (Dorog, 2006); Jókai-pályázat, arany díszoklevél (Komárom, 2007); Dorog Város 25 éves – 25 év művészete pályázat, 1. díj (2009).

Megrögzött gyerekírónak tartja magát, Baka Istvánnak a *Kincskereső* 1984. novemberi számában megjelent beszélgetésükben mondja: „*Hűségem az iskolához, a tanításhoz két okra vezethető vissza. Az első a fontosabb: nekem szenvedélyem volt, és ma is az, a tanítás. Illetve inkább úgy mondom: az iskola. Ebben a közegben tudom csak elképzelni az életemet, mert mindig is szükségem volt az emberek közelségére, s különösen az őszinte közösségek vonzottak mindig. A gyerekek pedig – amíg el nem romlanak – őszinte emberek. A másik ok már kicsit prózaibb: mindig tartottam attól, hogy elzárkózzam a világ elől, és csak írással foglalkozzam. Azt hiszem, ezzel az elzárkózással azonnal kifogyyna belőlem a szusz, elfogyyna a mondanivalóm, enélkül pedig írni nem lehet.*” Hat gyerekkönyve jelenik meg a Móra Kiadó és az Új Forrás Könyvek gondozásában: *Nyolcadikba jární áprilisi tréfa* (1981), *Megmarad a meseház* (1984), *Ez mind az én kutyabajom* (1987), *Anyák napján szeretettel apának* (1990), *Raadásnap a szupersztárok cirkuszában* (1994), *Fülbemászó mesék* (1998). Nagyobbaknak szóló könyveiben beleérzéssel és kellő iróniával ábrázolja a kamaszkor családi, iskolai és társas krízishelyzeteit. Kisebbeknek írott könyveiben a gyermeki, mesés nézőpont és a hétköznapok valósága között fantáziadús humorral teremt átjárást. Dankó József a *Pedagógusok arcképcsarnokában* (Debrecen, 2018) a következőképpen értékeli e szemléletmódot: „*Műveiben elkerülte a gyermekekhez való leereszkedés csapdáját, és a gyermekek világát a maga összetettségében tudta ábrázolni, ahogy az igazán jó pedagógus tud közelíteni tanítványához.*” Nyelvi játékoságának és a valóságot meseien átitató látásmódjának köszönhetően az 1980-as évek gyermek- és ifjúsági irodalmában újító erővel és szándékkal lép fel Bálint Ágnes, Békés Pál, Csukás István, Janikovszky Éva, Lázár Ervin, Marék Veronika, Nagy Katalin, Nógrádi Gábor, Simai Mihály mellett. Gyermekirodalmi közvetítő szerepet is vállal: szerkesztője, rovatvezetője a Szegeden megjelenő országos *Kincskereső* folyóiratnak, melyben állandó szerzőként két évtized alatt sok más műfaj mellett harmincnál több kamasztörténetet publikál. Ír gyerekverset, folytatásos mesét a *Dörmögő Dömtörnek* (*Mesék rólam*, 1987), ovis történeteket az *Új Tükörnek* (1987–1988), Takács Verával ifjúsági filmforgatókönyvet a Magyar Televíziónak (*A Dongó órs pályát választ*, 1981), szerkeszt gyermekirodalmi antológiákat (*Tücsökvár*, 1989; *Te milyen majom vagy?*, 1992). Saját szépirodalmi munkái mellett fontosnak tartja a gyermekirodalom értő elemzését és értékelését: kritikái, tanulmányai a *Forrásban*, az *Irodalmi Szemlében*, az *Új Könyvpiacban* és az *Új Forrásban* jelennek meg. Külön érdeklődési területe gyerekkönyv és illusztráció kapcsolata, az erről szóló írásai az *Art Limesben* olvashatók. Könyved, stílusos nyelvezetével, érdeklődő nyitottságával folyamatosan példát mutat, hogyan lehet a jó szándékú és élményközpontú kritika segítségével áthidalni a magyar gyermekirodalom több évtizedes generációs és szakmai szakadékait. Életművének fontos részét képezik ezek az írások; többségük éppen abban az időszakban születnek, amikor úgy érzi, hogy a maga választotta minőségi mese és ifjúsági író műfajokkal kiszorul a folyamatosan változó, divatbizniszeknek felülő kulturális nyilvánosságból. Több pályatársához hasonlóan az egykor ismert és elismert gyerekíró az ezredforduló után nem talál kéziratának kiadót. Gyermekirodalmi elhivatottságát mégsem adja fel. Kéziratai között, számítógépe fájljaiban gyerekkönyveinek immáron posztumusz felfedezésre váró másik fele található: mesekönyvek és mesejátékok, kamaszregények és folytatásos ifjúsági regények.

Irodalmi munkásságát az ezerkilencszázhetvenes években versekkel és elbeszélésekkel kezdi. Verseit a Komárom-Esztergom Megyei *Dolgozók Lapjában* kezdi publikálni, majd bemutatják és közlik országos folyóiratok (*Életünk, Jelenkor, Napjaink, Új Forrás*). Költészetének természeti és gondolati-közéleti képalkotására hatással vannak a korszak meghatározó élő és klasszikus szerzői, József Attila, Juhász Ferenc, Nagy László, később Buda Ferenc, Nagy Gáspár, Oravecz Imre és Utassy József. Két költőbarát, Vaderna József és Baka István versírásával folyamatosan párbeszédet folytat. Kalász Márton 1977-ben, az *Új Forrásban* méltatja: „Kovács Lajos verseiben épp az lepheti meg az olvasót, s válthatja ki szimpátiáját, hogy mindjárt kezdetben megértette a lényegét – egy költői lét gerince csakis az alkat; minden bekövetkező ráépül. Így érthette el, hogy átmeneti borzasság, fölényes hidegség helyett máris képes legyen saját hangjának kialakításán dolgozni.” Az akkori elismerő szavak mellett és annak ellenére sem, hogy a hetvenes és a nyolcvanas években rendszeres folyóiratbeli versek mellett megyei és országos antológiákban egyaránt szerepel (*Többesszámban*, 1971; *Érlelő*, 1974; *Az ember énekei*, 1975; *Magyar költők versei Bartók Béláról*, 1981), nem jut első kötethez. Hogy ennek a szépírói „láthatatlanságnak” oka a kiadói közöny, a belső bizonytalanság, vagy a szerteágazóan gazdag életút témérdek munkálkodását inkább életfeladatnak vállaló attitűd, döntés volt-e, nehezen felfejthető. A kilencvenes évektől verset ritkán publikál, legtöbbjük kéziratban és elektronikus formában maradt ránk. Három nagyobb „verseskönyv” rekonstruálható a költői hagyatékából. Két költőbarátjának, Vaderna Józsefnek, majd Baka Istvánnak egyazon évben (1995) bekövetkezett halála készített versírásra: a saját kézzel írott verses füzet, melyet Klára lányának ajánl, a *Kézírtos új versek, 1995–96* címet viseli. A két irányból olvasható könyv felnőtt és gyerekversciklusokat választ el egymástól. További ihletforrás egy görögországi családi út, melynek lírai hozama egy háromsorosokból álló versciklus (*Görög utószezon*, 2003). Utolsó munkafájljai tudatos rendezés és szerkesztés eredményeképpen a 2006 és 2008, illetve a 2013 és 2015 között írott verseit tartalmazzák; ezek a már betegségének és halálközelségének dokumentumai és pseudo-filozofikus megfogalmazásai költészetére jellemző, hol sötét és súlyos, hol játékos és ironikus stílusregiszterben.

A vers mellett prózaíróként is folyamatosan jelen van az irodalmi közéletben. Első elbeszélései az *Életünkben*, a *Mozgó Világban*, az *Új Forrásban* jelentek meg. Korszakjellemező kisprózájának két fontos erőssége a szociális érzékenység és a nyelvi játékoság. A *Színes fotó egy tízéves találkozóról* (1977), a *Magunknak ajánlom* (1978), a *Tini hívja Postagalambot* (1980), a *Babbéri Gáspár gusztusa* (1980), az *Érintetlenek* (1985) és a *Felfüggesztve életre ítéltetünk* (1989) című elbeszélések ironikus, néha groteszk láttelepet nyújtanak a hetvenes évekbeli magyarországi vidék valóságáról, a periférikus és központosított társadalmi rétegzettségéről, a lázongó szubkultúrákról és a szürkeeminenciás belesimulásról, valamint e szegregációk nyelvi állapotairól. Verseihez hasonlóan elbeszélései sem állnak össze köteté, mellyel megmérettethetné magát pályatársai hasonló kaliberű megjelenéseivel. Ennek ellenére prózai stílusgyakorlatait később is folytatja, melyek közül kiemelkednek Örkény István egyperceseinek abszurdjaira hajazó magyar történelmi álgesztagyűjteménye, a *Geszta Hungarikum*, valamint a dorogi születésű, Rauscher György festő életét megelevenítő, múlt század eleji hangulatot teremtő *...és kilépnek a platánok árnyékából* című novellája (*Kavicsok. Örkény nyomában*, 2005; *Jókai-díj*, 2007; *Belépő. Dorogi irodalmi almanach*, 2009). A kilencvenes évek elején a regény műfajához fordul, családjá származásának és a maga eszmélkedésének történetét tervezi megírni. Az évtizedeken át hordott családregegyéből életében egy fejezet jelenik meg *Megteremtjük a nagyapám-képet* címmel az Ács Margit és Szakolczay Lajos által szerkesztett *Hófűvás szagát* (1993) antológiában. Folyamatosan dolgozik a nagyregényén, ha befejezni azt nem is tudja. Az irodalmi hagyatékából előkerült nyolc fejezet a negyvenes évek csehszlovák–magyar lakossági cseréjének háttéréből meséli el a

nagyszülők és a szülők történetét, piliscsabai gyerekkorát és dorogi fiatalágát, főiskolás és katonaviselt kalandjait szimultán, időváltó elbeszélői módszerrel, melynek segítségével kirajzolódik az emlékező – az eseményekhez distanciával forduló – reflektált fejlődéstörténete. A *Hosszúra nyúlt árnyékaink* című további „talált” elbeszélés, melyet Virág Jenő közlése szerint az *Esztergomi Helikon* számára készít elő publikálásra 1990 körül (és amely kiadvány végül nem jelenik meg), a regény további, időben későbbi részét képezheti. Az elbeszélésben ugyanaz az egyes szám első személyű, távolságtartó elbeszélői magatartás a meghatározó, mint a regényfejezetekben; a mindkét szövegekörpuszban előforduló szereplők 1989-es rendszerváltás kontextusában idéződnek meg. Ezzel a regénytöredék egésze laza, de egymáshoz tartozó fejezetekben mintegy félszáz év magán- és közösségi történelmet fogja össze. De csak feltételezéseink lehetnek arról, hogyan és meddig mélyült volna tovább ez az erősen reáliákra építő, szociális érzékenységgű, a személyest a közösségi múlttal folyamatosan dialogizáló család- és származástörténet.

Valószínűleg nem véletlen, hogy irodalmának egésze, minden műfaja, legyen az vers, mese, kamasztörténet, ifjúsági regény, elbeszélés, rövidtörténet, családrege, mind problémacentrikus és valamilyen – direkt vagy áttételes módon – a személyes, de közérdekű tapasztalatot rögzíti, múlt és jelen összefüggését vizsgálja, egymásra hatásukat elemzi. Választott szakmája, a tanárság, az irodalom és kultúra szeretete, közvetítése különösen gazdag, már-már zavarba ejtően több műfajú alkotó egyéniséggé avatja. Ezzel a páratlan tulajdonságával amellet, hogy országos hírnevet ifjúsági íróként szerez, közvetlen lakóhelye, Dorog és környéke valamint megyéje, Esztergom-Komárom megye legavatottabb kultúrtörténeti ismerőjévé lett. Nem véletlen az a kettősség sem, hogy két kulturális lapnál, a szegedi *Kincskereső*nél és a tatabányai *Új Forrás*nál érzi magát leginkább otthon, utóbbinál évtizedeken át „valóságrovat”-vezetőként. Monostori Imre, az *Új Forrás* egykori főszerkesztője *Levélhozta és más történetek* (2019) című könyvében idézi meg együttműködésüket: „Ma úgy látom: az általam megismert alkotói teljesítményeit tekintve elsősorban kritikus, ifjúsági író és helytörténész volt ő. És nem is akármilyen egyik szakmai területen sem.”

A látható életmű továbbépült – konzekvensen és minden műfajában, láthatatlanul. Az itt közölt írások ennek a szerzői életműnek az örök műfajait reprezentálják: a verset, a családtörténetet és a mesét – a láthatatlanból láthatóvá téve néhány pillanatot. Mindegyikük számítógépen talált fájlok alapján kerültek rendezésre, szerkesztésre és publikálásra: a versek a 2013–2015 közötti utolsó versek közül származnak, az *Átizzadt nagymama-ingek* a tervezett regény második fejezetét alkotja, az *Egyesében három* pedig Kovács Lajos üde és színes MeseVilágának végtelen fonálát gombolyítja tovább.

Kovács Lajos

Ha az Istent megtaláljuk...

*Ha az Istent megtaláljuk,
tükröt nézve megcsodáljuk:
milyen is, ha téved
ötmillió évet.*

*Nekünk ez a kínos tavasz
megint ígéretes arasz,
itt vagyunk rakásra
az ő képe mása.
Tesszük, amit nyom az ösztön
belőlünk a lusta ősztől
megörökölt génben.
Kiolvad a gémbér,*

*s kifakad az erek vége,
piros csepp a virág vére,
a teremtés nyitja
ezer nyitott pilla.*

*Látjuk benne még magunkat,
szétszórható száz magunkat
– akaszkodva szélbe –
köpködjük a télbe,*

*prédikálunk Genézisről
magas nyári zenitekből,
s buján érő őszre
loccsanunk a földre.*

Első borom

*Égettem fanyar nyelvem alatt
legelső szűzi kortyodat.
Forgattalak
meleg pohárként, megmerítve,
vérem színéig hevítve,
szelídítve,
hogy mámorra változhass velem,*

átítasd magaddal erem,
s ne jégverem
hűtse ki lázam a dúlt éjben
pislákoló pincemélyben.
Kevélységem
a bőröm alá tüzet festett.
Mások nyelve alá feslett
testes tested
szétkínálgattam, eldadogva:
hogy nem tart össze se donga,
se goromba
hegyi ördög kéneges bűze...
Lesz-e itt még kedvemnek szűze,
s égig űz-e
a megszokás langyos zamata
(vegyszereinknek kamata),
vagy harmata
marad csak az erjedésnek?
Maradunk bornak? Penésznek?
az egésznek
tört fényű löttyenéseképpen?
Hunyt szemmel kinézve éppen
egy vén képen?

Eladhatatlanul

Ma megint fölborultam
a kereszttel,
szégyenkezve néztem körül,
zavartan együtt nevettem
az utcával,
és megkönnyebbültem,
hogy mindenki örül.

*

Hajnalban felébredtem;
ráébredtem a madarakra.
Nem volt ág, ami belereccsen
a világgá fűtyült szerelemben
a kimondhatatlan szavakba;
naná, hogy közējük könyököltem!

*

Reggel már bokáig ért a víz.
Már reggel bokáig ért.
Déltre aztán térdig nőtt,

*eloltott lázat, hőt,
délután mellig ért,
szívemben sósabb lett az íz.*

*

*Mondhatnám: apámtól
a fibrillációt örököltem,
s anyámé a méz csontjaimban;
de a kezükkel ma is írtam,
és azzal embert még nem öltem.
Így élnek bennem valahol.*

*

*Riadt vagyok, akár a féreg,
mindent szaporasággal mérek,
vándora a kusza térnek,
félem, amit el nem érek.*

*

*Amíg bambán egy széken ültem,
észre sem vettem: átlényegültem,
mert valójában kinyílt a szárnyam,
és a poklokig alászálltam.*

*

*Fejem fölül lelóg a logód,
győzelemre gyártott lobogód;
én a magamét elejtettem,
viharok felejtése lettem.*

*

*Kopog alattad a szandál,
szívedből hozott ritmust skandál.
Ki süket rád, csak zajnak hallja,
s ez lesz a hangok leglegalja.*

*

*Nagy forráságra ébredtünk,
énekelt tőle a testünk,
és sósak lettünk, mint a tenger:
így jönne Zeusz síró ökre
erre a nagyon száraz földre?
S már magunk ellen védekeztünk.*

*

*ezen a széken hány fenék
az aszfaltnyomban hány kerék
mennyi visszhangja minden szónak
hányszor ért partot ez a csónak*

*e parkettát hányszor csiszolták
hány ízzel készültek a torták
s a felezés törvényét bontva
milyen lesz a modern bomba*

*

*Fehéren elnyúlt fény vagyok,
süvítő lélegzet az úrben;
csűrben
is ragyog
belőlem az Isten.*

*

*Ágazik bodza, Duna-delta,
látta kőbaltás, látta kelta.
Ezt látták-e a Marsba dermedt
kisült tengerek, fagyott kertek?*

*

*A Föld is egy ácsolat,
sárból gyúrt törvény,
és mint a kilótt töltény
a célkereszt felé halad.*

*

*Ha már kimondatott:
totemünk vándorsólyom –
segít-e ezen jog,
vagy ólom?*

*

*A zöldnek színe és fonákja
minden levél –
pedig valójában fehér.*

*

*A földből kiásott lábszárcsontban
egy tánclépésnyi ritmus dobban,
és az állkapocs tátogása
a lélegzetet mélyebbre ássa.
Az ezüst gomb és csat:
csak kacat.*

*

*Mióta embert teremtett,
az Isten el is felejtett
minden evolúciót.*

Hagyott ránk némi rációt,
mit elszúrtak a nációk,
s most mutációkat szerelnek
a digitális selejtek.

*

A múzeumban megfagyott,
amit a romlás itt hagyott;
elbámulunk egy szöveten
mint varázs-vadászszövegen,
hallani vélünk harcokat,
látunk homokban karcokat,
de aki itt megy előttem,
szerették-e már előttem?

*

Elfogytak a madzagos leletek,
innen a drótok korát ássuk.

*

Árkon-bokron át
fehér orgonák
szórják az illatot.
Az április halott.
Májusi zápor hord
aranyló iszapot,
nehéz földszagot rád.

*

A nyári égen
csillogó hegek
lebegnek,
mint régen
a sebek
a magas kereszten.

*

Dörömböl bennem a méreg,
már magamban el sem férek,
s bár átlátok minden álcán,
hiába tördelem pálcám
a sunyi fejek felett –
végül én hajtok fejet.

*

Ahol egy autó felrobban:
kiürülnek a templomok,
kihalnak a piacok,
és áldozatok veszik körül
a túlélőket.

*

*A tojásból a homokba,
a homokból csakis a
tenger felé,
egy se néz vissza,
ők a sós vizet,
a sós víz őket issza.*

*

*A gömbbe az Úr egy nagyot rúg,
játékos kedvétől retteg a múlt,
s reménykedik, hogy fennakad
egy hálóban a találat;
onnan még van visszaút
(hosszabbítás).*

Központ(oz)atlan

*Barna fagyás az ágon
a halott rügyet rágom
esővíz párolog alólam
őstűz égeti el az ólam
a szél morzsolgatja a földet
vörösré sérti az élő zöldet
potyognak belőle a sejtek
magamból mindent kiejtek
az úr tompán mélyen zenél
az Úr még vár és remél*

*

*nesztek
itt van nektek
az új évezred
mondhatjátok
megint egy kezdet
jó lesz alapzajnak
kis nesznek
miközben sietve
csirkét esznek
szomszédok és idegen testek
ám akik mit se tesznek
méla bálványunk lesznek
s égbe emelik őket
a tesztek*

*

*a tenger néha partra vágyik
s mint kimerült ember az üres ágyig
– ha fölfalják egymást egyszer végül –
az úr a semmibe beleszédül*

*

*A két part ütőerét tapintom
Csönd van a hídon
A visszatartott szívverés
válasznak kevés
kérdésnek több
mint egy élet
A hídon imbolyogva élek
Takarékfényű éjszaka van
Lenn víz
fönn lyukas oxigénpaplan.*

Versek pinceajtókra-ablakra

1. Ajtószárny-triptychon: Vörösboros ima a lugasból

*Ázottan hadonásznak
mint kifeszített vásznak
széles bakator levelek
Isten felhővel fenyeget
széllel öklözi sátrunk.
Hozzá fel sosem látunk
csak féljük játékos kedvét
s szeretjük mint a medvét
a lomhát a szelid lustát
ki úgy tart felénk mustrát
mint jótékony mesében:
dörmög kicsit az esőben
de nem rémiszt meg a ricsaj
s nem dobál jégkavicssal.*

*Hagyd meg az érett zöldet
hamváról lepöröghet
gyökérig minden harmat
itt a fények sem marnak
de festegetnek lassan
s töltenek mint a kasban
nehéz cukrokat mézeket
a szorgalom feltöltötget
hozzádünnnyögve halkán*

*mit kiforrott már dalban
belőlünk annyi hála
s darazsas kedvünk mára
újborn remélve dúdol
kilesve lugasunkból.*

*Medvék és méhek Ura
medrét az égi Duna
ne maszatolja széjjel
ne fojtsd a sárba éjjel
mit napodon fényeztünk
térdén kényeztettünk!
Az ízek már köszönnnek
hadd égjenek a zöldék
fakadjon el a bőség
vörösen mint a hőség
hadd mérgezzük újra
pincedünkba bújva:
hordónk torkáig ér-e
az ősz kibuggyant vére.*

2. Kisablakba: Kiköpött lőrefolt

*Ízek olcsó lánya,
sápadt bőrű löre,
szegény piás nőre
támadt bamba vágya
hordók lottyadt ágya!
Kinek tört a szárnya
s poharának árnya,
azt fekteti kőre
ez a póre,
o
r
c
á
t
l
a
n
vörösbarna kánya*

e torkomba kaparó

n

y

e

l

v

e

m

r

e

ragadó

gégémen dadogó

vesémben rekedő

májamban matató

gyomromban remegő

szememben motyogó

eremben szűkölő

szívemben kopogó

másnapos szerető

kiömlött

rozsdafoltja a fénynek

kiköpött földbe főtt

lélek

Átizzadt nagymama-ingek

Nem túrjuk egyformán a kötélre, ágy végére, tonettszékekre teregetett illatokat, savanyú szagokat, mint ahogy a szertartásosság iránt sincs mindannyiunknak elegendő érzéke, humora, szeretete.

(Nagymama szemérmetlenül mezítelen. Már reggel rám parancsolt, maradjak itthon, jön az orvos, segítenem kell. Nem mondja meg, miben segíthet egy kezetlen-lábatlan kamasz, aki Stendhal *Vörös és feketéjével* bujkál a kerti kaporágyás mögött, a nádfedél hűvösében vagy az ólak keskeny deszkasenkiföldjén. Az irodalom mezítelenségét, a szeretkezés arcul legyintő izgalmát rabolja tőlem nagymama méltóságjeljes várakozása. Az orvos kiszámíthatatlan, nincs rendszer a falujárásában, hetente jön ugyan, és mindig kedden, de szertelenül kanyarog a rendetlen, vízmosásokra emlékeztető, földcsuszamlásos kis utcákban, az sem ritkaság, hogy négyszer-ötször elrobog a ház előtt, mégsem áll meg. Másoké a sürgősség, tőlünk a gyógyíthatatlan nyavalya erőtlen kötelessége elhalasztható üzeneteket küld csak. Nagymama több évtizede nem számolja már az időt. A kedd vegetációi közé türemkedtek a savanyú izzadtságzagok, a lucskossá lottyadt ágyhuzatok, a meggyötört hálóingek formátlanságai. Most ráadásnak itt vagyok én is, akire számítani lehet, aki ugyan türelmetlenül szaladgál a verécke – fakallantyús kiskapu – és a kemencével fűtött konyha között, egyszer még ostobán intek is a figyelmetlenül továbbrobogó Tatráplán-sofőrnek, de a konyhaablak mezejéből másodpercekre sem tudok elszökni. Nincs mibe kapaszkodnom, a szívóerő minden energiámat elemészti: nagymama átható

tekintete maga a lelkifurdancs, szólni és kérdezni sem tudok, pedig nem értem, mi szükség itt rám, hiszen éveken át nélkülem zajlott és zajlik az élet a házukban. Vendég vagyok folyton, városi úrifíúnak számítok, akiből miniszter lesz talán, annival többet tudok náluk már most a világról. Megfellebbezhetetlen, ahogyan rám tuszkolnak mindent: drága és divatjamúlt ruhákat, célokat és képességeket. Vitán felüli a sorsom, ábránd lehetek, de mások célja és sorsa bizonyosan nem. Magyarországi az aurám, az izgágaságom, a hiúságom. Félelmet keltek az évente meghódítandó barátaimban is. Ők egymás szemében már sosem nőnek vagy zsugorodnak, az én kísértetiesen rapszodikus megjelenéseim viszont legendákat szaporítanak rólam. Érzem, ahogyan ritkul körülöttem a levegő. A vákuumban lebegésből ügyetlen kitérés kísérleteket teszek: mesélek Julienről és Mathilde-ről, félreértem és félremagyarázom Stendhalt, így is szájtátva csodálnak, a könyvet úgysem veszik a kezükbe. Mint a vándorszínész erőn feletti mutatványát fogadják francia erotikámat. Nagymama szemérmetlen meztelensége meg is bátorít, ezt is tökéletesen félreértem, ráadásul senkivel sem tudok róla beszélni. Csak Julien Sorel, az ács fia elég egzotikus és izgató ahhoz, hogy a barátaim körülüljék bennem, és soha ne vegyék kézbe másként, mint ahogy én torzítom el korán kikezdett ártatlanságommal.

Nagymama a napra terített velem az ágyneműhuzatot, a hálóinget. Ül négy szüléstől megviselt testtel a meztelen ágyban, kiszolgáltatottan engedi, hogy öltöztessen, lassan ráhull megroskadt mellére, puha hasára a kikeményített, halkan roppanó hálóing. Már csak valószerűtlenül fehér lábszárai világítanak a cserére váró lepedőről, én éppen a párnahuzattal birkózom, nehezebben boldogulok vele, mint a dunnával. Nagymama fölkel, a kemencéhez botorkál. Meglesem, ahogyan fájdtja a derekát, zsibbadtan ellazult térdét, könyökét. A két szeme mindig mosolyra metszve, duzzadt orra azonban kellemetlenül fehér és szigorú. Hajladozik, próbálgatja a test hajlítható kötéseit. Visszasétál, egyetlen mozdulattal helyreigazítja az ügyetlenségemet. Erőtlensége is határozott, céltudatos. Nem vesz róla tudomást. Természetesen uralkodik, az orvos kérése is az ő akaratát szolgálja, engem tart vele kordában. Olvasni szeretnék, hogy délután, ha megjönnek a földesúrról a barátaim, góggel és kétségbeesett, megvallhatatlan alázattal keressem a közelségüket. De nagymama előtt nem lehet olvasni. Elparancsolja tőlem, belemélyed, szemüveget cserél, aztán elég néhány mondat, és ledobja a sározott padlóra összes önérzetemet: miket engednek neked otthon? Miféle szemérmetlenségeket írnak össze manapság?

Mondanám neki, hogy száz évnél is régebbi mese ez, mégsem mondom. Ott van a cím alatt, *Krónika 1830-ból*, úgyis látta. Inkább az istálló gerendáján tartom, kicsit élvezem, hogy majd hazamegyek Magyarországra, és egy darabig trágyaszagú lesz a könyvespolc.)

Sorban szülte, ahogy illik, a négy gyereket, köztük a két Józsikát, mert az elsőt hamar temetni kellett. Anyám lett a két fiatalabbik testvér nevelő nénje, de ő volt nagyapánk dublóre, a háborúban eltűnt nyakas parasztember olyan apró fiúgyereket hagyott itthon, hogy a nagylányt verte az átok. Perelni, dolgozni, fenn- és megtartani – ez mind az ő dolga lett. Nagyanyánk ágját elborította a lucsok, a vértelenség, a folyamatos végtagfájás forró kínja. Istent rendelte magához, ha már Isten házába sem mehetett. Anyánkra átbogozta az összes hátibatyut, folyamatosan és sietősen, csak éppen bele nem roppanhatott. Anyánk már ilyen marad mindig. Nem tud leülni, nem tud kidőlni a sorból, ha megbetegszik, kalimpálva evickél valamelyik part felé. Csak kimászni mindenből, csak nem megmerülni! Nagymama lebegése egészen másik tengervíz idéz. Sós, lázas, izzadt, nagy tenger az övé, fehérén tartja a bőrt, a fogak fényét, s csak himbálózik benne a test, partra vethetetlenül, kifoghatatlanul. Nagypapa is csak a konyhaasztal partjairól nézi, nem tudni, vannak-e még vágynai, várakozásai. Leszoktatva mindenről, ami drága, ami szagos, bujkálásra készítve pislant a ringatózó asszony után. Felé?

Nagy pillanatok, drámai jelenetek igazolták egyszer-egyszer, hogy vendég itt már ő is, a nagymama, minden akarnokságunk fölényes marokban tartója.

(Tizenkét éves vagyok. Várjuk Szobon, a határon, hogy megérkezzen. Nagypapa vitte ki a tehenes szekérral az állomásra, vasutasok és idegenek ugrálták körül, hogy két bőrönddel a vonatra segítsék. Egyszer el kellett érkeznie hozzánk. Meg kellett néznie mindent, az első csabai házat ugyanúgy, mint ezt az újabbat, a városit. Apánkkal, húgommal várjuk, nagy szél fúj, a vonat füstjét a mozdony elé teríti, szomorú fátyol. Nagymama kihajol, fekete a nagykendő rajta, attól a bőre pórusai is megfeketednek. Kapkodjuk le a bőröndöket, őt a vasutasok adják kézbe, nagymama nehéz és esetlen egy pillanattal. Talpon marad mégis, mint a fináncok tekintete előtt. Meséli egészen a Dunáig, hogy nem kellett kinyitnia a pakkjait, elég volt elmondania, hogy mivel tömte meg a rekeszeket. A szeme nevet hozza, s anyánk megcsúfolt utazását idézi. Nagymamát nem vetköztették, nem fogdosták, nem faggatták senki fináncjai.

A kompon még mélyebbre burkolódik a berlinerkendőben, mi aggódunk, dörög az ég. Húgom a nyakamban, loholok vele, egy kilométer a gyalogút a buszmegállóig, kezemben szatyrok, apánk a bőröndöket cipeli, de nem hagyhatja el nagyanyánkat, aki ernyőt nyit már akkor, mikor még csak az eső szele kavarja körénk a port. Elázunk, hiába a sietség, csak nagymama komótos sétája marad száraz. Csizmája is olyan fényes, hogy lepergeti a fölfröccsent sarat, vizet.

A buszon elég egy sóhajtásnyi az öregségből, két helyre is ülhet. Húgom csak áll a szoknyájába csavarodva, néha belehajol nagymama ölébe, többet nem próbál. Apánkkal törülközünk. Reménykedünk, Esztergomig kivilágosodik. Mikor átszállunk, nagymama mindent ismer, soha nem járt még itt, mégis otthon van. Csak a városi ház kis utcájában erőtlenedik el, anyánk nyakába borulva már mondja az ismerős, pityergős sajdulást: azt hittem, nem érem meg a reggelt.

Délután csípős szagokkal telik meg a házunk, izzadt lepedők és huzatok száradnak a kötélén, két napra a kúrti inak és ízületek parancsait teljesítjük.)

Mindig öregnek láttam. Fekete volt, ha kikecmergett az ágyból, hosszú haját olyankor újrakarta. Fekete és fehér, nagyon hosszú, nagyon lapos, tulajdonképpen jellegtelen a konty is. Mellette fehér, papírhártya fülek. Sárgított nyakbőr, kevés ránccal, ahol nagyritkán nap érte. Hányszor láttuk kiülni a ház elé? Lement-e a kertbe a mi életünkben egyszer is? Nem emlékszem. Pontosan tudta, mekkora a borízű alma fája, szerette, ha lopkodtam róla. A kert végén békanyállal borított gödörből locsolt nagyapám a zöldségre. Sosem kért meg, hogy csináljam meg helyette, ha mégis megtettem, szó nélkül hagyta. Nagyanyámnak mégis elmondhatta, mert tőle kaptam valami jutalmat mindig. Ő adott és vett el mindent. Nagyapám nekiindult a határnak, útközben egyezkedett, kinél mi a munka. Fizetni mindenki nagyanyánkhöz jött. Nagyapának sosem volt pénze, nincs rá szüksége, mondta nagyanyánk, a kenyeret elhozatta valakivel, hús- és zsírfélék voltak a kamrában, tej bőven, de akadt bor is az istálló mögötti borkamrában. Több is, mint kellett!

Sosem járt kocsmában nagyapánk, azt még akkor elhagyta, mikor a dédapánk – nem ismertük szegényt – mindent elvesztegetett. Ő csak annyit ivott, amennyit meg is termelt magának a szőlőkben. Volt kettő is. Adtak néha mások is, titkos fizetségül, ráadásnak a ráadásmunkáért. Nagyanyánk azt is mindig tudta. Elég volt meglátni nagyapánk kifényesedett tekintetét, megpárasodott lélegzését. Durván megszederjesedett bőrét hamar barnára marta a tavasz, de elálló füle égése volt a legárukodóbb jel. Kálmány ivott, gondolta erélyesen nagymama, és a nézése már választ erőszakolt a csöndesen makacs emberből: pár pohárkával, na, dolgoztam is éppen eleget. S ment dohogni a teheneihez,

a tyúkók és kacsák közé dobanni, a kútba vágni a víztörő dézsát. Sokáig tartott, amíg minden kötelesség végére ért, ilyenkor nem volt szüksége a kíváncsiságotra sem.

Nagymama vele vágatta el az apróállatok nyakát. Aztán már fölkelte forrázni, tollat tépni, belezni. Ha megunt, ha el sem akarta kezdeni, csak üzent Margit nénémnek. Vagy parancsnokolt a menyének, amíg ott laktak náluk. Nála. A belső szobában jeges dermedésben aludtunk mi is minden hazai látogatásnál. Úgy éltek ők is abban a néhány évben? Fűtetlenül? Fojtóan súlyos dunnák szorításában?

(Viszem a feleségemet bemutatni neki, már évek óta nem jártam a Dunán túl, nem szeretem, hogy gyanakszanak rám, hogy turkálnak a táskámban, nem értik, minek járok csak úgy látogatásdiba, gyanítják, nem normális eset az ilyen.

Csak nevet rajtunk. Ő is járt Magyarországon, de soha senki meg se merte kérdezni, mi végre utazgat. Rossz képet vágtok, az a bajotok, mondja. Mutasd magad, Králi (soha nem Klári), látom, már gyerek is lesz végre. Nagypátok éppen ilyennek mondott, de azért előbb is eljöhettek volna, már azt hittem az éjjel is, hogy nem érem meg a reggelt. Pityereg hozzá, ez újdonság, de hiszen már öreg, túl van a hetvenen, gondolom, és megint az aurába zárt magyarországi gyerekek érzem magam.

Próbálok másról beszélni, figyelem a feleségemet, aki a terhesség hetedik hónapjában már nagyon rosszul túri az izzadságszagot. Ürügyet keresek, jó lenne egy fényképet csinálni a ház előtt, öltözzön fel, nagymama, kimegyünk... Aztán észbe kapok, visszamegyek hozzá, segíték. Csupa loncs vagyok, mentegetőzik, amíg testére tapadt nagy ingét levonjuk. Még mindig valamelyik régi hálóing, elnyúhatetlen Karton, csak színe nincs már. Nagymama picit, kiütöközött csontokkal, mélyre kókadt kis mellekkel, hátán a támaszkodás vörös foltja. De mindene vakítóan fehér és áttetsző. Még feketébb kendőt köt, berlinert a hátára, később nekünk adja, még később valamiért mégis ott marad. Görbül, nem engedelmeskedik a háta, de a nevetés elpusztíthatatlan a szeméből. Nagyapa csak mellésitenkedik, ő is jókedvű, a mi napunk ez most, erős tavasz végi melegség öntözi az arcokat, a régen meszelt falat a hátunk mögött. Ez az utolsó fényképünk, nagymama nosztalgiazni kezd, emlékszel a Gömböc-mesére? Elmondja, de csak ketten vagyunk a csípős levegőjű konyhában. Králi nagypával az elvaduló, elszomorodott udvart, kertet járja körbe. Hirtelen megkérdezem: nem bánta meg, hogy itt maradtak? Hogy éppen a legnagyobb gyereket veszítette el a kitelepítéssel? Akire akkoriban a legjobban számíthatott?

Férjhez ment. Aki máshoz tartozik, az már nem lehetett volna a régi, mondja a kései mentséget.

De így megint a nagyon fiatalokat kellett nagyon befogni, okoskodom anyám testvérei mentségére.

Csak csodálkozik, miket beszélek itt összevissza. Bírták azok rendesen, amíg nagypátok elő nem került Oroszországból. Hirtelen megijed, fülel kifelé, nem hallotta-e nagypapánk. Előtte már azt sem szabad mondani: oroszok. Sok volt neki negyvenkilencig. Veled is éppen ekkora hassal járt már anyád.

Úgy mondja, mintha ott lett volna, mikor nagyapa vöröskeresztes fantomja egyszer csak megkerült, letéve a küszöbre az elveszítetetlen katonaládát.

Később a nyitott ajtónál álldogáló feleségem tekintetét is elfogja.

Tetszik az az öreg tányér? Vigyétek csak el. Kettőnknek van még belőle szükség szerint.

Az üveg gyertyatartó is első világháborús darab, kislány korából.

Osztozkodik, már csak ennyi maradt. Nagyapa keze nem mozog, ráesett az állványról, Isten templomát vakolta, mégis meg kellett nyomorodnia. Abba kell hagyni mindent idejében. Csak hát nincs nyugdíj, ez a makacs öregember sosem lépett be a közösbe. Büntetés ez most, vagy micsoda?

Talán a terhes asszony, talán a tengervízben forgolódo kisgyerek túri nehezen a sűrűsödő savanyú szagokat. Menniünk kell, mások is várnak ránk. Itt él minden rokonom, otthon csak apám, anyám, testvérem. Néha eltévedek, és azt mondom: hazamegyünk. De én nem itt születtem, és nem is akarok itt élni. Nagymama jól tudja. Apámékat se próbálta soha visszacsalni, csak incselkedett néha a kérdéssel, de mindig apai nagyapánkra hártgatva a felelősséget: ha apád mégis hazahívott volna?... Apánkat mindig szíven találta a kérdés, képtelen volt megkérgesedni ellene.

Azt sosem hisszük el nagymamának, hogy nem lesz már több találkozásunk. Melodramatikus a búcsúzás. Nagymama egész lánykora a népszínművek színpadán virult el. Onnan feküdt be a szülések ágyába, onnan fordult át a betegség oldalára is. Gyönyörű nagy színházat épített maga köré. Körénk. Nagy tragikomédiát, szükségszerűen szomorúság véggel.)

A hatvanas években még egyszer fölvirradt a színjátszók, a csepűrágók és bohémek nagy napja a faluban. Apánk megfiatalodva hurcolta tolókcocsis korú lányát a rokonok utcáiban. Az évtizedes várakozás, a már-már reménytelen próbák népmesei csatavesztései után ott volt a későn érkezett, ezért még nagyobb ígéret: a fiúgyerek után az illendőség szerinti leányka.

A falu felkavarodott, már napok óta csak a színjátszók próbáiról érkező hírek izgatták az embereket. Az öregek hümmögtek: csak belátták ezek a fiatalok, hogy vissza kell térni... A fiatalabbak bizonyítani akartak. Apánk ezért senkit sem talált a helyén. Futottam mellette én is, az egyik nagybácsi díszletek után járta a környéket, a másik őrizte a színpadot. Senki be nem léphetett. Senki sem tudhatta, mi lesz a darab. Akik belevágtak, nagy titkot csináltak mindenből. A hatóság elnézte a nagybácsi miatt, benne bíztak, józan és békítő szónok volt, az ő beszédei után már soha senkinek sem kellett kiigazítást tennie. Az úgy volt szentírás.

Apámekkel bejutottunk az első előadásra, nagy sértődések mutatkoztak, a szűkös kultúrházba ötször annyian kívántak bepréselődni. Csakis a rokonok kezdhettek, jelentette ki a nagybácsi, de most még neki sem sikerült békét teremtenie. Mindjárt meg kellett ígérni három újabb előadást, sokan mentek haza mégis azzal a megmásíthatatlan elhatározással, hogy utoljára segítették az ilyen meg hasonló ügyeket. Reggelig megszelídült bennük az indulat, a három ráadás-előadásra még sűrűbb széksorokat kellett nyomorítani a levegőtlen helyiségbe. Azon már csak ketten ültünk a családból nagymamával. Hogy a szegény kérés legény csak felmondta a nóták szövegét? Másodszor sem figyeltem oda. De már a kamaszságomat megcsippenő gyönyörű parasztlányra sem tapadtam az első előadás áhítatával. Nagymama szépséges, fényképpel soha időtlenné nem tett leányságát bámultam az első sor szélén, nagy feltűnést keltve azzal, hogy csaknem elfordultam a színpad látványaitól. A múlt rabja voltam akkor már, a múlt mélységesen mély kútjában zuhantam nagymama negyvenévnvi emlékezete szerint, hogy nézzem a száját, ahogyan hibátlan pontossággal – de tapintatos némasággal – mondta-mozogta újra a mai falu primadonnájával a szerepét. Ha tévedés történt, azt csakis az új csillag követhette el. Nagymama rezzenéstelen arccal talált vissza modernizált faluszínházi szerepébe, s már hazafelé énekelnie kellett, mert énekelni még soha nem hallottam azelőtt. Aztán jeleneteket játszottunk egész délelőtt, ő megpirosodva a halvány ágyban, én énekelve a botfűlű főszereplő helyett is, ahogyan hajdani partnere még énekel, sőt danolt a szegény kérés szerepében... Nagyapa bort fejtett a szőlőben, apánk végre otthon találta a rokonait, senki sem zavarta áriáinkat, már azt sem vettem észre, hogy megyek a szemközti ártézi kútra vízért, s játszom mindkét szerepünket. Nagymama vagyok, kérés vagyok, elképedve bámészkodnak a buszmegálló ácsorgói, a vizet a nadrágomra lötyintem, kicsalogatom nagymamát az ajtóig,

hogy Pajtás gépemmel lefényképezzem. A szomszéd fiú is érti a sugárzásunkat, mondja, majd ő gyorsan előhívja azt a fotót, bújunk vele a kamrába, vörös a fény, vegyszerillattól sápadozunk, a negatívon megjelenik az első folt. Aztán elkomorodik a történet. Elégett a film, és másnap már hiába ismétljük meg nagymama öltöztetését, hiába erőltetjük a mosolyunkat, még énekelünk is hozzá, mintha a film a hangunkra is vevő lenne... Az már a visszagörbedt nagymama, a negyven évre ágyba süppedt házvezető, a daltalan és titoktalan, régi szépségeket föl nem hánytorgató, nem is hazudó, kedvetlen öregasszony. Apáék is megérkeznek estére, már mindenki csak az ő csodájukról beszél, reggel úgy indulunk haza, Magyarországra, hogy nagymama rosszul érzi magát, este pedig – még mindig zsúfolt ház előtt – megtartják az utolsó előadást. A színészek rekedtek, az előadás után sörözni szeretnének, de már második napja hiába vár a kocsmáros a szállítmányra. A nagybácsi elhalasztja időzített bejelentését: megtalálta a következő színdarabot. Vár vele, húzza-halasztja a döntést, eltelik majd egy év, mire újra próbálni kezdenek. Az már nem a nagymama szerepeiből való sikerdarab. Sok új televízió kékíti be az ablakokat a faluban. Akkor már az egész család együtt utazik Kültre, vályogot vetnek és nádzanak a felnőttek, nekem jut a testvérem, este mesélni próbálok neki, holtfáradt apámék alszanak el elsőként, de nagymama is a falnak fordulva hallgat. Beesülök *A kis Gömböc* szerepébe. Nagymama nem segít.

(Nem tudom, miért hittem azt, hogy minden megváltozott, nagymama is, mi is körülötte, s elmúltak nyomtalanul belőlünk az ő szertartásos rendezései. Králival vissza kell mennünk késő délután, mielőtt befejezzük az egynapos vizitet. A hét hónapos pocak cipelésébe nem lehet besegíteni, feleségem azonban megteszi az összes gyalogutat: másik nagyapámékhoz, Margit nénémékhez, Józsi bátyámékhoz. Útközben rám ismernek, rám köszönnek, rám kérdeznak. Ha a nevemet mondom, senki sem ismer, ha anyám Dudás nemzetségét említem, mindenki a rokonom. Pedig Danczi a nagyapám, Kanyicska a nagyanyám. Mondják, ősi nevek, már a török idők előtt is ilyenekkel volt tele a falu. Elhiszem, csak csiráját sem hallom ezekben a nevekben a mi ősiségünknek. Nem érzi a fülem a magyarságomat. A Dudás névvel végképp zavarba hoznak, mert csöndes mosolyok kísérik. Soha senki nem akarja fölfedni a falu titkát előttünk, anyánk sem tud semmi bizonyosat. Már gyanítom: csak a faluba zártak-zárkóztak titka marad ez is. Azt már a paptól tudom, hogy volt kicsit odébb egy ősi falu, török előtti, ott sátorozhatott először a nemzetségfő, a Kürt-Gyarmatból... De itt meg ő bizonytalankodik, el is legyinti kételyeivel a történelmet a beszélgetésből.

Mikor késő délutánra – visszarendelve – betoppanunk nagymamához, már sejtem, mi következik. Ott ül mindenki, akinél vizitáltunk a családból: legfőképp az összes unoka, akik között nemcsak határon túli, de rangidős is vagyok. Nagymama úgy van öltözve, mintha indulna a nagymisére. Három szoknya, a felső egészen sötét, ráncokkal megrakva. Kék a pruszlik, tudja még mindig, hogy az a kedvencem. A berliner kendőből is a mélykék-ket húzta ki a szekrényből. Nincs hideg, de az ő végtagjai negyven éve vacognak.

Próbálunk összekacsintani, tekintetet váltani a háta mögött. Feleségem az egyetlen felkészületlen, felkészítetlen. Szorosan kell ülnünk, hogy elférjünk, pedig a hat unokából az én testvérem most nincs is itt. Ül a helyén a hét hónapos terhét viselő Králi, szinte az egész szertartás neki szól, hozzá beszél a nagymama akkor is, ha más nevét mondja, mert ő is tudja, ki itt az avatatlan. A konyhaasztal fiókjából kerül elő minden. A szégyenletesen szegény kis bankócskák nagymama kék ereihez színesednek. Pontosan kirakja, meg is nevezi, melyik kié. Öten csak hallgatjuk, és sehová sem nézünk. Králi még nem tudja, hogy nem szabad visszautasítani. Már mi is mondtuk elégszer: van annak helye itthon is... Nincs nekünk hiányunk... Nem ezért vagyunk itt...

El kell osztania mindenét – mindig és egészen, mert magát nem tudja másként ránk testálni. Mindenkinek ott kell lennie, látnunk kell, hogy nincs legkedvesebb közöttünk, de titkos besurranó sem próbálkozhat a másik távollétében. Itt minden mindenkié, ha elosztható, és minden átváltható közösen elhatározott értéke szerint. Ezért a miénk az egyik gyertyatartó a cseréptányérral. S talán ezért esik szó a durva lenvászon törülközőkről, amiket még őrizni fog egy darabig, mert azokat csak a temetése után hordhatjuk széjjel a házból. Feszengünk, megfékezem Králi újabb optimizmusát, még majd azt találja mondani, hogy ráérünk azzal a temetéssel. Inkább gyorsan megköszönöm mindenki nevében. Nagymama sosem fog végakaratot írni, most diktálta az erkölcs és morál nevében, hiteles közjegyzői indulatunkra bízva a történni valókat. Kendőt is kötött hozzá, azt most megoldja egy kissé, ettől a hangulat is megenyhül. Elcsomagoljuk egymás előtt, egymás elől, ami most már a miénk.)

A lánya – anyánk – lakodalma idején néhány napra talpra állt. Nagypánk távollétében – meghalt-e, fogságba került-e, haza tud-e még evickélni? –, anyánk esküvője előtt a falu sem fogadta volna el ezt másként. Számot vetett. A teheneket még negyvenötben elütötte egy eltévedt gránát. Az emberéletbe nem került, csak még mélyebbre taszította őket a nyomorúságban. Eladni való jószág nem volt, de a lakodalomra jutott a baromfiudvarból. A nászékhoz is üzent, kétféle szakítani az esküvő terhét mindig előre illik.

Az esküvő után két hétig még lehetett osztani-szorozni. A fuvarosok mindig meg tudták mondani, mit vihet magával a *fehértalpas* ember. Apánk – aki úgy szökött vissza az Ipolyon át nősülni – a rajtavalón kívül semmivel sem dicsekedhetett. Csak azt tudta, melyik csabai házból indították már útnak a sváb kovácmestert *valamelyik* Németország felé, és hogy abban a lakásban a pusztá falakon kívül semmi sem maradt. Nyomorult költözhet a szegény helyére.

A szekérre fölkerült a vaskályha a december lehelete ellen. Volt egy szekrényük, abban anyánk megszámlálható kelengyéje. Jutott két zsák liszt is. A többit venni, kapni, találni vagy kérni kellett. Nagymama pontos leltárt írt hozzá, és pontos volt a másik két gyerek itt maradt jegyzéke is. Azt majd tavasszal szállítják, amikor a család másik fele indul útnak. Még nem tudják, hogy addigra másképp dönt a politikai akarat. A csekélyke pénzt még itthon elköltötték, *amott* ez nehezen beváltható papírrongy lett volna.

Akkor is az asztal körül ülhettek, fejük fölött nagypapa remélt jóváhagyó bólogatása valahonnan Oroszországból. Ott értették meg: a semmiből mennek a semmibe. Üres kézzel. Ezt csak nagymama tudta olyan igazságosan elosztani, hogy abban hiba nem volt.

(Töröm a fejem: miből? Miféle vakmerő bátorság két ilyen szegény öregember elhátározása? Bár inkább a falu kényszerítő erkölcsi erejére gyanakszom. Józan ember ilyet nem vállal. Nincs munkahelyük, nagyanyám naphosszat fekszik az ágyban, nagypám két szőlőt művel a tehenekkel, emellett mindent elvállal, amit a jószág és szerszám nélkül maradottak kérnek tőle. Hosszú a lista, mert földcskék azért maradtak a dűlőkben, a feudális ragaszkodások és éhségek morzsái. Illúzióbarázdák között botorkálok vele én is, mikor már elvárja, hogy velem tartsak, mint a többi falubeli fiú teszi. Eleinte ő vezeti a teheneket, később rám bízta, legvégül magunkra is hagy az állatokkal. Másik nagypám a szemközti dombról lesi meg kínládásomat, mikor később meséli az otthoni gyülekezetben, megszépíti, hogy magam is könnyebben megbéküljek a kapkodással.)

Es akkor megint odaveszik magukhoz Mencit. Nem tudom, hány éves, de nekem mindig öreg és titokzatos. Süketnéma. Öreglány, akit senkihez sem sikerült hozzákommentálni. Talán nem is erőltették túlságosan. Gyereket szülni, nevelni nyelv nélkül, daltalanul nem lehet. Ezt mindjárt elhiszem nagymamának, aki mindenkinél jobban

ragaszkodik Mencihez. Van úgy, hogy másfél évig sem látom, a faluban sem találkozom vele. Aztán fél évig itt lakik, mert távoli rokon, mint mindenki ezen a magába fordult felvidéki szigeten. Hegyes, éles minden vonása, minden mozdulattartása, egészen ellentétes a nagymamáéval. A szemét óriásira kerekíti a másik érzékszerv hiányából következő riadalom. Menci teljes ember, még engem is azonnal megért, és nem nyugszik bele, amíg én is föl nem fogom az üzeneteit. Semmit sem túloz el, csőrszerű csücsörítéssel kárál, éles a hangja is, a kezével pedig takarékos mozdulatokat tesz. Néhány nap elég, hogy összehangolódjunk. Meg tudom neki magyarázni, hogy borsólevest főzön, tojásos nokedlit hozzá kovászos uborkával. Nagymama az ágyból neveti végig a rendelést, vizenyős még délben is a mosolya, mikor két oldalamon ülve élvezik kamaszosan kielégíthetetlen étvágyamat. Sejteni kezdem nagymama közgazdasági számításaiban a rációt. Menci kétszer megjárja a szemközti ártézi kutat a két vödörrel, amíg én elszánom magam az első indulásra. Kézzelem mos, zokszó nélkül, mindenütt kínos rendet tart, megfenyeget mindenkit, aki fölforgatja ezt a pedantériát. Ülni csak ebéd után látom, amikor egyedül foglalja el az asztalt, és a maradékból szemelget. Mindig hagynia kell a macskának, még szerencse, hogy kutya nincs. Sosem kell eltenni a maradékot, csak nagyapám két kis edénye várakozik a kemence padján estig. Ha nagy a meleg, leviszi a boroskamrába, nagyapa csak jelzi, ha már evett. Menci hozza föl az üres edényt. Minden az ő dolga ebben a fél évben, aláíratlanul is szentesíti a szerződést hajnali kelésével, megállíthatatlan céltudatosságával, esti egyenes tartású ülésével a lavór felett. Meggyötört lábát áztatja, de fintor és sóhaj nélküli ez a fájdalom. Menci tökéletes rabszolgája a falunak, bármelyik házba azonnal átköltöztethető, minden szokást vizlatva föltérképez, mindenki igényeinek megfelel. Nem hajlik mégsem. A megteremtett rendből már senkinek sem enged, visszaköveteli a kész megőrzését és tiszteletben tartását. Veszekedhet érte, pörlekedhet a gazdával, odacsaphat a legkisebbeknek. Büszke, szép tartású rabnő, az értelmetlen élet ellen alázattal lázadó. Végletes futását egyszer majd nyomtalanul végzi be az, aki mindenütt otthon van, de sehonnán sem hiányzik. Nagymama hosszúra tervezi a nagy, közös menetelést, Menci a fegyverhordozó, a hűbéres, a vadászeb egyszemélyben. Senki sem tartozik a másikkal, a számla mindig egyenlegben van, a részvét és a hála csírái befelé nőnek.

Egy idő után már nem érdekel, miért és miből futja ennyi szánalomra. A meg sem kérdezettek sértettségével játszom el a közömböst. Még lassabban szánom el magam, mikor vizet kell hozni a mosáshoz. Menci megvillantja csípős humorát: rám önti a jéghideg vödör teljes tartalmát az udvaron. A forráságban párologva hámlik rólam a víz és a butaság. Menci még azzal is megaláz, hogy ezt a vödört is cipelheti újra a kútról.

Évtizedek múlva jut csak eszembe, mikor már csak én járok halottak napját égetni a temetőbe. Menci! Mi lehetett a neved, kis öreglány? Anyánk már a felejtés körjától szédeleg, hamarosan bele is hal, tőle nem lehet megkérdezni. Apánk még küszködik a szavakkal, fekszik az otthon – sosem mondjuk hozzá, hogy szociális – szobafogságában, erőlködik nagyon, de már késői a kérdés, csak ingerült ökölcsapás jut a levegőnek. Hol lehet Menci elkaptart kis teste, éget-e érte valaki gyertyát? Tanácstalanul forgolódunk a feleségemmel, Mencit ő is ismerte, most könnyebben beszélgethetnénk vele, ha tudnánk a nevét, fölismernénk a kövét. Van-e köve? Volt-e epeköve, vesekőve, mészkőve az ereiben? Mindenféle baromsággal ingerlem a túlvilágot, hátha elunják, és küldenek valami magyarázatot. Egy idős asszonnyal próbálkozom, ő megszólított, felismert, talán érti, mit akarok. Menci néni? Az emléke édegel, pislákol még benne. De kik temethették el? Elköszön, szinte fut előlünk, vagy inkább az öregek kifeszett szellemvilága elől. Rosszul érzem magam, iszkolunk mi is a kijárat felé. Feltámadunk? Csak egymásban ne akarjunk...)

Évekig nem jártam át a határon. Anyámék hozták nagyanyánkról, róluk a híreket. Szürkék és feketék voltak a történetek, mindig ugyanarról a betegségről, aminek mégsem volt soha neve. Babonásan nem mondtunk ki semmit, ami arra utalt volna, hogy ismerjük a kórt, tudjuk, miért nem lehet soha legyőzni. Elfásult közben néhány évtized bennünk. Az eszünkbe sem jutott, hogy mekkora erő viselheti el ennyi ideig az ágyat, nem gyanakodtunk, nem emlegettünk túlzásokat, hipochondriát. A váratlan nagy felkelések és ügyintézéses természetes velejárói voltak a romlás folyamatának, az örökösnek mondott fekvéseknek. A csípős, szétizzadt nesség csalános marásai a szemben kétségtelenné tették a diagnózist: nagymama gyógyíthatatlanul beteg. Hosszú, beláthatatlan végű állapotát mindig a halálra felkészülten statisztáltuk végig. A földrajzi, politikai, ideológiai senkiföldje csak mállasztotta közöttünk a szakadékot. Levelek és rokoni üzenetek erősítették bennünk a betegség állandóságába vetett hitünket. A nagypapa teremtette bizonytalanság – nem megyek kolhozba, nem lépek be sehová, ami ruszki – a nagymama által megrendezett, kiszámítható romlásban találta meg nyugvópontját. Úgy gondolta, s mondta egyszer érzékeny pillanatában, hogy nekik egyszerre kell majd bevégezniük. Logikusnak látszó elgondolás, bármilyen képtelenség. Egymásnak írt szerepeik a másik nélkül elhalványultak volna, mint ahogy nagypapa egyensúlyát és hitét veszítve rohant a nagymama után néhány hátralévő hónapjában.

Kerek, szívós mohából formázott kis koszorút vittem magammal a temetésre. Volt nálam egy válltáska, azt kipakoltatták velem a vámosok. Nem találhattak semmit, akkor beléptettek egy nyomorult kétszemélyes vallatóba, végigtapogattak, fölhúztam, letoltam, kigomboltam. Ekkora szégyent és türelmet még sosem éreztem. Szenvtelen tekintetek, pimaszul érthetetlen megjegyzések potyogtak ki a rossz fogsorok között. Egymásnak szóltak, ketten unatkoztak a reménytelen helyzetben. A buszmegálló felé pislogtam, elárultam magam, még tapintgatták rajtam a csempész fantomképét. A busz elment, kiengedtek haragosan gyanakvó tekintettel. Stopoltam, már a második kocsi fölszedett, de csak a kanyaron túl, oda nem nyithatták ránk a kétszemélyes szoba ablakát. Kifosztott zsebekkel tipródtam a végállomáson, fizetni akartam, hogy nagymamát mégis láthatom *végül*. Mintha a testemből is kiforgattak volna.

Nagypapa tébolyultan ölegette a szigorúan összefogott testet. A papéval is találkozott a tekintetünk, mielőtt elkezdte a siratót. Nem voltak könnyeink, a hátunk volt lucskos, ahogy nagymama helyett borzongtunk. Nekem inkább a futástól.

(Az orvos csak délután érkezett. Az elhúlt ebéden járt az eszem, amit majd akkor ehettek meg, ha a vizit befejeződik. A doktor kényelmesen kipakol, nekem újra kell vetköztetnem nagymamát. Senki sincs zavarban rajtam kívül. Miféle lehangoló szemérmelenség ez? Kimenekülök az udvarra a sok lucsokkal, terítem a kötelekre. Föllocsolom a lukas kannával a veranda agyagpadját, már szép hurokdíszeket tudok rajzolni a földre. Mindent kitállok nagymama ellen, a doktorral szemben, kerülgetve az unalomig ismételt vizsgálgatás végigasszisztálását.

Az éhség visszakerget a konyhába. Nagymama még mindig ruhátlanul ül a párnának dőlve, fáradt mozdulattal mutatja, hol a friss hálóing. Sietve gyömöszölném bele, de a beteg végtagokat nem lehet sürgetni. Valamiért ez most még lassúbb délután lett a többinél. A doktor már elpakolt, táskája az egyik széken, ő maga az asztalon könyököl a recept fölött. A szokásosat körmöli, majd loholhatok a vonathoz hajnalban, mert csak a városban van patika, jó, hogy itt vagyok, nem kell várni egy hétig, mire megjön vele Józsi bátyám Brünnből.

Az orvos majd feldől a székkal, úgy hátravágja magát. Belebambul az időbe, elmerül benne reménytelenül, mégis érzem a hangján, hogy itt maradt a konyhában, s nem is nagymamának beszél már, nekem szól ez az egész nagy eszmeftuttatás a lecsillapodott

szakmai önérzetről. Tudja, Gizella néni, mondja akkurátusan, valamikor régen még lehetett volna tenni, nem is keveset, a maga ízületeiért. Az ember elolvassa a legújabb szakfolyóiratot, és csak csodálkozik, mennyi régi kúrát szentesít megint a tudományos gyakorlat. Magát például legszívesebben már húsz éve elküldtem volna egy szanatóriumba, ahol naponta hideg és meleg fürdőbe mártogatták volna, persze nem akármilyen vizekben, de most táncolhatna minden lakodalomban, ebben biztos vagyok. Csak akkor nem ez volt a szakvélemény. Meg betegbiztosításuk sincsen...

A bűnbak nagypapa görbedését látom föltűnni a kapuban, buta látomás, nagymama halvány iróniája el is hessenti. Hagyja csak a doktor úr a vigasztalást, volt ilyen baja másoknak is, azokon se segített semmi, én legalább ilyen szép hosszú időt megéltem... És látja, a hátam se görbült a sok öregasszonyéhoz! Ezen nevetni is tud, kicsúfolja a sok egészséges, orrabukó kortársát. Majd húsz év múlva értem meg, hogy a csontritkulásukon mulat, ami neki nincs. Meg azt is megértem, hogy a változókór kóros izzadási voltak ezek az ízületeinek mondott lucskosságok! Mikor már mi is hadonászunk a magunk vénülő látomásai ellen.

Nagyanánk még majd húsz évig ismételteti a másnapi reményt, közben elhal mellőle az orvos, még a pap se sokkal éli túl a temetését.

A beszédes doktor diagnózisán csak később lesz időm elgondolkodni. Most éhesen sürgetem, szuggerálom a távozását. Nem hallok meg semmit az óvatos barátkozási szándékból. Nagymama szeme az asztalfiók felé vág, idomítva vagyok, bár most adok először borraivalót. A szegény kis kék bankóhoz látványosan hozzávörösödök. Szerencse, hogy arrafelé sincs ellenállás. A szék recsenésével együtt szemérmetlenül megnyikordul bennem az éhség. A szemek játéka még folytatódik, s vele az én kamaszkálváriám. Ki kell kísérem a vendéget. A kapuban elrémülök, az orvos visszafordul, rettegette várom, hogy mond valami rossz hírt. Csak kezét nyújt és elköszön. Szinte boldog vagyok, hogy egy hét múlva már nem leszek itt.

Nagymama befelé fordulva horkol. A csehovi nap drámai unalma beteljesedett.)

Egymesében három

1. mese NagyobbPéter három-hétpróbájáról

A mostani legutolsó elmesélhető király ahol volt, a három fia is ott volt. Sokat kellett játszaniuk a szavakkal, aztán katonásdizni a kardokkal, próbálkozni a hétpróbákkal. Az iskola nekik sem volt kedvükre, pedig királynevelő otthonban lakhattak. A főigazgató szigorkodott, a tanítómester mesterkedett – úgy a maga módján. Mert tudta azt minden oskolamester, hogy a 30-as, 40-es éveivel elfoglalt, egyáltalán nem öregkirályné titokban gyakran rá-ránéz a szeméfényeire, de még az alig öregkirály is oda-odaveti tekintetét néha, mennyit nőnek, okosodnak, erősödnek az ő háromfiai. Számolnak-e már a fele királysággal, olvasnak-e már a boszorkányok tekintetéből, megfutják-e együtt a kört a kacsalábon forgó várral? Vannak-e már a tetteikhez méltó énekmondóik, méltó tetteik az énekmondók számára? Az öregkirály ment is a dolgára hamar, mert úgy látta, hogy ő még nem olyan öreg öregkirály! Vár órá még várépítés, lovagkirály-szomszéd lóvátévése, tengernyi-tengericsaták megúsása, mire öreg öregkirály lehet majd belőle! Csak növekedjenek, okosodjanak, erősödjenek addig a fiúk! Csak készülődjön bennük az Idő!

Ha elment, hát elment az öregkirály, hogy öreg öregkorára nagyobb legyen a fele királysága. Úgy emlékezett, hogy ő sem született mindjárt öregkirálynak, és most is azon fárad mindennap, hogy öreg öregkirály kora előtt NagyKirály legyen ellenség, barát, de még a közömbös hegyiremete szemében is!

Miközben ilyen fontos dolgokon járt útközben az esze, öregkirályné titokban belopózott a királynevelő otthonba, mosolygó almát, cukros fánkot, diós pitét roskasztott a terüljasztalkára az ő bizonyára éhes, édesszájú fiacskái számára. Ilyenkor nem szigorkodott, nem mesterkedett a két BölcsékKöve tanító sem, mert a szigort elmúlatta a szájbarepülő sültgalambbal, a mesterkedést eloszlatta hamubasült tepertőspogácsával a kedves és inkább harminc mint negyvenéves öregkirályné. Szerette az *elnézésükért* a BölcsékKöveit, és mikor búcsúzkodott, mindig azt mondta: – Csak úgy, mint az öregkirályt fiatal korában! – amiből mindenki érthette, hogy a két BölcsékKöve nevelt öregkirályt a NagyKirálynak készülő férjeurából is. Szerette őket, nem is hagyta volna soha nyugdíjazni, elszomorodni, elfonnyadni egyiket sem, hiába voltak öregek, mint az országot. – Ti csak nőveljétek, neveljétek a fiúkban az Időt! – ezt is mondta mindig az alig harmincnál több öregkirályné – és csöndes ráncokat, szarkalábakat gyűjtögetett a csillogó szemei köré. Az elfoglalt öregkirály ilyesmiket sosem vett észre otthon. Ő csak az erőre, az izomra, a csont keménységére figyelt oda. Ez tehette csak NagyKirállyá.

És egyszer aztán ki is mondta öregkirályné: – Itt az Idő!

Kummogtak, ümmögtek, hümmögtek a BölcsékKövei, mert az öregkirály éppen új várat erődített, erődöt váratott, s csak egy percre volt ideje beugrani a királynevelőbe.

– Milyen próbák? – hadarta sietősen, míg a teraszról szemügyre vette a fiúk vívódását a tornacsarnokban.

A két BölcsékKöve most nem hallgathatta el bölcsen a halogatást. Hát belevágtak egymás szavába:

– A nagy királyválasztó, nemzetek közötti három-hétpróba versenyre gondoltuk a mi NagyobbPéterünket benevezni, erejét megmérteni, életre-halálra bajvívásra elküldeni.

Öregkirálynak megtetszett, amit összehordtak.

– Lesz baj? Vívás? Életre-halálra? – dörögte a csarnok visszhangja a királyi hercehcucát. – Az kell a fiatal izmoknak, izmos erőknak, erős csontoknak! – veregette meg a roskadozó két BölcsékKöve vállát elégedetten. – A koronázásán ott leszek az új királynak, megígírem – sietett a kiskirályválasztó ünnep idejét is maga kijelölni az öregkirály. – Mikor is lesz az a bajvívás?

– Nyár eleje után, vége előtt – vágta most is egymás szavába a hallgatag öregek, az öregkirály pedig csak intett, hogy jól van, vívják azt a bajt minél előbb, aztán majd illendően megjutalmazza ő a győztest, de az NagyobbPéter legyen ám, vén csontok!

Az a három-hétpróba pedig elkövetkezett hamarosabban a kívánatosnál. Ott volt mindenki a két BölcsékKöve meg a másik két testvér körül, és mindenki tördelte a kezét a nagy izgalomban NagyobbPéterért, a legelsőszülött fiúért a tengerparti nézőtéren, a stadionkaréjban, a bajnokavatásra váró alattvalók tömegében! Csak öregkirálynénak volt meg a bátorsága, ő mert a szívével együtt dobanni NagyobbPéter szívével a pálya szélén állva, mikor a versenyre szólító bírói visszhang elnémította a közönséget.

Hogy ezt a napot hogyan fogják elmesélni elfoglalt öregkirálynak két várfalemelés szünetében, azt itt senki kérdezni-mondani-elképzelni sem merte volna. Csak mikor már ott álltak a székében terpeszkedő, terpeszben székelő öregkirály előtt a díjátadó ünnepségen, akkor jött meg mindenki szava-lélegzete-bátorsága, hogy a többiek előtt ő kiabálja-hadarja-örvendezze el: NagyobbPéter kiskirály dicsőségesen fenséges, fenségesen dicsőséges győzelmet-elsőséget-bajnokságot szerzett három-hétpróbában!

Öregkirály kicsit értetlenkedett, kicsit elkámpicsorodott, kicsit meg is zavarodott.

– Azt akarjátok mondani, hogy a győztes úszott az ellenségei *elől*, mint kishal a nagyhal étvágya *elől*? – és értetlenül hüledezett, és hüledezve értetlenkedett. – Olyan NagyobbPéter elsőszülött fiam van énnekem, aki lovaglás közben vissza se néz az üldözőire? – bömbölte megborzongva, borzongta bömbölve. – Aki elsőnek szalad vissza a várába, hogy szegény szemre csak a hátát nézze minden bajvívó? – és elcsuklott a szegénytől az öregkirályi nagybariton.

Dehogy *elől*! Inkább *előtt*! – győzködtek, nyugtatták a meggyőzhetetlent, a megnyugtathatatlant. Pedig öregkirály tanácsadói is, a két fiútestvér is, de még az öregkirályné is egy követ fújtak a bölcsekkel – mindhiába. Öregkirály nem értette volna meg élete végéig se, hová az a nagy megúszás, az a kerekeslovas vágózás, az a szegénylős szaladás az ellenfelek-ellenségek *elől*-*előtt*? Mitől lesz manapság kiskirály az, aki megússza, hogy elkerkezett, eltrappolt, és a többiek bottal üthették a nyomát? Milyen hétpróba az ilyen három-hétpróba, aminek se eleje, se vége, csak ez a szegyenteljes, bajvívás és életre-halálra nélküli közepe?!

Hanem akkor már NagyobbPéter is odaállt az Embernagyságú Aranyserleggel az öregkirály elé, hogy bebizonyítsa: nem mese itt egyetlen szó sem, nem is tévedés: ő lett egy egész évre a három-hétpróba királya. És ő ezt a serleget oda nem adja se egy, se tíz év múlva, amíg öregkirály nem lesz belőle, senki emberfiának, ördögcimborájának. És akárki hívja majd újabb bajvívásra, ő marad a király vízben-levegőben-földön, amíg kiskirálysága öregkirálysággá nem változik. – Ilyesmiket mondott, kapott is nagy tapsot a mi NagyobbPéterünk, amitől egy kicsit megenyhült az öregkirály fagyosságá. Kicsit ümmögött-kummogott, de azért vállára vert a tetszetős beszédért az ő elsőszülött fiának. És csak mellesleg, a vacsora zajban kérdezte súgva, súgta kérdezve maga körül:

– Folytatja-e szerintetek ez a vízben-levegőben-földön kiskirály az én birodalmam építését?

– Azt nem hisszük – rázta a fejét öregkirályné, meg a fiútestvérek, de még a két BölcsekKöve is.

– Hát a váraimat tovább szépíti-e? – fontoskodott öregkirály már sokkal nyugodtabban.

– Azt még úgy sem! – siettek a mosolyát előcsalogatni a kérdezettek.

– Akkor jól van – dőlt hátra a székében öregkirály. Jó volt hallani, hogy nem kell még osztozkodni a királyságon, nem kell még lemondani az öregkirályságról, közelítő NagyKirályságról. Szeretettel nézett középső fiára. – Majd ez a MásikZajos, ez érettebb lesz a trónra – suttogetta öregkirályné fülébe legújabb döntését. – De még hagyjátok, hadd növekedjék, hadd erősödjék, hadd okosodjék – adott Időt másodszülött fiának is, meg saját magának is kegyesen a már-már NagyKirály öregkirály.

Sokan meghallhatták azt a suttogetást, mert lett utána hujjogás, ujjongás, éljenzés a vacsoraasztalnál. Három nap, három éjjel ünnepelték aztán az *utolérhetetlen* bajnok NagyobbPétert országSZerte. Öregkirály is abbahagyta miatta a röstellkedést, hogy ilyen három-ötpróbás lett csak az ő nagyfiából. Hiszen régi szokás volt már, hogy errefelé minden elsőszülöttből csak ilyen semmirevaló kiskirály születik.

– Ketten még megmutathatják, nem igaz? – ümmögte maguk elé öregkirály. Senki sem kummogott ellene.

2. mese MásikZajos aranytorkáról

Öregkirályné – túl a harminc felé – sokat fülelgetett a kacsalábon forgó várból, nyitott ablakából az elcsöndesedő éjszakákban. Hiszen elég sokszor volt egyedül abban a szobában, sokat hallgatózott hát a kiskirálynevelő otthon felé a szomszédos Bazsarózsa-domb oldalán. És nagyon kedvére, örömére, boldogságára való volt, amikor átszűrődtek a növekvő csend túloldali zajai. Jaj, azok dehogy is voltak zajok az ő finom hallásának!

Sokkal inkább dallamos énekeket, énekes dallamokat hallott! Kicsit talán hasonlítottak, nagyon egyáltalán nem emlékeztettek az ő régi altatócskáira, mondókáira, ringatóira. Felrázóbbak voltak azok az altatóknál, lüktetőbbek a mondókaritmusoknál, harsányabbak az álombaringatóknál.

Nem is hallatszottak volna el soha az ő ablakáig, ha nem olyan élesen kiáltóak, nem olyan kereplően dübörgőek, dobbanva döngőek. Az ő másodszülető fiacskájának hejde megerősödött a tüdeje, mikorra túl a harminc felé járt már öregkirályné halkán ráncos arcával, halovány szarkalábaival a szeme félholdjában! Hajde megizmosodtak a dobokat döngető karjai, hogy idáig hallatszottak még a pörgetései is. Hujde megfériasodtak a lépései, hogy a kacsalábú vár ablakait megzengessék talpának dobbanásai!

Így – túl a harminc felé – öregkirályné csak kiült a nyári estéken az elfüggönyözött ablakába, s a vakuló éjszakában hallgatta, milyen legényesen-férfiasan düb-düb, hajhahó, dumbara dum a Bazsarózsa-domb nagy zenetermében az ő másodszülető, kedves MásikZajos nagyfia!

Mindig pontosan felismerte, melyik dömböri domdom az ő dobolása, melyik tillárom tallián az ő messzire rikkantása, távolba zöngése.

A mi MásodikZajosunk szorgalmas gyakorlója volt A Nagy Éjszakai Zenének. Két öreg tanítója, a szigorkodó és mesterkedő BölcsékKövei bölcsen elhallgatták ezeken a nyári éjszakákon, hogy hajde hasogatja a tisztességben eldugult füleiket, hejde összezavarja a becsületben elfaradt szívük verését-kalimpálását, óde összerezenti jól megérdemelt korai szundikálásukat a zenélő bona, bonáló zene, s főleg a zengelézi zümmöge!

Tudták persze titokban, hogy titkosan meglebben a Pünkösdirózsa-domb kacsalábon forgó várának elfüggönyözött ablakában az ablak függönye, és onnan a – túl a harminc felé – öregkirályné bizony megismeri, ajde szereti, óde élvezi ezt a királyian újmódi dünnnyögésből felharsonázó harsonadünnnyögést! Benne van abban minden emlék a múlt elmúlt dallamaiból, amit már csak az anyai szív lüktetése, az öregkirálynéi fül rezzenése képes felismerni.

Ha a hétvégeken pogácsaszakajtóval, szájbarepülő sültgalamsülettel meglátogatta édes fiait és a két BölcsékKövét öregkirályné, MásikZajos nagyfiának elég volt egy tekintet, s már tudta, hogy az elfüggönyözött ablak egész héten át csak az ő zengő bongásaiért, bongó zengéseiért lebbent a sűrű éjszakában. MásikZajos a dióspite-illatnál is jobban szerette ezt a visszalebbenést meglátni az éjszakai függönyben, de még jobban az ő édesanyja szeme rebbenésében. Öregkirályné szeme héja csukódott-nyitódott így az ő szívet verő lüktetéseitől, éneklő ritmusaitól, ritmikus énekétől...

Egyrejobban NagyKirály öregkirály mostanában talán még kevesebbet forgolódott errefelé. Várat épített az Őszirózsa-dombon, szirmos-cirmos tetőket kupolázott a falak fölé, annak csudájára járt már a fél világ, de még a világ másik fele is. Hosszú hangú üzenethullámokat küldözgetett utána öregkirályné reggel, délben, este, de sosem érték el hullámverései a mindig *foglalt* királyi füleket.

– Már nagyon itt az Idő! – türelmetlenkedett túl a harminc felé öregkirályné, és maga indult el, hogy megvigye a hírt elfoglalt férjének-urának. Mikor megtalálta negyven felé öregkirályt, megálljt parancsolt a sietésnek, sürgetésnek, lótásfutásnak. – MásikZajos fiunk nagy bajt fog vívni életre-halálra, világ hírére, hírvilág kedvére – toppantott nagyot, mert körülötte még türelmetlenebbül toporogtak-sorakoztak-sürgölődtek a rabló időrablók.

– Velük van sok dolgom – vallotta be szuszogva-lihegve-zihálva öregkirály –, velük leszek most már nemsokára NagyKirály öregkirály, nagy harcokat harcolok én ezért a NagyKirályságért, azért nincs nekem időm erre az Időre, hogyan is jutna még Idő ebből a sürgető Időből? – magyarázkodott hadarva-darálva-derelyézve. – Megtelt már az én

szívem a vívások bajaival, a bajok vívásával – panaszkodta el magát, hogy öregkirályné nézzen már kedvesebben szarkaláb-félholdas ragyogású szemeivel. De mindhiába. A rabló időrablók nem férhetek közelebb a már-már NagyKirály öregkirályhoz, mint az ő öregkirályné felesége. – Jól van – adta meg magát öregkirály. – Mire kiskirályt kell választani, királlyá koronázni, én is ott leszek a Nagyharangkongás-teremben!

Öregkirályné ennyivel megelégedett, fordult is vissza hírt vinni, rabló időrablók útjából messzire kitérni. Két BölcsékKöve bölcsen elhallgatta, amit az öregkirályné ki nem mondott előttük, pedig ihajde lett volna véleményük azokról az időrablókról is, de még a tanácsadókról meg az öregkirályról mekkorát hallgattak!

MásikZajos pedig soha olyan hosszú éjszakát nem szorgalmaskodott végig, mint az énekmondó verseny előtti hosszú éjszakán. Hibátlanul kellett másnap aranytorkot nyitnia a világra, a világ fülét megnyitni aranytorka, doboló két karja, lábának döngő lépései előtt.

Hát a versengés végére érkezett is szirénás énekkel az öreg országúton a minden időt megszabók seregének kíséretében NagyKirállyá nőtt öregkirály. Megtartotta a szavát, ezt már hangos bölintással ismerték el a két BölcsékKövei is, mikor a színpad deszkáira léptek a királyi párral, de még a legkisebbik testvérrel is. Kicsit *gyorsanhátgyerünk* szirénázás volt ez, meg kell vallani, de a sok vértelen, csillogó-villogó ruhapáncélban felsorakozó, folyton mosolygó harcosok között lelassult a NagyKirály öregkirály kegyes mozdulata.

– De hiszen én azt látom, hogy itt senki se bajvívott le senkit! Itt mindenki csak életre, senki se halálra forgatta a fegyverét! Itt csak győztesek vannak, meg egy leggyőztesebb – hőkölt hátra, hátrált hőkölve NagyKirály öregkirály. Kezébe nyomták a nagy aranytányért, azt nagy éljenzés közepette ő is a kezébe nyomta másodszülető MásikZajos fiának, de mosolyogni nem bírt hozzá. Éljenzett körülötte a viadal minden legyőzöttje, a legyőzöttek minden viadora.

– Szó se róla, izmos a karja, erős a lába, széles a mellkasa az én kiskirály fiamnak – sziszegte a foga között az öregkirályné felé a férjeura. – Úgy dobog, dübörög, harsonázik, mint egy érdemes királyi énekmondó – panaszkodott a villogó arénában a feleségének. – De hol vannak a tetteit megéneklő dalnokok?

– Ő maga a saját tetteinek, érzéseinek, vágyainak dalnoka – vágta egymás szavába BölcsékKövei, öregkirályné, de még a legkisebb fiútestvér is. Ám öregkirály NagyKirály nem értette, miért dicsőség a kiskirály széles mellkasa, aranytorka, izmos dobolása. Pedig a legkisebb fiútestvér is hogyan ámulja-bámulja az ő győztes bátyját! – Hogy a saját fiam ne találjon magának jobb énekes históriást, históriás énekest saját magánál, ezt a szégyent sosem fogom megtapsolni! – szuszogta vaksin a nagy fénycsóvába bámulva öregkirály. Egészen elfelejtette, hogy ő már NagyKirály öregkirály, csak ténfergett tanácstalanul tanácsadói között. – Ez sem lesz már birodalomépítő utódom, ugye? – nézett megrovó pillantással, pillantott megrovással maga köré.

– Az bizony nem lesz – rázták a fejüket birodalomszerte, akik körülvették. A tanácsadók mintha rosszabb kedvre *derültek* volna. NagyKirály öregkirály gyorsan a kedvükre akart tenni, hát sarkon fordult, és siettetten volna a szirénás futást vissza az Őszirózsa-domb felé. – Megyek, építem még egy darabig a váraimat, várom még egy darabig az építőimet – hadarta megkönnyebbülten, és sietve beült a szirénás lámpavillogás alá. – Fussunk a pénzem után – kiáltott a rabló időrablók, sietős tanácsadók seregére.

Már nem is bánta, hogy így történt, aminek így kellett történnie. Hiszen ki hallott már olyan mesét, hogy a másodszülető kapta a fele királyságot?!

– Ott van a legkisebbik még, majd meglátjátok! Én is legkisebb voltam, mielőtt kiskirály meg öregkirály meg NagyKirály lettem – motyogta félhangosan, bár úgy látta, hogy senki sem hallotta.

Pedig egy nagy fejbölintássá változott körülötte az egész ünnepélyes birodalom!

3. mese KisBence négysarkú kristálygömbjéről

Nagy gondban voltak a harmadik királyfia, KisBence öreg tanítói, a két BölcsekKöve. – Mi lesz, ha nem sikerül? – kérdezte némán a tekintetük. – Az apja is sikerült, az is a legkisebb győztes volt – feleltek egymásnak bölcs pislogásokkal a királynevelő otthonban. – Ezek az idősebbek mind elgyámoltalankodják a sorsukat! Így kell ennek lennie – nyugtatgatták magukat annál is bölcsebben. – De ha mégsem... mehetünk nyugdíjba, vagy Felisútleisútországba, ekkora szégyenvallást túl nem él már két ilyen országútőreg ember! – jajongtak máskor megszégyenülve.

Sokat gondoltak öregkirály NagyKirályra, és mindig arra a megállapításra jutottak, hogy éppen ilyen talpraesett kiskirály volt annak idején, akár ez a KisBence fia! Ha pont úgy sikerülne neki is a talpára esnie! Ha éppen úgy megtanulná a mindenhájjal megkent-séget, a nagyfondort, de akár még a magakelletést is! Ezért lett ilyen NagyKirály öregkirály az apja is, mielőtt még öreg NagyKirály öregkirály lenne belőle!

Haj, nehéz sors győztes királyfit nevelni! Meg is roppant volna a két BölcsekKöve dereka, ha nincs ez a derekas, negyvenen is éppen csak innen öregkirályné a biztató mosolygásával. De gyakran megérkezett a királynevelő otthonba a terülsztalka köré ülni, s mindjárt elfelejtették a félelmeiket a BölcsekKövei. Meséltek mindenfélét erről a talpraesett KisBencéről, a bizakodók reménységéről a reménykedők bizakodásával.

– Bizony csak repül-utazik-száguldozik a képzelet szárnyán Hencidától Boncidáig a *mi* KisBencénk! – vágta egymás szavába a hengegő vének. – Pedig *látszólag* csak üldögél a négysarkú kristálygömbje előtt, és varázsol a fúrge ujjával maga körül – titokzatoskodtak titokzatosan. – Tegnap a szomszéd király fiával együtt szörföltek az Óperenciás-tengeren – ámuldoztak együtt alig negyvenen innen öregkirálynéval. – Ma meg az Üveghegyen túli királykisasszonynak tette a szépet a huncut, ahol a kurtafarkú malac túr – pironkodtak BölcsekKövei.

– De ki adott alája ilyen gondolatnál sebesebb lovat? – furdalta a lelkiismeret a szigorkodó főfőigazgatót.

– Csak tudnám, miért tanítottad ilyen korán a hétmérföldes csizmában nagylábon élni – vádaskodott a mesterkedő tanítómester.

– Hát bizony elérkezett az ő Ideje is – dermesztette kővé két BölcsekKövet a hírrel alig negyvenen innen öregkirályné.

A két BölcsekKöve előtt elborult a világ. Hajde NagyKirály öregkirály félelmes híre beárnyékolta minden gondolatukat. Hetedhétáron csak a NagyKirály hírét terjesztették a terjesztők. Lett is ebből gondja-baja, bajvívása, sok rosszkedve, nem csoda, hogy ijedeztek-riadoztak-rettegőztek tőle még a mindent megszabó tanácsadói is. De az is igaz, hogy Héthatárban-Hétországban minden kiskirály NagyKirály szeretett volna lenni, ez vitte folyton a harc mezejére, a csaták síkjára, ütközetek szorosaiiba a NagyKirály öregkirályt ötvenen nem messze innen.

Egyszerre aztán behuppant a királynevelő otthonba kéretlenül-hívatlanul-bejelentés nélkül NagyKirály. Csapzott volt a halántéka, barázdált a homloka, karikás a szeme alja. De leginkább az volt feltűnő, hogy se sziréna, se mindent megszabók. Helyette csak a panaszos jajongás, jajongó panasz:

– Becsapnak, megrabolnak, elárulnak! Elhordják a váramat! Eladják a földet a talpam alól. Kótyavetye lesz a fogamhoz vert garas... És utánuk se tudok nézni, szemmel sem tudom tartani őket, a veséjükbe se tudok látni...

– Egyet se búsuljon, királyapám – állt akkor KisBence királyfi az alig NagyKirály elé. – Itt az Idő, hogy ellássuk Héthatár meg Hetedhétország trónbitorlójának, de még a mindent megszabó tanácsadóidnak is a baját!

És akkor odaültek a négysarkú kristálygömbje elé, és öregkirály NagyKirály azt mondta: – Felisútország! – és a kristálygömb megmutatott nekik mindent: elárult minden árulást, amit elkövettek az ő NagyKirály öregkirály apja ellen határon innen és túl. De így járt ezzel Leisútföld, meg Burkusland, még az Égignyújtózkodópaszujország is! Nyakon csíptek abban a gömbben minden betolakvást, árulást, csenést és kenést, titkos levelezést, levelező titkot – és még aznap estebédre vasra verve, tömlöcbe vetve, szárazkenyérre ítélve senyvedtek-kushadtak-szűkültek az összes rabló időrablók, mindentmegszabó tanácsadók, hogy könyörögienek NagyKirály kegyeiért.

– Ezt a fiút szántam én a fele királyságba! – rikkantott szokatlanul vidáman NagyKirály öregkirály, mert az egész élet már nagyon a terhére lett volna éppen. – Lakodalomba akarok menni – jutott még az eszébe egy utolsó kívánsága, mert hogy NagyobbPéter és MásikZajos esküvőjéről csúfosan elkéselt *egykoriban*.

Na, ez volt aztán a nagy közös birodalmi fejbólintás! Ilyet még a két vén BölcsekKöve sem látott, pedig ők már sok mindent átvészelték.

Hogy olyan szépen együtt volt a rokonság apraja-nagyja, tanulta szorgalmasan a nevüket NagyKirály öregkirály, mert volt mit bepótolni.

– Szép ez a nagy ebédlő – ámult el először is a saját házában-varában-palotájában.

– Szép ez a nagy család – segítette ki öregkirályné ötvenen alig innen öregkirályt szelíd mosolygással. – Nézd, mekkora fia van már NagyobbPéterünknek, add oda a zsebedből ÉberÁbel ajándékát – és öregkirály csak csudálkozott, honnan tudja az ő felesége, hogy ajándék van az ő királyi zsebében? De csak az öreg BölcsekKövei lesték meg elnézően, hogy életében először el is pirult kissé az arca bőre.

– Csak nem a mi szépséges sudárrá cseperedett leányunkat látom az asztal végén társalogni azzal a sok legyeskedő ficsúrral? – ugrott volna fel öregszekéből öregkirály ebéd közben, a tizenkettedik fogás végén, ha öregkirályné szelíden vissza nem tartja.

– Bizony, jól ismered te a birodalmaid minden alattvalóját – dicsérte meg egyáltalán nem gunyorosan a másodsor is iruló-piruló férjeurát.

– Még szerencse, hogy KisBence lánypajtását láttam már valahol – enyhült meg öregkirály büszkén, hogy olyan kiváló az emlékezete a régi és új dolgokban egyaránt.

– Valóban jól látod, ez itt a kristálygömbben látott királykisasszony az Üveg-hegyen túlról, a mi KisBencénkkel éppen az imént fogadtak örök hűséget egymásnak – felelte neki korántsem csúfondárosan öregkirályné, és öregkirály virulva irulta-pirulta el magát harmadszor ezen a délutánon. Este pedig sokáig várakozott a lebbenőfüggönyű szobában, mire hazatért hozzá öregkirályné. Éppen az igazmondó tükör előtt találkoztak össze, és akkor meglátták egymás arcán a néma ráncot, szemük alatt a félholdfényű karikát, és öregkirály NagyKirály rájött, hogy nem felejtett el felejteni, így most eszébe juthatott az is, milyen szépek voltak egyszer régen, a maguk lakodalmán.

Öregkirályné éppen negyven után kérdéses nélkül is elmondta, hogy visszakísérte TündérIlonához, a királylánynevelő otthonba egyetlen lányukat, a nádszáltermetű Villő kisasszonyt, s vitt két verdeső sültgalambszárnyat a lakodalmi ebédből varázslatos TündérIlonának. Az ilyen vén boszorkákkal jobb a békesség-csendesség-kedvesség!

– Ezután minden vasárnap rendezünk családi ebédet – hozakodott elő a nagy ebédlő kerek asztalának kedves emlékével NagyKirály öregkirály. – Majd oda is meghívjuk egy kis örökös békességre – tette hozzá mindig bölcsebben NagyKirály öregkirály.

Hallgatták a királylánynevelő otthon felől egy fürge teniszlabda ruganyos pattogását.

– Nehéz évek várnak ránk, amíg méltó módon elkel a mi sudáran nádszáltermetű királykisasszonyunk ebben a *tanácstalan* világban – sóhajtott fel két pattanás között NagyKirály öregkirály. S mert öregkirályné vele hallgatott, bizonyosak lehetünk benne, hogy még sokáig élnék ebben a nagy egyetértésben, amíg meg nem halnak.

Aczél Géza

(szino)líra torzósztár

arisztokrácia

valamikor még érdekelt a történelem s bár sohasem volt akkora élmény mint egy alakuló nagy szerelem mivel még felmenő szellemi ágban is ha némi szeméremmel együtt van ilyen erősen átütött tartós töprengéseimen a zordnak mondható biofizikai fegyelem a mettől meddig terjed körötted a tér szimpatikus magánya s ha át is billent olykor többnyire koholt szeszekkel toldva idegen zónákba a kor helyi értékű vagánya a lázadó gesztusok bő gyűjteménye felé klasszikus sorokat citálva a hangoskodásban és önmutogatásban honját nem lelél holott képeskönyvekben hitelesnek tűnő szituációkat hordott össze a rétegesen egymásra rakódó s emberinek elgondolt tudat mely ha gyakori üresjáratokkal is képes arra hogy felgerjessze a tanúként már többnyire elérhetetlen álmokat hol az állati ösztön már nem leselkedik rája s merész sci-fibe illően tapad rá a tudás arisztokráciája amelyben képzeletében elidőz majd lassan hiányozni kezd elszürkült nappalok megbicsaklott jambusa s az önmagát ironiába hajszoló társadalmi gőg amelyben már feladod nagy léptékekben hogyan is tovább és végül kezdesz megkívoánni egy fáradt karnevált

arisztokrata

nemzedékünknek az úri származás csak hagyományos díszletek mögül tántorgott elő kegyetlenül kaszabolt a proletár diktatúra indulatában a lumpenek zsigerei munkáltak legelől s a kozmikus szegénység történelmi katasztrófája így aztán egy-két meggyőzőnek tűnő motívummal játszva megnyugodott a nép e milliókarú lény mely korbácsolt háttal jajong odakinn s a klasszikusnak indult idézetet magára rántva szűkösre szabott tudatában érzélgősen derengett fel a sablonosan hazug jövőbe rántva az igazságosság holnap délutánja ne tagadjuk ártatlan igazságérzettel vad lözungjainkat átmenetileg megszerettük s bár a primitív durva részletekben a kétely homályos köde is gomolygott felettünk az élménytelenség s a tudatlanság ezen a szinten nem árnyalhatta magát megannyi országot építő lendület és finom attitűd e keretben nem adta a hazát s ha már anyák napja van említsük meg az arisztokrata génekből jövő barát egykor mindig úgy mondta dühösen anyád hogy közben a szemantikai üzenetéből a konkrét alany fogalmát kivonta mivel a lét apokaliptikus mezején volt gondja a züllés ortegai víziójában az örök szentséget megővni

árkon-bokron át

amikor nagybátyám a férfiszépség először elvált erről suttogott az egész nem is olyan kicsike város én viszont még valóban gyerek voltam nem értettem semmit abból miért dohog imádott rokonom ellen a környezet mert a bűnös városban elveszett holott nem volt színész sem sztár focista és valami különös szégyenérzettel szidta mindenki aki különben közülünk büszke volt rája engem viszont akkor nem érdekelt csak izgalmas stopperórája aminek tiszteletére a szülői ház kertje mögötti homokbányában meg is rendeztünk egy családi futást melyben mindnyájan percekkel vertük meg a kackiásan nevetgélő nagyapát majd hosszú csönd mígnem a szabados világban környékünkön is egyre többen elváltak a szocialista morál szemforgató módon hiába állt ellen a sunnyogó statisztikáknak pedig már áltudomány kezdett épülni arra párkapcsolatok szintjén mi a jó idővel bennem is kezdett elúszni a romantikus nagy hajó tényleges igazságok nélkül főleg ha gyermekek szíve is sérült menekülni a kudarcból árkon-bokron át vagy zárt ajakkal túrni a család látszatát az illúzióját is feladva hogy mégiscsak egyetlen fészek az igazi

Tóth Erzsébet

Én lettem volna

Részlet egy önéletrajzból, 4. rész

*„Háttal megyek.
Csak az kerül elé, amit már elhagyok.”*

Tandori Dezső

Betűkkel szeretkezem

Mi más következhetett volna? Ámokfutás, ragaszkodás valamihez, ami már csak bennem létezett talán. „Betűkkel szeretkezem” – futott ki a tollam alól egy akkoriban írt versemben. Ma sem tudnám pontosabban megfogalmazni, amit akkor átéltem. Megszabadultam végre az átkos szüzességtől, de még csak technikailag. Most már képes lettem volna szexre is akár, ha az nekem olyan könnyen ment volna. Akárkivel összefeküdni, csak hogy ne legyek tapasztalatlan? Ez föl sem merülhetett. Pontosan azért, mert minden percemet lefoglalta a szerelem, pedig már nem sokat remélhettem. Nem tudtam még, hogy a szerelmet éppen ez tartja életben, ez képtelenség. Miután annyit szédítettem – ártatlanul – a férfit, aki megunva ezt, türelmesen, és soha nem bántón, de tudomásomra adta: Ő más szeret, van valakije, talán a nevét is mondta. Ez volt a baj. Mert ez engem nem távolított el tőle, de már csak kerülgetni tudtam. Elveszetten, eszeveszetten. Akkor persze nem tudtam ezt így megfogalmazni, össze sem igen állt a kép, hiszen a remény hal meg utoljára. Évtizedekkel később egy versben jött elő az emlék:

Bérlet a szerelemre

*Délelőtt készülődés, délután randevú.
Villamos röpit át a körutakon, a Dunán, a városon,
homlokodon gyöngyök, közeledsz a leszálláshoz,
biztonsági öveidet bekapcsolod.
A megállónál már egész testedben remegsz,
mi lenne, ha kinéznél az ablakon,
és véletlenül meglátna, véletlenül meglátnád.
Kicsit később már kinézel,
évek múltán tudod majd felidézni az akkor
homályosan látottakat. Nem szállsz le,
teszel még néhány kört a város körül, fölött,
a negyediknél már sötétedik,*

*nincs kedved hazamenni.
Egy utolsó próbakör még kinek árthat?
Bérleted van,
erről a járatról téged senki le nem szállíthat,
bérleted van a repülésre, a városra,
bérleted van a szerelemre.*

A vers ősidejében persze nem beszélünk meg semmit. A randevúra csak én készültem. Aztán előbb-utóbb leszálltam a villamosról, és elindultam fölfelé a K. K. utcán. Szerencsére csak egyszer futottam össze vele, sietett, aztán a taxira várva beszélgettünk egy kicsit. De az is elég volt, hogy rájöjjek, milyen mélyen érinti még mindig az „ügyünk”, mert szinte rám támadt: „Látja, most is nevet! Ne nevessen! Soha többé ne nevessen így!” Pedig nyilván csak zavaromban nevettem, nem őt nevettem ki.

Szabályosan elment az eszem, ez lenne pontos akkori lelkiállapotomra. Minden szabadidőmben ültem fel a villamosra, és sokszor kétszer-háromszor is körbementem a városon, egyre kevésbé volt merszem leszállni. Totális örületben éltem.

Egy 1975. szeptember kilencedikén írt levele nagyon is erre enged következtetni.

Kedves Erzsébet,

a maga fájdalmas elevenségéhez képest én szelid halott vagyok. Tompa és idétlen. Ha részese lettem volna – akárha áldozata is – annak a viszonynak, amelynek most csupán falon mozgó árnyképe vagyok, én is izzanék, beszélnék, dühöngénék, jajgatnék, tövises lennék s ki tudja még, milyen. De így mindig a szám elé gördül egy szikla. Vigasztaló se vagyok, lázító se, igaz, gyűlöletre méltó se. Sőt, még beszédes se. Félek a magának mondható mondatoktól, mert amit én északinak érzek, az talán déli mondatként jut el magához és fordítva.

Ahol én nem lehetek jelen testestül-lelkestül, ott én képtelen vagyok színészkedéssel vagy bármi mással elfogadtatni a jelenléteimet.

Ezt a levelet sem akartam megírni. Nem azért, mert hajszálnyi rosszat érzek, gondolkodok Erzsébetéről, hanem mert a kezdeti rokonszenvnél én nem jutottam tovább, viszont a maga képzelete engem igen-igen messzire elhagyott. Az eszemmel mindent értek, de az ész ebben a helyzetben kicsinyes és alkalmatlan. Egyéb képességeim pedig – ha vannak – másfelé vonszolnak, löknek.

Most már a verseivel is megbénultam. Szeretem és olvasom őket, de az első megsértődés és a levélbeli figyelmeztetés után, hogy eszembe ne jusson szerkesztőségben próbálkozni velük, le kell mondanom a személyes közvetítésről. Hiába oldoz föl most, holnap ugyanígy kárhoztathat. Mindez nem érdekelné, ha csak a verseiről tudnék. De hát szerencsére az élete és a versei sokkal szétoválaszthatatlanabbak mint sokaknál. S mivel itt-ott a verseibe feltétlenül be kéne avatkozni, a részemről ez azzal járna, hogy az életébe is beleavatkozom. És ez az, amihez nincs jogom. Nagy Gáspár révén Kormos István bizonyára szívesen elolvasná őket, és tanácsot is adna.

Erzsébet, nehezen viselem el, hogy épp magával kell ilyen lehetetlenül viselkednem, hiszen a kettőnk személyén túli gondokban, gondolatokban tökéletesen megegyezünk.

A körből kilépve lenne is mondanivalónk egymásnak bőven. De erre az időre még várunk kell.

Üdvözli: Csoóri Sándor

Még csak két éve ismertem akkor, mégis, mennyi mindent történt. Lángolás, remény, reménytelenség. Minden dühömet, tehetetlenségemet rázúdítottam nyilván, ha ilyen levelet írt. Keresek egy kevésbé hervasztó levelet akkoriból, mert így, jó pár évtized múltán is fáj olvasni az ilyen leveleit.

A tegnap esti Oriana Fallaci-filmből jegyeztem meg: „Ezt a társadalmat férfiak építették férfiaknak. Ezért jó nőnek lenni. Nagyon nagy kihívás nőként létezni egy ilyen társadalomban.” Fallaci a meg nem született gyermeke neméről gondolkodik ekkor, és még van esély arra, hogy megszületik. Mi már tudjuk, hogy soha nem született meg, de Oriana millió és millió nőnek adott erőt a nőként való létezés terheinek elviseléséhez. Nekem legkedvesebb könyvem tőle a *Ha meghal a nap*, de akkor is. Ő egy fantasztikus példa a nőknek.

És idekíváncozik egy tegnap kapott levél, amit egy férfi pályatársamtól kaptam, a regényből eddig megjelent részleteket olvasva írta a következőket:

„Drága Erzsi, újraolvastam a Mézeskalácsot, s most az Én lettem volnát. Rokon vagy! Hányadszor érzem ezt, nem tudom. Köszönöm, hogy vagy! Ha más évtizedekben születünk, könnyen egy pár is lehetünk volna, de így jó, ami van: ebben az időtlenségben, szeretném, hogy sokáig élj még! Sok jó költő teljesen visszaesik, dilettánsá lesz, ha prózázik, te nem, tehát abszolút erősíti az életművet, s nagyon is szükséges bemenni a díszek és a metaforák mögé, mert reményt adhatsz, minél nagyobb példányszámban jönnek a visszaemlékezések, annál több embernek. Én másod- és harmadközölném is, meg kötetbe is kell kerülnie. Külön fontos beszélni erről az ocsmány férfi »kulturáról«. Ez is egy tabu. Ez a nőkre is jellemző kötelező nőgyűlölet. Ami persze összekapcsolódik a tehetséggyűlölettel, fiatalgyűlölettel, tehát az általános, alapnak tekinthető irigységgel. Ebbe a közegbe belépni, még fiúként (1995 kb.) is döbbenetes volt, egy kulturális sokk. Ennyi csúnya, agresszív, mocskos szájú és szándékú férfi a világon nincsen, mint az irodalomban, gondoltam én akkor, nem csoda, ha (kb. 2000-től) feminiztának érzem magamat. Ez egy fociklub, szivarklub, ahogy tetszik, egy zárt, szeretet nélküli, sznob szekta, s a valódi törés kurvára nem a népi-urbánus, sokkal inkább a primitív kontra finom, romlottság kontra romantika. Ezek mindenkit levadásznak, meggyaláznak, megtörnek, pályán kívülre szorítanak, ill. egyformává tesznek, vagy ha már Csoóri, hát asszimilálnak. Szóval alig talákoztam olyan kollégával, akin ne éreztem volna, hogy nemi erőszakról fantáziálna, s ez teljesen szalonképesnek van beállítva. Konfrontálódtam is eleget emiatt is. Persze van javulás, a »rendszerváltás«, aztán meg a »21. század« hozott vmi előrelépést, neked szörnyű lehetett fiatalként, ezért is szeretném továbbra is, ha belekóstolnál vhogya a tehetséggondozásba/oktatásba, szükség lenne rád, megmenthetnél számtalan tiszta kamaszt, fiatal. S neked is kijutott a Mérgező szülőkből (logikus s érthető, hogy nem lett gyereked), s mégis itt vagy, s még mindig tudsz beszélni, tanúskodni, hogy fel lehet épülni, a legbetegbebb családokból, rendszerekből

is. Talán már írtam, de biztos vok benne, hogy igazából a visszaemlékezéseidet nem irodalmi lapokban kellene tolni, hiszen nem az érintett belterjhez kell szólni, ahhoz a belterjhez, ami visszaránt, ami (ön)cenzúráz is. Erzsit a zászlókra! Lobogj!!”

Ezek után jöhet az a „kedvesebb” levél:

Kedves Erzsébet,

elhallgatva mindenféle rissz-rossz reménykedést, határozottan hittem abban, hogy a kettőnk közé férközött lidérc előbb-utóbb arrébb röppen. Már látom is a szárny emelkedését. Jobb karácsonyi hírt nem is küldhetett volna, mint amit a verseiről mondott.

Talán-talán belátja, hogy kritikus szerepemet is miért siettem átruházni másokra. Elsősorban Kormos Pistára. A fájdalom és a sértés helyett a figyelem jutott szóhoz. A kíváncsiság, amely nem botlik el egy félreérthető szóban, emléken, nem botlik el saját kötelékeiben.

Az új esztendőben sok mély lélegzetvétel örömét kívánom. A testi és lelki felszabadulás reményében.

Szeretettel üdvözl: Csoóri Sándor

Siker és katasztrófa

Hol voltam én még akkor a testi és lelki felszabadulástól? 1976-ban, vagy akkortájt. Most, 2019-ben, 43 évvel később már túl vagyok minden testi és lelki felszabaduláson. Ő már nem él, de élnek még régi szerelmeim, vagy meghaltak ők is. Az előbb lementem cigiért, ma már messzire kell menni a nikotinadagért is, azt hiszik a marhák, hogy ezzel, aki rászokott, az majd kevesebbet szív. Dehogy. Az elérhető nikotinyönörért bárhova elmegy a dohányos. Sőt. Még hősnek is érzi magát, mert nem olyan könnyű megszerezni az élményt, mint tíz-húsz éve. Olyan idióta hőség van, mint amikor Tuniszban vagy Krétán nyaraltam, és estefelé kidugtam az orrom a szállodából. Most itt, Zuglóban, délután háromkor azt az élményt élem, talán eltolták ide a mediterránt, lehet. Klímaváltozás. Mondják. Én most érzem először, és nem esett nehezemre. Mintha nyaralnék itthon, és nem is kerül pénzbe. Kihalt a zuglói utca, pedig hétfő van. Anyám megette reggel a déli gyógyszeradagját is, mert nem figyeltem oda, annyi baj legyen. mindmegette.hu. Egyébként olyan szívszorítóan tudja előadni a betegséget, Bajor Gizi hozzá képest kismiska. Kisgizi. Kislányom, olyan rosszul vagyok, soha még ilyen rosszul nem voltam, adjál nekem egy tablettát. Milyen tablettát, mid fáj? Mindenem. Ezt játssza két éve hol velem, hol a húgommal. Édesanyám, akkor szóljál majd, ha jól vagy. Mert két éve mindig fáj valamid. Azt szeretnéd, hogy börtönbe kerüljek miattad? Miért? – néz rám döbbenet. Mert túladagolom neked a gyógyszereket, és egyszer csak meghalsz itt nekem. Dehogy halok meg, csak adjál valamit. Próbálok elterelni a figyelmemet, adok neki vizes törülközőt a homlokára, azzal elvan egy ideig, megúszom a gyógyszert. Már vitaminokat sem adhatok, mert tegnap bevallotta, hogy ő mindennap vesz egyet a kalciumtablettából, amit én is adok neki fájdalomcsillapítóként. Néha. Sokszor annyira be

tud csapni, hogy elhiszem, hogy elhiszi, tényleg fájdalomcsillapító, amit kap. De anyuci, minek adjak, ha úgysem használ? Mert azért használ néha, mondja erre.

Van nekem egy pszichiáterem is, elég régóta, vagy tíz-húsz éve is megvan, valahogy összetegeződünk egy fogadáson, sajnos ezzel még nem lett vége. Azóta hozzá járok, de pénzt nem fogad el. Mondjuk, ez az egy mázli az életemben. Felír nekem ezt-azt, depresszió ellen, de néha nagyon elfajul a dolog. Tegnapelőtt muszáj volt elmennem hozzá, mert lejárt az egy év, amire a házorvos kiírhatja a gyógyszert, pedig már elhatároztam, hogy nem megyek többet hozzá. Viszont ha más orvost keresek, azt meg kell fizetni. Pénzem meg nincs erre. Ahogy megyek befelé, parkolási cetlit váltok, aztán fordulnék be, de egy eszelős rám dudál. Erre úgy megjídek, hogy visszatolatok, és rosszul mérem be a távot, nekimegyek egy sárga cölöpnek. Kiszállok, jó nagy sárga kriksz-krakszok a vadonat Toyotámon. Bassza meg. Azt hittem, lecsillapodtam, amikor fölmentem hozzá.

Nem nézel ki valami jól. A múltkor jobb színben voltál. Mondja. Hát ne csodálkozz, most karcoltam meg a kocsit egy idióta miatt, legalább háromszázezer lesz. Ugyan, ne foglalkozz ezzel, te vagy a kocsiért, vagy a kocsi van érted? Azt kellett volna mondanom, te ugyan hányszor karcoltad meg már a kocsidat? És egyáltalán, van neked feleséged? Mert ha lenne, nem néznél úgy ki, mint a fekete-erdei rém. A hajadat mikor vágta utoljára? És az a hordó hasad! Sajnos hallgattam. Hiszen szükségem volt a gyógyszerére. Hogy képzeled, hogy engem kritizálhat? Van fogalma arról, miken megyek én át? Volt már valaha depressziós? Egyszer azt mondta, igen. Mindegy. Az egész miatta volt, mert már a gondolatára görcsbe rándult a gyomrom, hogy el kell mennem hozzá. Ugyanis előző alkalommal, amikor megbeszéltük, hogy megyek, és már ott voltam, azt mondta, nem jó, tele vagyok beteggel... De hát tegnap megbeszéltük, mondom. Az tegnap volt, mondta. És akkor én még képes vagyok elmenni hozzá újra, annyira nincs pénzem. Ebben a hógutában. Amit nevezhetünk nyaralásnak is, ha tetszik.

Negyven évvel korábban Csoóri Petrit javasolta nekem, őt olvassam, a legjobb a fiatalok közül – mondta. Nekem Petri nem jött be, túl nyers és politikus volt, persze olvastam azért. Kormos István pedig a legelső találkozásunkra egy Székely Magda-kötettel érkezett, ajándékkul hozta. Őt viszont nagyon szeretem azóta is.

Az irodalomban akkor kialakult rangsor volt, megkérdőjelezhetetlen. Nagy László, Juhász Ferenc, Pilinszky. Nekem ők voltak a legfontosabbak. Ma már nincs ilyen rangsor. Mindegyik szekértábor mást istenít. Ez aztán odavezet, hogy sokszor el sem olvassák a másik táborból valókat. A szétszaggatott megjelenési lehetőségek miatt előfordulhat, hogy valaki kap valami rangos díjat, én meg egy sort sem olvastam tőle. És a díja sem változtat ezen. A „szekértábor” idilli, múlt századi kifejezés arra, amit ma kemény gettóháborúnak mondok. Holott elvileg értelmiségekről van szó. Írókról. Miről is beszélek én? Hiszen az igazi háborúkat is mindig az értelmiségiek robbantották ki, a nép fiai meg vitték a bőrüket a harcba. Az „értelmiség” meg fanyaloghatott azon, amit okozott.

Nagy Lászlóval személyesen soha nem találkoztam, 78 januárjában meghalt, 52 évesen, én akkor még csak szerettem volna költő lenni. Kaptam már elismeréseket, kiadásra várt a kötetem Kormos Istvánnál, mindazonáltal én Nagy

Lászlótól magától szerettem volna visszajelzést kapni. Nem nyugodhattam addig.

Elküldtem József Attila a *Mama sírjánál* című versemet az *ÉS*-hez, Nagy Lászlónak címezve.

Meg is jött a válasz: „Átadtam Alföldy Jenő versszerkesztőnek a verset, de mivel a mostani szám már tele van, csak később jelenhetne meg ez a szép költemény.” Ma is őrzöm persze a levelet, én ezt tartottam igazi belépőnek a költészetbe.

Ott voltam a temetésén, tele volt a Farkasréti temető.

Egyszer azonban láttam, emlékszem, a Küldetés bemutatóján jött lefelé a Puskin mozi széles lépcsőjén Kósa Ferencsel. Jelenség volt. Úgy gondolom, mellette mindenki érezte a jelentőségét. Nem csupán a költőét, hanem a saját magáét is. Nem fogalmazhatódott ez így meg bennünk, de valahogy mindenki visszafogta magát mellette. Nagy Lacika – így emlegették barátai – mellett nem lehetett mellébeszélni. Utólag így tűnik. Verset is írtam erről. Csoóri a másik nagy költőm volt, másképp. Körülötte mindig nyüzsögtek, odatüledtek hozzá, alig lehetett megközelíteni.

Ő már akkor is közéleti szereplő volt, el- és betiltották, amit Nagy Lászlóval nem mertek megtenni.

Nagy László ikon volt életében, nem csak gyönyörű, éremre való arca miatt, vagy ahogy Végh Antal mondta: a glória miatt, amit ő látott a feje körül. Nagy László volt a mi szentünk, ezt aláírom. Nem féltünk annyira, ha tudtuk, hogy ő is él. Élhet. És kiáll értünk. Az erkölcsi nagyságot át tudta menteni a verseibe, és ez valóságos erővé vált. Megteremtette a sugárzást, az erőteret maga körül.

Szebb lett az élet a költészetétől: ha csak a címeiket nézzük. *Gyöngyszoknya, Menyegző, A vasárnap gyönyöre*. Merészelt ilyen verseket írni, mikor az egész életünk fuldoklott a hazugságoktól. Az egész lényét ezzel a vessorral tudnám jellemezni: „Kísérlet a bánat ellen.” Ez a kísérlet hatott ránk is, nemcsak a költőkre, akik olvasták, hanem mondhatom így: egy nemzetre. Persze akkor más volt egy nagy költő akusztikája, több százezer kötet óriási hatást jelentett. Legalább a nevét mindenki tudta, az is, aki nem volt „tudatos” magyar. Most a Wikipédiában Nagy László méltán híres kézilabdázó előbb ugrik ki, mint a költő. És az országnak csak minimális része kapcsol arra, hogy *Ki viszi át a szerelmet*, pedig ez a legismertebb verse. Ha költő, akkor inkább Lackfi János vagy Varró Dániel jut eszükbe, hiszen ők vannak a tévében, a legolvasottabb újságokban. Ők az eladhatók.

Nagy László nem „viselte” nagyságát, mi viseltük az övét. Biztos tudta, hogy ott van a legnagyobbak között, hiszen egyszerre élt Nagy László, Pilinszky, Weöres, Csoóri, Orbán Ottó, Juhász Ferenc, és valakit biztos kifelejttem. Ilyen még a *Nyugat* nagy nemzedékében sem volt. Akkor Babits és Illyés volt a költőfejedelem és Szabó Lőrinc, József Attila meg a kis prolicska költő. Halála után ez egy csapásra megváltozott.

Nagy Lászlónak nem kellett meghalnia a nagysághoz. Lehet, kegyetlenség ezt mondani, de mindent megírt a haláláig. Ahhoz a műhöz már nem volt mit hozzátenni. Ilyen a sors. Az utána következő legnagyobb – Tandori – épp most

halt meg, 80 évesen, és még élhetett volna az emberi kor határáig és túl, de az ő költészete szétírta a valóságot, pizsmogott, de zseniálisan. Életet és halált szórt szét a mindenségbe létfilozófiai életművével, mint ahogy egy pici atom is a világ közepe. Nagy László pedig ugyanezt maga köré sűrítette.

„A legnagyobb katasztrófa, ami egy festőt érhet: a siker” – mondta egy bölcs, és elég csak Van Gogh-ra gondolni. Őt aztán ez a katasztrófa nem fenyegette. Sok költőt viszont ma is elér a siker, de nem tudom, ötven év múlva emlékszik-e rájuk valaki.

Rám pedig ma sem emlékeznek sokan, pedig még élek. Az információs forradalom elsodort, mint annyi más-másokat. Néhány barát, néhány szakmabeli, és néhány régi irodalombarát. Ők maradtak nekem, meg ezek a levelek, melyeket akkor kaptam, amikor még aligha számíthattam sikerre.

Ez a levél sincs dátumozva, 76 körül íródhatott.

Kedves Erzsébet,

elolvastam mind a két levelét, s úgy döntöttem, nekem nem szabad belépnem abba az erdőbe, amelyikben maga elátkozottan bolyong és sebződik.

Hogy miért nem szabad? Azért, mert ha belépek, rám lehet fogni, hogy győzni akartam. Vagy, hogy sajnálkozni.

Mindez nem jutott volna eszembe, ha nem ezt írja szó szerint: „Maga tehát győzött.” Hol és kicsodán? Akkor is győz az ember, ha ki se vonul a küzdőtérre? Akkor is, ha nem tud róla? Kétes ez a győzelem – fölr a vereséggel is.

Soha nem akartam ártatlan lenni. De szántsándékkal ártani sem akartam senkinek. Vállalni helyzeteket, viszonyt, sértést és aggodást csak ott szabad, ahol az ember minde-nestül belesodródik valamibe. Sajnáljam, vagy ne sajnáljam, én kívül maradtam mind-azon, ami hónapok alatt lejátszódott. Emiatt minden mondatom jelképes lehetne, azaz: félreérthető. Mert Maga az egészre gondolna akkor is, amikor én a részletekről beszélnék. Ott voltak a versei! Nem a dicséretre emlékszik, hanem a fennköltség szóra. Mert a szor-rongása fölborította az arányokat. Az örökös magyarázkodások fölfalnak minden emberi értéket. Maga is óvja meg magát ettől.

Ha természetesen és jókedvűen tud majd beszélgetni velem is, ahogy mással, szívesen olvasom leveleit, írásait.

Üdvözli: Csoóri Sándor

Olyan okos, intelligens, mint mindig. És mélységes-mély pszichológiai ismeretekről tanúskodik ez a levél is, mint a többi. És hogy mennyire fáj neki, amit írok! Miért ír egyáltalán egy sort is? Nem veszi észre, hogy csak még inkább továbbvezet abban az elátkozott erdőben?

Hány napig, hétig rágódhattam ezen a levelén is!

Az viszont biztos, hogy egyre mélyebbre kerültem a költészet vadonjába, elátkozott erdejébe. Hiszen ekkor írtam az első, már kötetben is megjelentethető verseimet.

Virág Zoltán

A béklyók szorítása és lerázása: belefeledkezés és átlényegítés

Torma Éva művészetéről

A bennünket körülölelő környezeti kulisszák változásaira és a társadalmi vázrendszer külső-belső szerkezetmozdulásaira a nyilvánosság horizontját, a szorosabb egymás közti érintkezéseket befolyásoló hatásmechanizmusokra vonatkozó kérdésfeltevések válaszkísérletek és ellenreakciók az 1990-es évek elején kerültek Torma Éva gondolkodásmódjának középpontjába. A kritikus önszemlélet élenkítette alkotói észjárásával az identitás egyértelműsíthetőségéhez hozzáveendő tartalmak nyomába szegődött, ekképpen jutván el a személyes sorskutató fesztű kérdéseihez: mennyiben lennénk a saját történeteink kreatúrái, s a fikcióval szemben képesek vagyunk-e szabadon magunknak tekinteni impresszióinkat, megszűrni a többiek valóságképzeteitől merőben eltérő benyomásainkat.

A Képzőművészeti Főiskola festő szakán a mentalitását és a képességeit elismerő mestere, Klimó Károly orientálta az ötletkibontás széles spektrumai felé, egyenrangú partnerként pártfogolva és töretlenül támogatva őt. Másik tekintélyes példaképe, Maurer Dóra emberi tartásából, szakmai hozzáértéséből és hasznos útmutatásaiból merítve kikristályosodott, hogy a nyitott kapukat döngetés epigonizmusát nem neki találták ki, a másokat kopírozás művész-klóni szerepét nem rá szabták-méretezték. A magyarországi és külföldi képzőművészeti ösztöndíjakkal (pl. Deutsche Telekom, Sokrates/Erasmus, Derkovits Gyula, bauMax-x, Római Magyar Akadémia) jutalmazott, 1991 óta a hazai, a romániai, a szlovéniai, az ausztriai, a németországi, az olaszországi csoportos bemutatkozásokon egyaránt otthonos művész festményei, vegyes technikájú művei, kisgrafikai, kollázsai, plasztikai, térinstallációi, fotográfiái és videomunkái 1996-tól kaptak helyet rangos egyéni kiállításokon.

Kezdetben a geometrikus hűvösség és az absztrakt sugallatok kifejezési vadsága foglalkoztatta, foltható felületkezelése főként az okkeres, a kéklő, a bíborvörös tónusokat kedvezményezte. Az emberi szív lüktető izomkötegeit, körkörös és hosszanti barázdáit felnagyító figuralizmusa – valószínűleg a festészeti hagyományok kimerülésének tételezése okán – a hevesebb gesztusokat, sebes ecsetmozgásokat lefékező, álcázó, láthatatlanná tevő közegkialakításokba váltott át fokozatosan. A szín törései, a szín derítései, a pacákból, flekkekből kinövesztett árnyalati közvetlenség a monokróm egyöntetűség, a látványi összhangot meg nem törő hangulatteremtés szorgalmazásához vitték közelebb és közelebb. Az általa preparált fogadó felületek gyakran gyűröttek, mintha felpuffasztott redőkből, bélések egymásra hajtogatásaiból állnának. Rácsozataik és sávcsíkozásai, spirális tekeredésű mintázódásaik, rekeszes bontásaik expresszív szabályozottságot mutatnak. Némelykor zománcosan fénylenek, ragacsosan csillognak, egyik-másik viszont éppen a mattságával, a szárazságával tűnik ki. Kiemelkedő az 1998-as, vegyes technikájú *Megfogalmazási kísérlet*,

amely tézstaszzerűen egynemű fekete lapocskák csomagolókarton keretbe fogott hullámvetésével, félhengeres kütüremkedésével állít mesteri kelepccét, 48×35-ös vizuális csapdát a szemlélőnek. Ugyanilyen fontos ennek 180×160-as ikerpárja, az aránybővítés, a duzzasztás és a túlnyúlás koncepcióját célba vevő *Újabb megfogalmazási kísérlet*, amely csak az előtte lecövekelők nézőszög-változtatásai következtében fed fel míves ezüstrámában sötétlő valódi természetét, púposnak vagy hasasnak mutatván a képmezőből félméternyire kiboltosuló önmagát.

A színburjánztatástól tartózkodás 1990-es évekbeli folyamatát a minimalista tér-szervezés, a talált tárgyakkól repetitíven építkezés pillanatai hosszabbították meg, sőt ez az aurális kiterjesztődés még mindig termékeny és működőképes nála. Legkorábbi gyümölcsei a vonalhálókkal, a síkidomokkal, a forgásszimmetriákkal függenek össze. A vetett árnyékokat, az önárnyékokat behatóan tanulmányozó, illetve a nézetrendi talányosságot görcső alá vevő geometrikus konstrukciói az illúziók és az anti-illúziók közti feszültség feltárásában jeleskedve számítanak kifejezetten előrevivőnek. Falra felhelyezett neonsőve lámpabúrái, megbütykölt fényforrásai, becsavarozással, gipszeléssel fixált fémhegesztményei s a melléjük megtévesztésül odarajzolt fekete-fehér sémáik, miként a különböző kiállítási helyiségek hőtiszta síkjait megtörő mélyedésekbe, beugrókba a lebegés érzetét keltően applikált üvegyöngy glóriái és kockái, továbbá az object trouvék számát szaporító, kvarchomokos téglablokkokra erősített áttetsző golyócskáinak négyzethálói, köríves pettyezései mind-mind kíméletlenül zavarba hozó optikai feladványok. E látványelemek fluoreszkálását és állandó diffúzióját érzékeljük ugyan, ám a felénk érkező fénynyalábokat mégsem tudjuk teljes precizitással helyhez kötni, a kiindulópontjukhoz rendelni.

A tér dramatikusan dekorációja jellemzi a 2004-es *Zúzóadás* meg a 2005-ös *Kertben* tárgyközelítéseit és témafelvetéseit. A szubjektum alapvető törekvése, a psziché sérülékenysége önáltatás nélkül, a szentimentalizálás teljes mellőzésével kerül általuk terítékre. A *Zúzóadás* vernisszázsán elhangzott méltó megfogalmazásban: „*A kiállítóter pincehelyiségébe lépve a látogató összezúzott üvegdarabokból összeragasztgatott, különböző méretű üveggömböket, áttetsző, fehér üveghólyagokat lát a földön. Az üveghólyagok egy csoportja befejezetlennek tetszik, hasonlók az összetört tojáshéjakhoz, amelyekből (mint lakólyukakból) már kibújt néhai lakójuk, s ezek pont azok a darabok, amik ott szoktak maradni az éretlen, frissen született lakó fenekén – csak ezúttal épp éles szélű, nem összefüggő, helyenként hiányzó, hézagos, tört üvegdarabokból, amik – anyagukat és életveszélyes szilánkjait tekintve nehezen hozhatók összefüggésbe a születés és a megszületendőt védelmező puha, organikus burok védelmező mivoltával... Sőt.*”¹

A zúzalékosságot kifejező üvegmaradványok hang-alákeveréses recsegése-ropogása igazán beszédes; a zúzódottságot a koponyavarratokat idézően szintén illusztráló gömbmozaikok a légvárépítés tragikus mementói, a múlt morzsalékaiból és a jelen csonka rekvizitumaiból tapasztott valóság-makettek. E toldozva-foldozva reparálgatott óriásbuborékok gravitációval viaskodó összetöppedésének, leeresztésének fázisait a maszkulinitás félreismerhetetlen jegyeivel rendelkező butélia kinagyított fotója, pontosabban egy a hatalomkoncentrációt képviselő üvegtörző fenyegetően kéklő alakmása felügyeli. A társaságába szíves-örömezt odakívánkozó nőiesség kerekded, pirosposzsgás palack-ímágójának finomságára érzéketlen, dermesztő merevségével szertefoszlátván a testi-szellemi közelségbe és a kölcsönös egyenrangúságba vethető bizalmat. Annak ellenére, hogy a feltétlen odaadás privilegítása csapdaként tétéleződik, az imagináció marad az egyetlen menekvés lehetőség az emberi szeparáltság kínjai és a kiüresedés fájdalmai elől. Ez a sokatmondó alávetettségi reláció, hierarchikus konstelláció persze egyáltalán nem leplezi

1 Beke Zsófia, *Zúzóadás* (Torma Éva kiállítása), *Új Művészet*, 2004/6., 44.

el azt a kizökentő tapasztalatot, hogy az áldozat és a viktimizáló aligha különíthető el tisztán, ráadásul a tönkretevő végkifejletek eshetősége folyton befelhőzi mindennapjainkat. Talán ebből is fakad, hogy a megsemmisülés miatti fenyegetettség fókuszában a túlélés mint létrehozó tevékenység bukkan fel a *Kertben* életnagyságú cserépfigurájának közvetítésével. A törmelékhalom kellős közepén ruhátlanul sarokülésbe ereszkedő humanoid (könyvborítóra nyomott fekete-fehér reprója Karafiáth Orsolya *Él* című verseskötetét díszíti 2015-től) arca hiányzik, kiléte elbizonytalanító. Maga is mozaikszerű képződmény, s nem deríthető ki világosan, vajon élete szétszórt roncsai fölött mélázik-e, netalán mindannyiunk sorsának puzzle-darabkáit szortírozza. A sziszüphoszi küzdelem és a tantaluszi kínlódás mitológiai áthallásaira, valamint a lencseválogatás és a kölesszemezgetés teljesíthetlenségének meg az „Örökkévalóság” jégszilánkokból kirakhatatlan betűsorának mesei párhuzamaira egyszerre rájátszva a normalitás határainak feszegetése történik, így a garden-party elég keménynek ígérkezik. Merre keresendő az identitás (teszi és téteti fel velünk is a kérdést az alkotó), ha nem lelhető fel a testünkben, a lelkünkben, a kultúránkban, a különbözőségeink kereteiben?

Szintén a 2005-ös évhez kötődik az *Ott* címmel rendezett tárlata, amelynek gerincét a vidéki otthonok hímezett falvédőin, sparheltjein, tálkáin, zsírosbödönjein virító *Házi áldás* mondatstruktúrája adja. A szakrális funkció életben tartásával, de a sortagolás megbontásával szokatlan kifejezőkészség keletkezett, a jelentéstani viselkedés megváltozott. A közlésegségek széttördelese, nyomtatott nagybetűkkel megoldott paraffintáblákba öntése/fagyasztása – egyébként a szemet megtévesztően márványnak vagy alabástromnak tetszenek –, utána eme tömbök kazamataszerű pincerészekbe, üregekbe, falfülkébe igazítása és gyertyafényes hátsó megvilágítása az érzékenyített élet kivonatát, liturgikus szkriptúráját vetíti (f)elénk. A mantrázó mondogatás, a fonálfelvevő újra kimondás ösztönzései, ahogy a hangzaskombinációk megnyitotta értelemszóródások, a vizuális és az akusztikus összeműködések dinamizálódásával járnak kéz a kézben. E feliratos bevésődések önmérsztő monológként (pl. „HOL HIT”, „ISTEN, HOL”, „SZÜKSÉG”, „NINCSEN”), vagy az összetartozást nyomatékosítani hivatott istenkereső bátorításként (pl. „BÉKE, HOL BÉKE”, „SZERETET, OTT”, „ÁLDÁS, OTT”, „ISTEN, OTT”) rezonálnak, miközben a citátumaik rögzítette kegyelemre szorulásból és fohászzkodásból kisugárzik az olyan gesztusok iránti igény, amelyeknek „célja a feltételek börtönéből való szabadulás, vagyis kitörési aknákat fúrni az objektív világ bennünket bebörtönző falaiba”.²

A művészetterápiás segítségnyújtás mára már elválaszthatatlan része munkásságának. A gyermekekre és a felnőttekre egyaránt vonatkozó pedagógiai praxis a képzeletstimulálás és az energiacsoportosítás prosperáló egybeesésének reményében szökkent szárba 2010-től, méghozzá olyan szociális mezőben és mezőnyben, amely korábban nélkülözötte a közös invenciók és a harmonizáló stílárius kritériumok viszonyos okulással biztató tanár-diák kooperációját. Nem véletlen, hogy a mentálhigiénés roncsolódás traumaelemző megközelíthetősége apropóján egy pszichotikus elmeegógyintézeteti ápoló, az 1865-től 1937-ig élt B. J. (1891 és 1894 között a Münchener Képzőművészeti Akadémia növendéke) rajzainak másolatait tette közzé 2012-ben. Az eredeti és a hamisítvány kortárs kontextusba emelésével az utánzás és a lekoppintás figyelemfelkeltő műveleti kérdései artikulálódtak, az értéktermelési logika ellentmondásainak tisztázó boncolgatásával az előtérben.

A sibeniki szigetecsoport ékességéhez, Krapanjhoz és az ottani művésztelephez fűződnek a 2014-es meg a 2015-ös évek horvátországi produktumai. A hamarabbi az *Ölelj át!* felvételgyűjteménye, a portfóliót kiegészítő és megkoronázó videóval, amelyek az összepasszítás

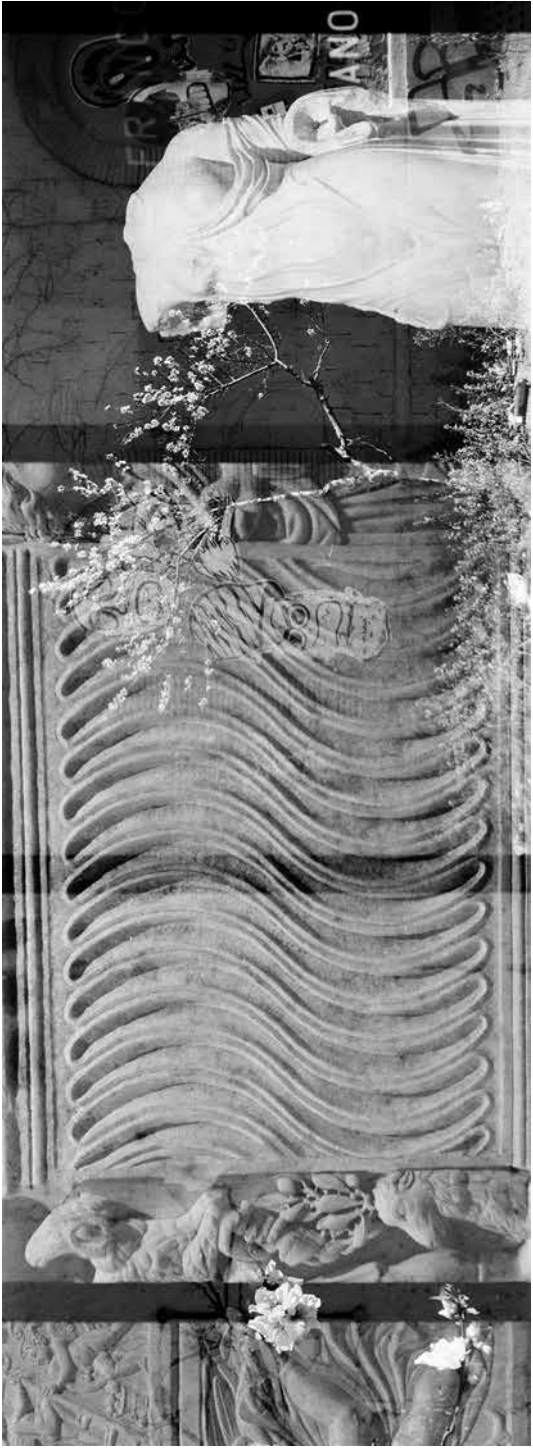
2 Vilém Flusser, *Feliratok* = V. F., *Az írás (Van-e jövője az írásnak?)*, Budapest, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám – Intermedia, 1997, 14.

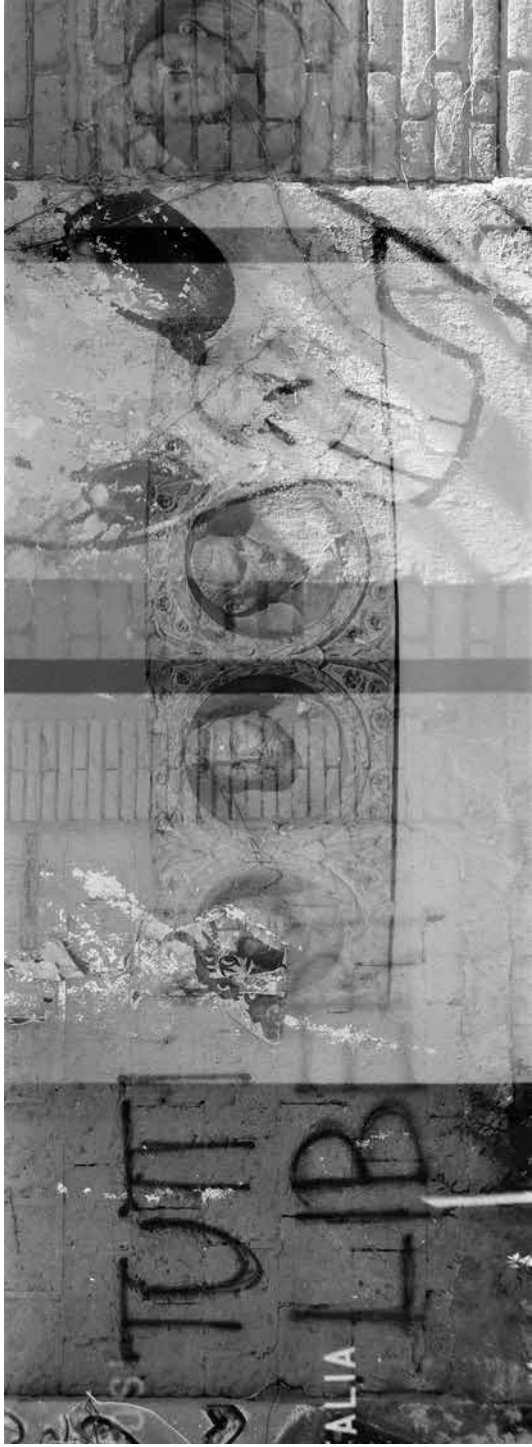
metodikáját, illeszkedés-poétikáját ezúttal a kavicsokra, a kövekre, a szikladarabokra hangolták át. A repedések, a törések, az élek és a hézagok egybeigazítását felváltotta tehát a kőnek a kőhöz, a testnek a testhez idomulása. Ebben a paradigmában a terhek viselésének kényszerűsége, a mázsás súlyokkal küszködés elkerülhetetlensége értelmeződik visszatérően. A póre test egyetlen fedezője a bőrbevonata, ám az évakosztümös önszínrevitel, a világ gyöngéd közönyével dacoló komplett megmutatkozás nem harsány kitarulkozás. A vízparti köveken lépdelő és térdeplő, magát kómasszívumokkal felmálházó művész frontális és oldalirányú képsorozata a kimerülés és a kimerítés aktusa is egyben. A videóetűd kockáin dolgos kezek (kizárólag a szorgosan igyekvő alkarokat, méricskélő ujjakat és tenyereket látni) emelnek rakatot az arccal a homokpad fönyén fekvő médi-umuk fölé. Szinte a reneszánszkori dalmát építőmesterek és kőfaragók precizitásával válogatnak, a testkontúrokat, a porcikákat centiméterről centiméterre letapogatva. Kis öbölbeli emelvényük elkészültével, távozóban még néhány aprítékkal hintik be eltüntetett alkotótársukat. A kőszarkofág, a kőbunker pulzáló mozgásban marad, azonban az alája rejtett-temetett intim szférájával, bensője titkos zónáival lehetetlen kontaktusba lépni. A lélegzés ritmusa csendben hozzásimul az Adria morájához; a tájba szervesült kompozíció az éggel és a földdel érintkezvén, a tengerrel összeölelkezve teremti meg a dolgok, a jelenségek hibátlan egyensúlyát. A cím felhívó kinyilatkoztatása nem pusztán a védelmező készletekre, az oltalmazottság vágyára utal, hanem a fantáziadús egybeterelés hozadékainak szüntelen finomíthatóságára is.

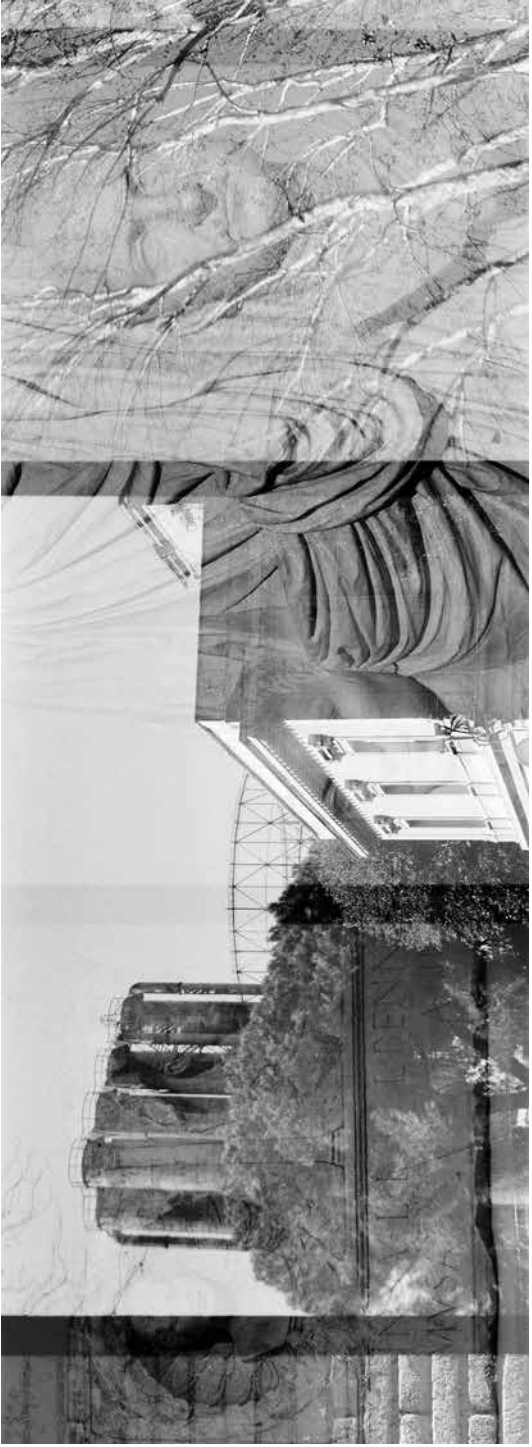
Az egy évvel későbbi térinstallációk kész termékekből, jelesül hátrahagyott, lekopaszott temetői koszorúk favázából keletkeztek. Torma Éva a víztükröt talapatként, kanavászként, vetítívászonként, monitorként használva állított búcsúemléket a hullámsírba veszett menekülteknek. A *Biankó koszorúlapok a Földközi-tenger partján* és az *Ima* címet viselő munkák az áldozathibáztatás nemzetközi gyakorlatától viszolygás artisztikus manifesztumai. A mindent fölszippantó, bekebelező tenger lebírhatalansága, örökérvényű mivolta előtt tisztelve, s az elhunytak növekvő tömege miatti kétségbeesést prezentálva fogalmazzák meg a legmélyebb emberi részvétet és együttérzést.

A fotótechnikai eljárások közti kalandozás meghatározó alkalmát és kezdőlökéseit az 1999-es müncheni kinttartózkodás jelentette. A mélységelesség elállításával és a fókuszta-volság variálásával végbevitt próbálkozások a többszintű képlerakódások festményszerű nyomatkínálatát eredményezték. Homályban derengő alakzatok, koszepte és rozsdette fémipari hulladékok, amortizálódott eszközök kistotáljaiét, szanaszét heverő haszontalan tartozékok, kátrányos és olajos folyadékszennyeződések atmoszfériáét. A gyergyói Szárhegy domborzati díszleteit a dupla exponálással befogó, a véletlenekre bízott megkét-szerezéssel leképező filmhasználat a rétegtrendi különlegesség palimpszesztikus konfigurációival kecsegtetett 2017-ben. A 2018-as szegedi művésztelepen felszaporodott poharak megfajtásra szánt kávéüledék-fotóiból pedig a *Jóslatok zaccból* kollekciója nőtt ki, amelynek elsőrendű tételei *Manipulált jövő* megnevezéssel születtek újjá hol pontosan követett, hol kitalált szimbolikájú akvarelleként, a hét napjait számszerűsítő aprólékos bontásban.

A zaccüledés szemcseábrázolatainak hipnotikus vonzását, rituális töltésük kiaknázását egy valaha minden utat magához vezető metropolisz historikus ideáltípusának megragadása követte 2019 nyarán. Torma Éva a művész-turista pozíciójának elfoglalásával és a multiexpozíciós festőiség megelőzőekben kidolgozott irányelveihez hűen sűrítette plánokba az örök város mitikusságát, démonikusságát, azaz a rómaiság esszenciáját. Vizuális fricskáinak lényege: éppen a látványarchiváló kíváncsiskodás álbravúrjait, az élményszomjas gépkattintgatás és az apparátusokkal hivalkodás modorosságait imitálva megnehezíteni, hogy szimpla dokumentumokként tekintsenek a fotográfiáira. Az emlékezetszintek felcserélődésének, a korok összecsúszásának kaleidoszkópját csodálhatjuk:

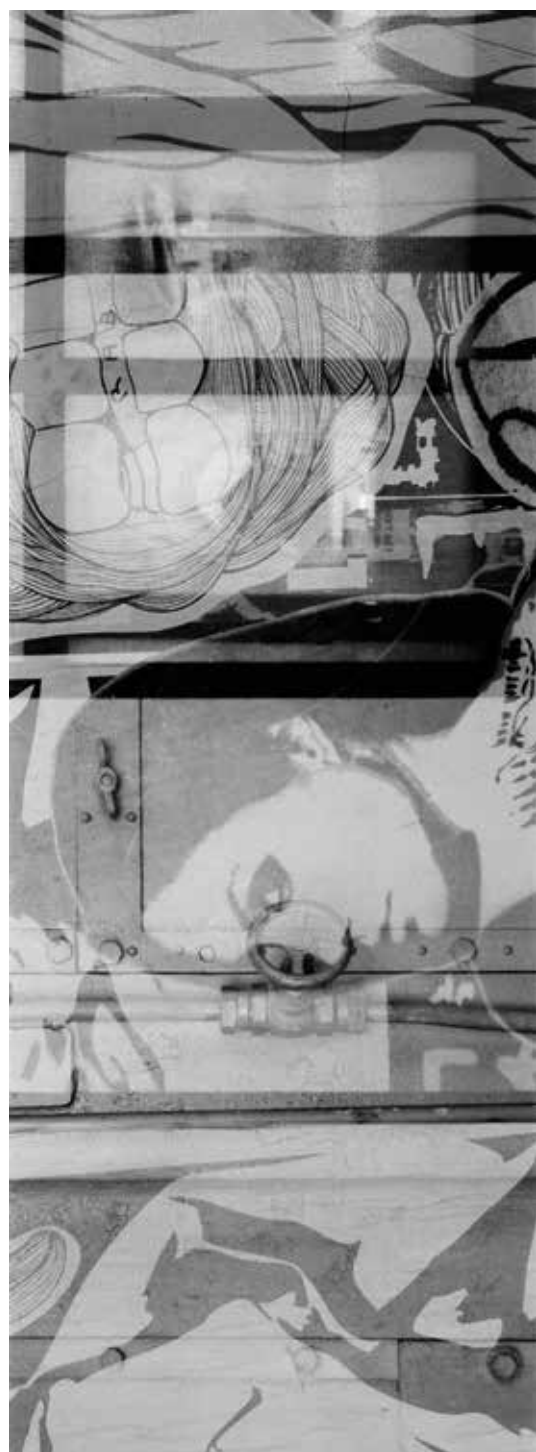

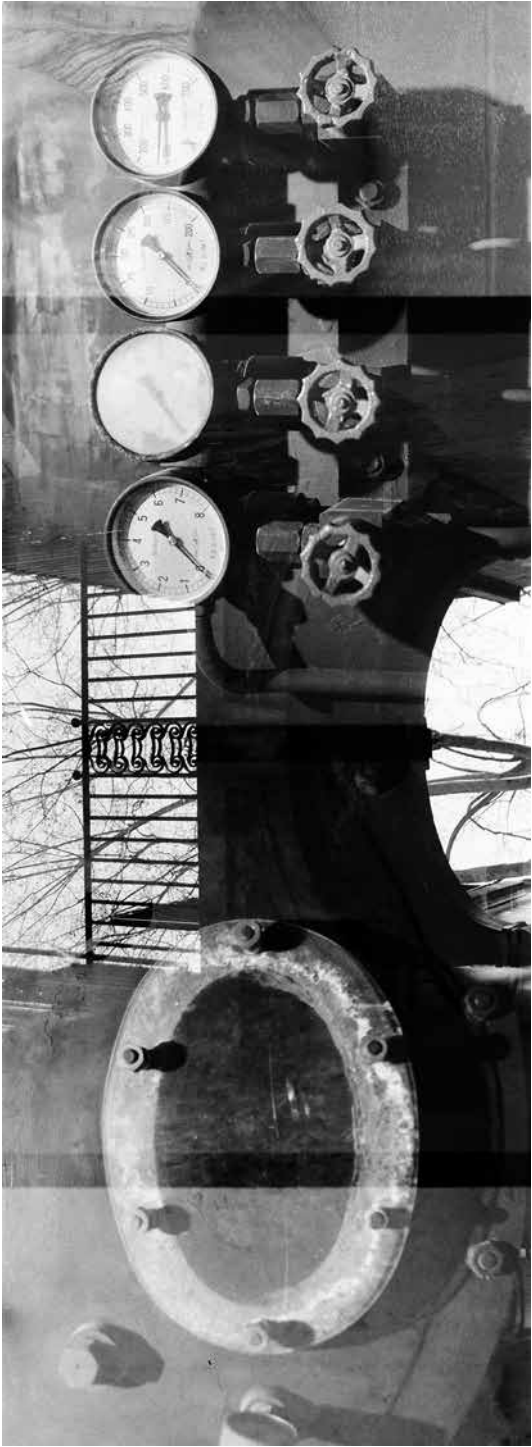

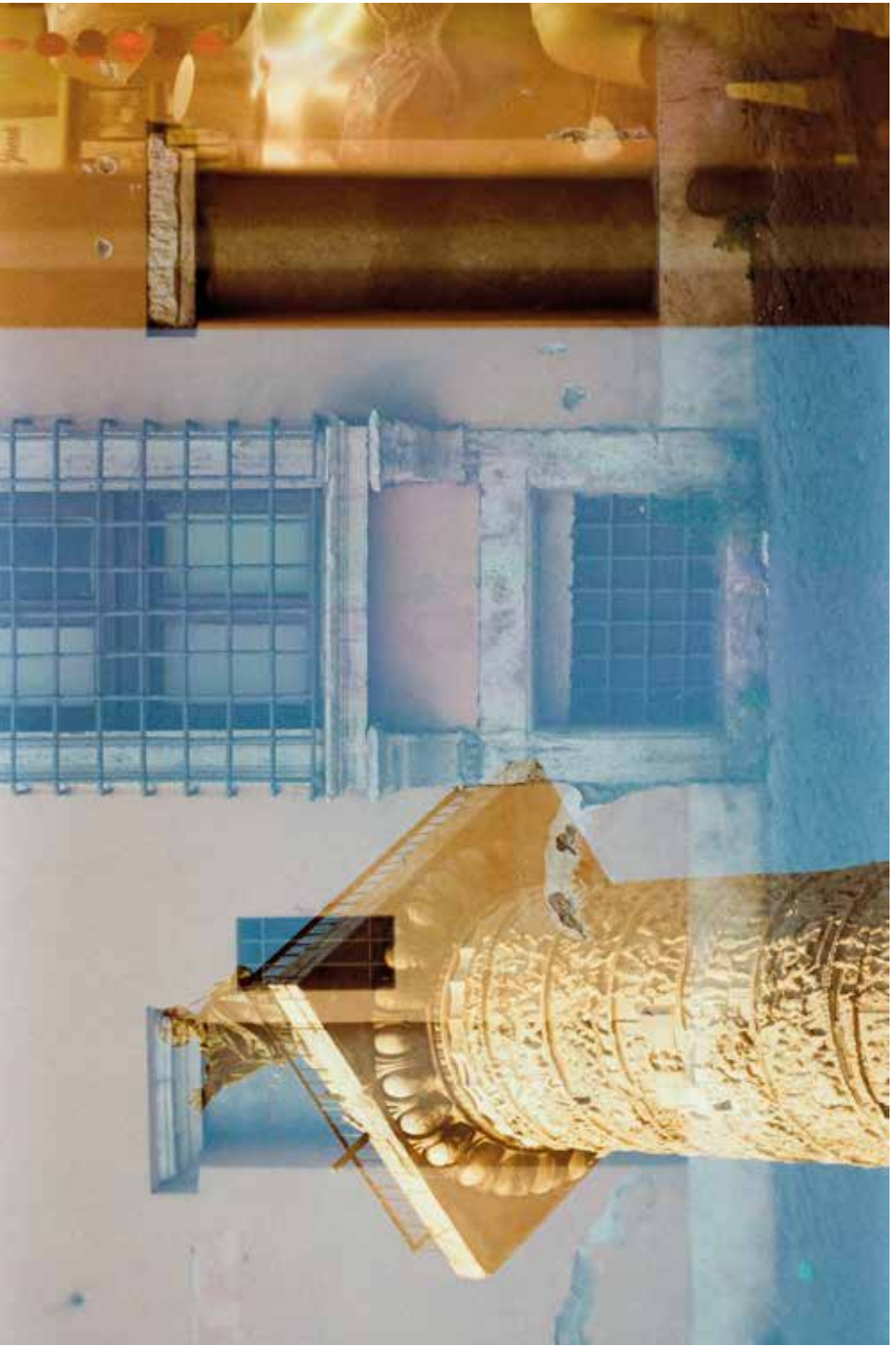

antik női és férfitorzókat, a Traianus-oszlop hősies hadicselekedeteit, a császári síremléknek, a Moles Hadrianinak (a legtöbben Castel Sant'Angelóként, Angyalvárként ismerik) tetején pompázó tizennyolcadik századi angyalszobrot Szent Mihályról mintázva, klasszicista épülethomlokzatokkal, reliefekkel, kurrens múzeumi attrakciókkal vegyítve-körítve. Mindezeket a divatmárkákat hirdető boltkirakatok, a sztárokat reklámozó plakáterdők, az utcai szemétregeteg és a szanálásra váró kommunális létesítmények expanzív bevilanásai kísérik. A mai „posztromantikus, totális turizmus”³ közszerepetnek örvendő képömlésztő stratégiái az urbánus szcénák feltartóztathatatlan állapotváltozását az idők végtelenségében leledző monumentális panorámákként⁴ lovagolják meg, Torma Éva örökségfelfogása és kultusz-interpretációja többre hivatottan kiérlelt, hiszen a daliás múlt világuralmi főszerepet vivő kultúracentrumának butik-támaszponti viselkedését, bevásárló-zarándokhelyi (t)enyészését aktualizáló digitális freskókban ölt reprezentatív formát.

Műalkotásai ritmikus ismétlődéseikkel, taktikus, kinetikus, mimetikus kontextualizációikkal rendre visszakanyarodnak a szenvedély, a vágy, a düh, a bánat, a megszégyenültség és az eltiportság tudatkilengéseikhez. Az érzelmi kiszolgáltatottság, a lelki kipányvázottság komplikációit kivesező karakter-mágiája és cselekvési dramaturgiája a földhözragadtságon felülkerekedve birkózik meg az azonos srófra járó perszonális kudarcokkal, létkrízisekkel. E meghátrálást nem ismerő konfliktuslegyűrés egyúttal a válságtünetek és az ellenszegülések esztétizáló átminősítésével okoz meglepetéseket, mert Torma Éva lankadatlanul hisz az észlelések öngerjesztő eseményváltában, abban, hogy a tapasztalás a felfedezések kreatív kulminációja.⁵ Az önmegfigyelő vizsgálódásokra kihegyezett oeuvre ezért láthatja el több évtizede tartósan felvillanyozó intellektuális munícióval a múltfelelevenítő emlékraktározásra fogékony ismerőit, és találhatja meg a bíráló élű hajlandóságtól nem idegenkedő friss szimpatizánsait.

3 Boris Groys, *The City in the Age of Touristic Reproduction* = B. G., *Art Power*, Cambridge – Massachusetts, The MIT Press, 2008, 107.

4 Vö. uo. 103.

5 Ehhez Brian Massumi, *Introduction* = B. M., *Semblance and Event (Activist Philosophy and the Occurent Art)*, Cambridge – Massachusetts, The MIT Press, 2011, 27.

Fried István

Egy ifjú romantikus tévelygései

A gyötrődő és a többiek

*Ki lesz fogyasztó bánatom orvosa?
Ki ad magamnak vissza megint? Ki tett
Boldogtalanná?*

(Az elhaló remény; 1821)¹

A húszas évei elején különféle versformákkal kísérletező Vörösmartyról viszonylag sok (tárgyi) ismerettel rendelkezünk; ami ennek a lírai kezdetnek irányultságát illeti, általánosan elfogadottá vált Horváth Károlynak könyvcímet kölcsönző jelölése: a klasszikából a romantikába.² Az azonban mégsem teljesen megnyugtató, hogy mindenekelőtt a versek életrajzba ágyazottságára volt különös tekintettel a kutatás. Mint ahogy az sem, hogy elsősorban a Perczel Etelka iránt érzett szerelem kilátástalansága és reménytelensége felől volna értelmezendő a húszas évek eleje lírai termésének jelentékeny része.³ Ez a szerelmi élmény (a kutatás szerint) szinte minden mást zárójelbe téve hatotta át azt a (költői) magatartást, amely különféle alakzatokban, közvetve vagy áttételesen keseregte el világba kiáradó panaszát. Olyan megszólalókat konstruált, akik inkább egy romantikus szerepváltozatokat tartalmazó gyűjteményben foglalhatnák el helyüket, mint a költészet tartományában még nem kellőképpen tájékozott ifjú poéta világ- és életismeretében.⁴ A kritikai kiadás⁵ szinte teljes egészében fölmérte (s a kutatással összhangban filológiai-ig is igazolta), az antikvitás mely darabjainak át-/újra-költésére, fordítására vállalkozott az iskolás klasszicizmusban jeleskedő ifjú Vörösmarty; és azt is, hogy a magyar „klasszika” mely költőinek (Rájnisknak, Baróti Szabónak) követése valósult meg; és arról is

1 A Vörösmarty-verseket az alábbi kiadásból idézem: *Vörösmarty Mihály Összes művei. I. Kisebb költemények I.* (1826-ig), s. a. r. Horváth Károly. Budapest: Akadémiai, 1960. Az innen vett idézeteket a továbbiakban csak kivételes esetekben hivatkozom.

2 Horváth Károly: *A klasszikából a romantikába* (A két irodalmi irányzat Vörösmarty első költői korszakának tükrében). Budapest: Akadémiai, 1968.

3 Szakirodalmi közmegegyezésre hivatkozom. Olyan „tények”-be ütközhettem, mint Perczel Etelka önkéntelen kacérsága, félreérthető mosolygása az ifjú nevelőre (stb.), ld. alább. Horváth: i. m., mellett Mosonyi József; *Az ifjú Vörösmarty*. Budapest: Mérnökök nyomdája, 1943; Rajnai László: *Vörösmarty Mihály. Egy költő világa*. Székesfehérvár: Árgus, 2000; Lukácsy Sándor—Balassa László: *Vörösmarty Mihály 1800—1855*. Budapest: Magvető, 1955; Lukácsy Sándor: *Mi tilt jobbakká váltotok? Vörösmarty és kora*. Budapest: Balassi, 2003.

4 Tóth Dezső „*a romantikus hang jelentkezése*”-t említi. Ugyanakkor monográfiája következő lapján már „ideologizál”, és életkörülményekből közvetlenül vezeti le az újfajta költői hangot. *Vörösmarty Mihály*. Budapest: Akadémiai, 1974, 22–23.

5 Az 1. sz. jegyzetben i. m. fő érdeme a megbízható szöveggözlés és a kéziratban maradt fogalmazványok, tervezetek, változatok gondos publikálása, természetesen felhasználva Brisits Frigyes korábbi feltáró munkáit.

érdemben esett szó, hogy Kazinczy Ferenc Osszián-tolmácsolásainak tanulmányozása (ld. alább) figyelemre méltó módon dokumentálható a korai Vörösmarty-líra néhány új tájékozódású darabjában. Hogy esetleg távolabbi analógiák is föltárhatók lennének, erre a kutatás adatok hiányában már nem tért ki; és az sem igen merül föl: az 1821 és 1825/26 között írt versek értelmezése lehetséges volna-e, ha megkerüljük, hogy mindenáron az életrajzból vezessük le. Talán érdemes kísérletezni avval, hogy máshonnan szemléljük a tematikát, meg azt, mennyire sikerül az ifjú költőnek olyan nyelven megszólalnia, amely a különállás, az egyénítés „poétiká”-ja vagy annak akarása jegyében áll. Másképpen fogalmazva: az iskolai feladatköltészetből éppen kilépő, az antik minták közt válogató,⁶ valamint az elődök verskészletéből egyre kevésbé merítő költőnek azáltal, hogy a hangsúlyozottan magános, még inkább az ellenségesnek érzett sors által üldözött, ennek következtében a végletek között hánykódó személyiség kétségeit, elveszettségét igyekszik körül-/körbe-írni, sikerül-e közeledni olyan tónushoz, előadás-módhoz, alakzathoz, amely a romantikus költőfigura körvonalazódását sejteti – ha olykor megbicsakló előadással, kevésbé differenciált szókinccsel, bizonytalanul; mégis: szemben az előző (költői) korszak érzékeny magatartásformájával. Már csak azáltal, hogy elvesztéségenek tudatával (is) kitörni készül a megszokott keretek közül, kilép az időnként elidegenedetté váló természetbe. Inkább az önmegértés fájdalmas hiányától vezettetve, mint a közösségre lelés reménytelenségétől.⁷ Gyorsan hozzátevé, hogy a jelzett fél évtized versei közül jó néhány éppen nem a meg nem értett szerelmes panasza, aki az elérhetetlennek tetsző leány közömbösségétől vagy göggyétől szenved. Ennek a szenvedésnek nem mindig jelölődik meghatározható indoka, ellenben az önkínzásban, szenvedésben elmerülés minden esetben kiárad a világba, olyan „magánügy”, mely annak eredményeképpen, hogy megfogalmazódik, kimondatik, megszűnik a panaszló, a szenvedő „magánügy”-e lenni. Ilyen módon a személyesség, a kirajzolódó önkép fokozott mértékben kerül az előtérbe. A személyiségnek mintegy megkülönböztető tulajdonsága összpontosul ebben a szenvedésre ítéltségben; abban ugyanis, hogy szenvedésre különösen fogékony figuráról van szó. Aki ebben a determináltságban talál rá arra a „táj”-ra, mely vagy kontrasztként szolgál, vagy éppen ellenkezőleg: a szenvedés fokozódásának adekvát helyévé minősül. Nemcsak ezeknek az éveknek szerelmi költészetére borulnak a gyötrődés, a kielégületlen, kiél(het)etlen szenvedély árnyai, mintha a panasz korérezésé válna, egy tágabb környezetből kiválni kényszerült személyiség állna szemben világával, a világgal.

Mielőtt néhány vers bemutatására térnék, még néhány megjegyzés ideírását érzem szükségesnek. Nem vitatom, hogy az a helyzet, amelybe Vörösmarty került a Perczel család nevelőjeként, ne hatott volna magatartására, személyiségfejlődésére, és ennek néhány (alkalmi) versben közvetlen lenyomata ne volna dokumentálható. Az ún. Etelka-szerelem azonban a kutatásban általában és minden mást kizárva ráolvasódik

6 Külön megjegyzendő, hogy Horatius jól ismert carmenjeinek átköltése mellett Ovidius *Fastijára* és *Metamorphosésére* is kiterjed az ifjú költő figyelme. Ez utóbbi XI. énekéből ültetett át egy részletet. Tanulságos a két változat néhány sorának szembeállítását: „A Barlangja előtt már nyílt bimbajival ékes / Mákból és zöldellő füvekből éjj szedi a kéjt, / A mellyet földön elhint...” — „A Barlangja előtt már nyílt bimbóival ékes / Mák terem, és füvek, honnan szedi éjtszaka álmát! s Hinti homályba borult Földön...”

7 Szerb Antal megállapításán érdemes el-eltprengenünk: „Tulajdonképpen Vörösmarty az első, aki fenntartás nélkül önmagát énekl. Őnala ez a verbális funkció, a belső kényszer a mondáson, ami a költőt költővé teszi, egybeesik a vallomás kényszerével, mint a modern lírikusoknál, azt a kifejezési formát érzi költői kifejezésnek, melyben már az önmaga lelkiségéből szakad ki valami a szavakkal.” *Vörösmarty-tanulmányok*. Minerva 9 (1930), különlenyomat, 8.

a versekre, bár a versekből eligazító nyom kevésbé látszik vezetni az életrajz irányába. Az elfogadható, hogy vannak vissza-visszatérő motívumok, amelyek eléggé általánosak ahhoz, hogy azokból világképi következtetések levonására mód nyíljon. De nemigen többre; persze azzal a kiegészítéssel vagy megszorítással, mintha egy „magánmitológia” körvonalazódna, messze nem meglepő allegóriákkal vagy mitológémmákkal. A távol-ságnak-távolításnak, a kitaszítottágnak és elérhetetlenségnek jelződéseibe ütközünk, a nyugtalanság űzi a beszélőt mind messzebbre a vágyott-elképzelte vidékről, s a tájban dúló viharok sem mások olykor, mint a belül érzettek. Talán megkockáztatható, hogy ezeknek az éveknek szerelmi költészete is ebből az egyetemessé lett rossz érzésből eredeztethető, nem kételkedve a feltételezett Etelka-szerelme keltette hangulat költészetté válásában. Mégsem gondolnám, hogy kizárólag innen volna elgondolható a gyötrődő, a bujdosó, az életgyűlölő, az elhagyott, a bús vándor révén (akik éppen nem feltétlenül csak egy reménytelen szerelme kárvallottjai) a vigasztalanság, a lélekszakasztó fájdalom, a gyász képzetek személyiséget fenyegető, a pusztulás felé taszító ereje. Úgy gondolom, célszerűbb volna, és talán e korai versekhez is közelebb juthatnánk, ha azt a verscsoportot vizsgáljuk meg kissé alaposabban, amelyben részint készülődik az a romantikus világlátás, amely teljes vértetében Vörösmarty verses epikájában jelenik meg, részint a saját jogán szerveződik meg az a költészet, amelyre még az 1830-as Vörösmarty-versek felől is sok tanulsággal vissza lehetett tekinteni. Félreértés ne essék: nem gondolom, hogy az alább szóba hozandó néhány versnek csupán előkészítő funkciót tulajdoníthatnánk, jóllehet kezdeményezőit bizonytalansággal. Ugyanakkor a néha nem teljesen kibontott motívumok betölthetik invariáns szerepüket, mintegy első lehetőségként tarthatók számon, amelyek változatai egy későbbi rájátszással lesznek nyilvánvalók; amelyek részleges megvalósulásai egy nyelvi-poétikailag jóval magabiztosabb, kiérleltebb költővilág-elgondolásnak. Hozzátenném, érdemes talán szélesebb kontextusban áttekinteni az időszak verseit, jóllehet inkább feltételezésre telik, mint genetikus kapcsolatok igazolására. Erről csak annyit: mily tetszetős volna egy byroni („törvényenkívüli”) hőst feltételezni a Vörösmarty-poézis űzött (és ritkább esetben üldözött) alakjaiban. A korszakból származó egyetlen Byron-fordítás azonban nagy valószínűséggel németből készült⁸ (semmit sem bizonyíték nincs, hogy Vörösmarty ekkor már, akár alapfokon, angolul tudott volna), ennél azonban több megfontolást érdemel, hogy majd csak eposzai bukkannak valóban olyan, akár byroni, figurákra (például az önmagával meg hasonlított renegátra), aki immár kevésbé vitathatóan része az angol költő európai „utóéleté”-nek. Ez azonban nem akadályozhat meg abban, hogy bizonyos vonatkozásban távoli rokonulási igyekezetről szóljunk, hiszen a Vörösmarty-versek alakjai is kilépnek az elfogadottságból, a megállapodottságból, egyedüllétük végzetes sorsra kárhoztatja őket, amely előtt nincsen mód kitérni, és csak a természet borúval teli földeregetésével szemléltetik a véget nem érő futást, mely cél nélkülinek tűnik. Ez a vándorlásban-lét, amely nem száműzöttség, hanem valahonnan kiűzöttség, keresi a megnyilatkozás nyelvi alakzatát, néhány sort vagy egyes szakaszokat illetőleg sokat ígérően, egészben azonban (általában) problematikus. Hogy mindez mennyire vonható be Byron vonzaskörébe, vitára adhat alkalmat; a kérdés fölvetése azonban semmiképpen nem nevezhető teljesen fölöslegesnek. Az 1817/18-as versekből kiemelt jelzős szerkezetben, *sanyargó vándor*, a régi magyar nyelvből származó *sanyarog* rémlik föl, Verseghy Ferencnél *sanyarog* alak is előfordul, a jelentések közül a már 1558-ban ekképpen értett „nélkülözve, nehéz

8 Horváth: i. m., 140., az 1. sz. jegyzetben i. m., 682.

körülmények között él” gondolható ide.⁹ Mindenesetre Vörösmartynek egy jellegzetes zsenyében sikerül egy oly szerkezetet beiktatni, amely tömörítve állítja elénk kezdő korszakának jellegzetes alakját. Nem kevésbé keltheti föl az érdeklődést egy 1818-ra keltezett versnek ugyancsak kiemelt jelzős szerkezete: *haladékony üdö*.¹⁰ Természetesen legott a *Zalán futása* „végleges”-re alakított „hú a haladékony időhöz” kifejezése ötlük föl. A cím nélküli, a kritikai kiadásban kezdősorával megnevezett vers személyes üzenete nagy jövőjű szavához hasonló az ezt megelőző, ugyanannak az iskolatársnak szóló hexameterekből a *feledékeny homály*.¹¹ mindkét esetben arra (is) gyanakodhatnánk, hogy a verselésben kezdő poéta keresi azokat a szóalakokat, amelyek megkönnyítik az időmértékben verselést, de arra is, hogy a kevésbé a köztudatba átment (noha a *feledékenyre* már Sylvesternél ismerünk előfordulást, a haladékonyt azonban nem szótározza történeti-etimológiai szótárunk) alakokkal a rendkívüliség megfelelést veszi célba; a *haladékony* esetében a gyorsan elfutó, a sebesen elhagyó (a haladékhöz nincs köze), a stagnálást nem tűrő jelentése merül föl. Ezt igazolja egy ebbe a tárgykörbe tartozó versrészlet: „s Jegyzed az elmúltak tükrében előbbi ügyednek / Szánatlan bajait, s a haladékony időt”. Így elképzelhető olyan előfeltevés, mely szerint még a diák-poéta verseiben is fel-felbukkan a szokatlanra törekvés, legalább verssorokat, jelzős szerkezeteket tekintve az akár meghökkentőnek minősíthető fordulat.¹² Ez a törekvés erősödik föl az évek folyamán, az olvasmányok átírásának meg az érettségnek felsőbb fokára lépő személyiség nyelvi fantáziájának erősödésekor; mikor is szembetalálkozhatott azzal a dilemmával, hogy a különféle versalakok révén színre állított különös személyiség beszédmódja miként tehető hitelesebbé, meggyőzőbbé, netán poétikailag radikálisabbá. A leginkább 1820-tól (huszadik esztendejébe lépett költőnk) számítható ezeknek az önálló, a legkevésbé sem iskolai, sem az érzékeny szabványba illő alakok jelentkezése, egy jól körülírt lelkiállapotot képviselő figura beszédének (re)konstruálása. Minthogy a címben jelölődik, hogy ki beszél (*A bujdosó, A gyötrődő, Az életgyűlölőnek kettős panasza, A völgyi lakos, A bujdosó gyilkos, A bús vándor, Az elhagyott*, ismételtlen egy másik *A gyötrődő, A tűnődő, A hitetlen, A bűnös sírverse*),¹³ ez felszabadítja a költőt, az egyes szám első személyű szólást átadhatja egy kifejezetten erre az alkalomra (fel)támasztott figurának, akinek szabad megszólalását csak nyelve határolhatja be. Abban az esetben, ha más megoldás lehetősége adódik, olyan helyzet konstruálódik, melyben a megszólaló mást is bevon beszédébe, a valakihez szólás címzettje nem az általánosságba cseng ki, hanem olyan térbe, a költészetbe vonja a megszólalást (*Alku a természettel, A csalogányhoz, Helvilához*, eredeti címen *Komhalához*, mely név az Osszián-énekeket idézi meg.)¹⁴

9 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, főszerk. Benkő Lóránd, Budapest: Akadémiai, 1976, III, 485.

10 A „haladékony” költői ereje abból is származhat, hogy többféleképpen értelmezhető, így különféle értelmi tartományokra nyit.

11 A 9. sz. jegyzetben i. m., 1967, I, 872.

12 Egy 1818-as (enigmatikus) töredéket idézek: „*Borzadva jártam harmatos úton / Az éj borongó karmaiban / Világgal úszott a szelíd hold / A ragyogó sorokon keresztül.*”

13 Tóth Dezső „romantikus alakok”-ról beszél, akik „*ugyan korántsem a zsánerkép tárgyias realitásával, hanem a drámai monológ önjellemző eszközei*”-vel vannak megjelölve: i. m., 26. Számomra nem teljesen világos, mi köze lehet egy romantikus alaknak a zsánerképhez. A drámai monológ szolgálhatja az önjellemzést (akár a lírai megszólalások jelentékenyebb hányada), de nem minden esetben. Az életgyűlölőnek kettős panasza vitathatatlanul drámai monológ, melyből önjellemzés is kiolvasható.

14 Az 1. sz. jegyzetben i. m., 643–644.

Valamennyi felsorolt vers értelmezése messze túlfeszítené a kereteket, ezért csupán néhány, persze nem tetszőlegesen kiválasztott szöveggel összefüggésben mutatom be, miként kezdeményez Vörösmarty a magyar irodalomban egy eddig nem gyakorolt költői beszédet; hogyan formálja meg a kiválasztott személyiséget, akinek helyzetét az önmagába zárttságra kárhovatottságban jelöli meg. Erre a cím nélküli, kezdő szavai nyomán [*Fergeteg dúl...*], 1821-ből származó verset hozom első példának. A környezetrajz előkészítésül szolgál, hogy a „világ” és az ötödik verssorban feltűnő alak összefüggését viszonyrendszerbe helyezze. S míg a dúló fergeteg az egész világon tombol, a „*vak düh*” elől egyetlen élő sem térhet ki, így rejtekükbe bújnak, addig „*egy halandó*” nem engedelmeskedik e fergetegnek, mert belsejében hasonló viharok dúlnak, „*Agg [= talán aggodalommal teljes] szívében forr dühödve kínja*”. Így nem ellentét keletkezik, hanem megfelelés, hasonlóság a tomboló fergeteg s az egy halandó között, az egy halandó a maga fergetegét éli át, meg, „*nyugta nincs a tágas ég alatt*”. A fergeteg nem ismer határt, hegy, erdő, völgy nem állhatja útját, hasonlóképpen az egy halandót nem rémíti a külső világ, a tágas ég alatt jár, „*Hegyről, völgybe téved*”. A tizennégy soros vers (mely rímtelenségével, a sorok váltakozó szótagszámával jelzi, hogy nem szonett!)¹⁵ utolsó harmadában ér a csúcspontra a sietősen előadott esemény sor: „*Álmai képét űzi, s hah ki merje / hogy csak álmot űz, azt mondani...*” Enigmatikusnak, kifejtetlennek tarthatnók, ha nem éppen a világban létből kitzasztott személyiségről volna szó; aki önmagát taszította ki a világból azáltal, hogy álmoképet kerget. Ez majd teljesen megváltozott/átértékelt formában a *Csongor és Tünde* nyitányában visszaköszön (Csongor egy álmoképet hajszol a világot bejárva, és a kezdőpontra érve érzi kiüresedettnek életét), csak hogy amennyiben első megfogalmazás és kiteljesülés közötti viszonyt feltételezünk a két szöveg között, korántsem a kezdetlenség és művészi teljesség összefüggését állapíthatjuk meg, inkább egy általánosabb létállapot (az örökös vándorlásra ítéltég) meg az ideál (és idea) után törekvő vágyakozás különbözőseit. Az első esetben egy véget nem érhető, önmagában, önmagával vívott küzdelem tanújává avat a vers, a *Csongor és Tünde*ben viszont a dráma olyan kezdőpontja, amely újrakezdő ponttá lesz, a létezés fölvetette kérdésekre adandó feleletlehetőségek között bolyongtatja a mű a kereső ifjút. S míg Csongor hosszú tévedések/tévedések után célba ér, a [*Fergeteg dúl...*] egy halandója csak a „*téved*”-ésben közös Csongorral, „*Hegyről, völgybe téved*”, másképpen mondvá, minden útja tévesnek/tévedésnek bizonyul, hiszen sehoh „*nem hűl tüze*”; ahogy kezdő-, úgy nyugvópont sincs jelölve. A zárómondatot kettőspont előzi meg, mely az idézett közlés értelmezéséül szolgálhat: „*tárgyát önmagában kergeti*”. Súlyos, megfellebbezhetetlen befejezés, véglegesült állapot, sem folytatás, sem módosulás nem lehetséges. Egyben ritka rádöbben(t)és: az egy halandó önmagában vándorol, talán gondolataiban, talán a létezés bizonyosságaként átélt álomban; talán képzelete vezérli, talán (kimondatlanul maradt) meghasonlottsága, mely elválasztja a hasonlóképpen fergeteges külvilágtól, mely iránt érzéketlen marad. Hiszen önmagába fordultsága kizárólag „*szívében*” forró dühét érzi valóságnak, mely álmoképei űzése nyomán keletkezett. Ezért járja be újra meg újra önmagát, hogy föllelje „*tárgyát*”, melyet egyedül létezőnek gondol el, ezért ered minduntalan utána, „*kergeti*”, mintha feltűnne, előle, utána menekülne. Mintha megkettőződésében létezne; van az „*egy halandó*”, aki járja a fergeteg világát,

15 Azért szükséges erre figyelmeztetni, mert Vörösmarty pályakezdként több szonettet írt. Az 1. sz. jegyzetben i. m., 504–505. alapján feltételezhetjük, hogy Kazinczy Ferenc és Szemere Pál szonettjeit olvasta az ifjú poéta.

aztán vannak az álomképek, amelyeket létezőnek, elérhetőnek, megragadhatónak hisz. Világjárása lesz így látszattá, hiszen önmagába zártan kergeti azt, ami csak belül létezik, a maga feltevése szerint. Ez a megosztottság akár újszerűnek (és korszerűnek) mondható, ilyen erővel e vers előtt még nem szólalt meg a világtól különváló személység (a magyar irodalomban).

Hasonló kezdeményező költőiség tárható föl az 1822-re keltezett *A csalogányhoz* olvasásakor. Méghozzá kettős kapcsolódási rendszerbe tartozó költőiséget feltételezve. Az egyik természetesen az említett esztendő Vörösmarty-lírájának motívumkészletére vonatkozatható, a másik (ezzel szembeállítva) a kortárs európai irodalmak emblematikájára figyelve, mindenekelőtt Keats *Ode to a Nightingale* (Óda egy csalogányhoz) gondolatvilágát megidézve, valamint a német romantika dalköltészetének heinei fordulatra hivatkozva,¹⁶ amelynek során a csalogány (ezúttal) motívuma kevésbé elhanyagolható jelentőséghez jut. A Vörösmarty-vers a maga különállását a versformával jelzi: a kritikai kiadásban különféle időmértékes versek ölelik körül; *A csalogányhoz* ellenben rímtelen, jambikus, két négysoros strófát egy harmadik, záró, ötsoros követ. Egy külső szemlélő szájából hangzik el a csalogányhoz intézett felszólítás, amely így nem éri el a térben bolyongó „*völgyek ifjá*”-t. Mintha egy helyzetében megingott szereplő lépne a történetbe. A helyzet cselekmény hiányában is lassan történetté alakul: a csalogány dalának kellene vigaszt hoznia a völgy ifjának elszenvedett (szerelmi) veszteségéért. A zárószakasz szólaltatja meg a Keats-verssel rokonítható jelképiséget, a völgy ifjának halandó volta és a csalogány-dal halhatatlansága újra meg újra létesülő léthelyzet, amely a költészet¹⁷ és hallgatója, a költőiség és az általa remélt meg-/elnyugvás ellentétében mutatja föl azt az „alap”-élményt, amelyhez egy új költői szótár szükséges, hogy verssé váljon. A csalogánynak nem a mitológiából ismert átváltozástörténete lesz lényegessé, hanem az a romantikában rögzült képzet, amely egyszerre jelöli a költészet hatalmát és (Vörösmartynál) e költészet esendő voltát, nevezetesen azt, hogy a „*völgyek ifja*” csupán „*riadva*” jár a „*zengő berek*” körül, hiába a „*búszenderítő nyájas ének*”, a „*hathatós dal*”, a „*gyötrő baj*”-on nem képes úrrá lenni. Ez eltéríti a vers olvasóját Keats ódájától, amely irodalmi-mitikus távlatba helyezi a csalogánydal és hallgatója együttlétét; miközben a Vörösmarty-vers sem tagadja az „*édes éneklő*” világot és létezését átható, változatos hangokon zengő énekének teremtő erejét, a „*búszenderítő*” jelzővel a dal varázshatalma válhatna érzékelhetővé. A Vörösmarty-vers megosztja azonban sorait az éneklő és hallgatója között, a párhuzam egyben ellentét, a beszélő csalogányhoz intézett felszólítása magában foglalja a hallgató vesztes helyzetének jelölését, a jelzők többsége (epedő, csüggedő, gyötrő) a hallgatót illeti, létének eleve veszendő volta, a csalogánydalon inneni vagy túli pozicionáltsága előrevetíti a kifejeletet.

A veszteség, a veszés érzelme, gyötrő baja, csüggedő szíve tanúsítja, a csalogány dala hiába édes, búszenderítő, hathatós, elzeng a hallgató érzékei mellett, de legalábbis nem képes az ifjút kimozdítani sorsából. Már csak azért sem, mivel a völgy ifja szinte a halálra rendeltetett. Az 1821-ből való *A völgyi lakos* már „előlegezte” azt, ami *A csalogányhoz* című verset részint az irodalomköziséggel jellemezhetővé, részint a költészet és hallgatója viszonyát „*egyirányúvá*” tette. A *völgyi lakos* előbb a

16 Heinrich Heinek az 1820-as évek elején írt dalaiban csendül föl többször a csalogánydal. Előbb a vágyódó sóhajaiból lesz a csalogányok kara, majd a beteggé lett ifjú hallja álmában a csalogányt.

17 *Szimbólumtár*. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából, szerk. Pál József Újvári Edit. Budapest: Balassi, 1997, 91–92.

címszereplő idézőjelek közé tett monológját adja hírül: s ez nem más, mint a szerelmi bánat okának részletezése, a környezeti leírással együtt történő megfogalmazódása. Ebben a versben a csermely, a futó szél, a hab közvetítése bizonyul hiábavalónak; a „hajnalarczultündér alakban” kelő „vezér tűz” sem képes eljuttatni a „szöghajú lány”-hoz az üzenetet. Az idézőjelet követő négy strofa egyrészt visszamondja a közvetítők (futó szél, csermely, szél fuvalma) kudarcát, a közvetítő eltéréseit a céltól, másrészt úgy fejeződik be a vers, hogy a panasz szavát a halált jelző halk „zaj”-já (bús zöngelem, szél és patakszaj fuvalma) csöndesíti. Itt és másutt a völgy motivikus helyzete hangsúlyozódik. Ez a völgy a valaha volt és tűnt boldogság helyének fogható föl, benne a védettség, akár egy idilli tér formálódik meg, s ezt *A völgyi lakosban* a hársfasor, a csermely, a futó szél, a hab formálja érzékletessé. *A völgyi lakos* legfeljebb szavával, keserves hangjával, könnyeivel tud üzenni, a följebb idézett közvetítők azonban ezt az üzenetet nem tudják célba juttatni. *A csalogányhoz* című vers második és utolsó sora árulja el, hogy újólág „*A völgyek ifja*” a szenvedéstörténet szereplője, de itt már nem szólal meg, szerepe a „hallgató”-é; a „történet” elbeszélője párhuzamos történetmondása (a csalogány megszólítása s a völgy ifjának sírba szállása) mintegy kiteljesíti az előbbi vers helyzetérzékeltetését, s részint a völgy motívumával jelzi az egymásra vonatkozathatóságát, részint a csalogánydal fölfedezésével utal a tágabbi összefüggésekre, az európai lírával történő terminológiai rokonulásra. Ez utóbbi annál lényegesebbnek tetszik, minthogy az elveszt(jett) boldogság (Vörösmartyánál igen összetetten: veszteség és veszés, Keatsnál sokatmondóan: forlorn, megismételve) történetébe lép be a költészet jelképeként feltűnő csalogány, melyhez szólással (mint volt róla szó) a vers kijátssza a hozzá fűződő képzeteket: „*Egekre csattogsz hathatós daloddal*”; és ez a fölfelé irányuló ének az, ami nem segíthet a völgyek ifján, hiszen „*De nem hat a sír mélységéhez szavad*” – a felfelé és a lefelé összeegyeztethetetlenek bizonyul. Míg a csalogány ott él időtlenül az időben: hiszen a „*tavasznak édes éneklője*”, de „*zengeni fogsz te még több tél után is*”, a völgyek ifja az életidőhöz van kötve, a veszés és veszteség érzelmeinek van kiszolgáltatva. Mínek következtében a Vörösmarty-ers „drámaibb”, közvetlenebbül, így kevésbé vagy egyáltalában nem él a szimbolizálással, míg a csalogánydal és a költészet azonosíthatóságában, éppen az odaérhető irodalmi kontextus okán, nem kételkedik, Keats ódája nem pusztán a műfaji jellegből következően egy korszak, egy helyzettudat, egy érzésvilág emblematikus versévé tudott válni, a halhatatlan madár és a halandó, madárdalt halló/hallgató együttlétéből fakasztja föl a költészet/líra jelképet, nála ez a dal nemcsak az „*egekre csattog*” (noha a Vörösmarty-ers is jelentékeny módon elmozdul az egyetemes felé), hanem a bibliai múltban éppen úgy jelen van, mint az óda által megjelenített éjszakában. Vörösmarty csalogánya is áttelekesíti környezetét, a berkek zengővé lesznek a dal által, de a völgy ifjának sorsa elválík a halhatatlan csalogányétól, Keats halandó hallgatójától eltérően története lezárul. Hogy ezzel azonban a motívumtörténet nyitott maradjon: egy korábbi vers, *A bujdosó* veti föl a magas és mély ellentétének lírai változatát: „*Nem kerülöm völgyeidnek / Szent homályát, rémeit, / Sírvá járom fellegekre / Nyúlt hegyidnek bérczeit.*” A „szent” csupán jelzői szerephez jut, a rémeit tárgy szinte kiszorítja a homályból. A *bús vándor* (1822) felsorolása a kietlenné lett világról hoz hírt: „*Hegy, szikla, völgy, tenger meg nem tud tartani*”; a vers másik helyén a lapuló hegyekről esik szó, „*S a völgy veled mély semmisségbe súlyedez*”. Sem hegy, sem völgy nem lehet a vándorlás vágy- és végpontja. „*A nagy világba kell merülnöm, és azon / Vigasztalanul a síríg bolyganom.*” Ez új helyzet, ez elfordulás a völgy „tematikától”, amely noha az „*éigig nyúlt hegy*”-ekkel szemben még őrzi az ártatlanság, az érintetlenség ígértét.

Az 1822/1823 évszámjelzéssel ellátott *Helvilához* című versben¹⁸ teljesedik ki a Vörösmarty-líra völgylátomása, olyaténképpen, hogy a szintén az európai lírával rokonítható dél-képzet szerves részévé válik. A délnek és a völgynek együttes megjelenítése egyfelől az álomnak új sugalmazásával szolgál, másfelől a jelenésnek, a képzeletnek (nem utolsósorban a *Csongor és Tündében* kiteljesedőnek) biztosít helyet a romantikus tér újabb helyeit magyar lírává avató költői fordulat során. Immár nem ékelődik a beszélő és a megszólított közé egy külső tényező; a beszélő közvetlenül, áttételtől mentesen van jelen, szól és megszólít, de bizonytalanságban (is) hagy. Hiszen nem dönthető el kétséget kizáró bizonyossággal, egy álomkép tűnik-e föl, így az álomképet vágyja-e utolérni, megragadni a beszélő, vagy az álomiba transzponált szituáltság készíti-e a megszólalásra. Itt, ebben a versben történik meg a való(?) s az álom között a határátlépés, az álom tűnik valónak, oly szemléletes az álomképként megjelenő „lány” színre hozása, hogy akár valónak is elhithető lenne. Csakhogy az álomiban föltetsző leány köré rajzolt „világ”, és maga az álom sem kevésbé szemléletes tényezője a megszólalásnak. „*Miért jelensz meg álmaimnak / A déli tájak völgyiből*” – hangzik a nyitány, hogy a kérdésre a második versszak ekképpen kezdje válaszát: „*De hol vagy? Ah csak álmaimnak / Jelensz meg, eltűnsz álmaimmal / A déli tájak völgyibe.*” A Vörösmarty-líra völgyképzete ezáltal lényeges új mozzanattal gazdagodik, a *dél* olyanképpen földrajzi jelölés, hogy magával hozza az ismeretlen vidék varázsát, a délszigetek „misztiká”-ját, azt a különösét, amely az elvagyódásnak, egy boldogabb tájnak, a meseiségnek képzetével azonosul. Ezt csak fokozza az álomi föltűnése; mintha a bús vándorok előtt érzékelhetővé és létrehozhatóvá válna a célbaérés: az álomba merülés és az álommal együtt megvalósuló végtelenségtudat a romantika magyar szótárának tetemes bővüléséhez járul hozzá. A *Helvilához* egyike azoknak a verseknek, amelyek kétségtelenné tették a romantikus líra áttörését, visszavonhatatlanul, és körvonalazták azt a perspektívát, amely aztán arra ösztönözte (főleg az 1830-as esztendőkből) a magyar költészetet, hogy ne csak szókincsében, hanem teljesen váltson hangot. Vörösmarty-nak ez a gesztusa szuverén (irodalmi) múltértelmezésből fakad, a kritikai kiadás jegyzetanyaga bőségesen dokumentálja, hogy mennyit köszönhet a *Helvilához* Kazinczy Ferenc Osszián-fordításainak¹⁹ (a kutatás a szerelmi halál európai elterjedtségű motívumának fölbukkanását könyvelte el).²⁰ A magam részéről emellé inkább azt tenném, Vörösmarty hogyan írja át, miképpen fogalmazza újra, mint alakítja személyes érdekelttségűvé Kazinczy Osszián-átültetésének krónikás hangvételét, az olykor parttalanul áradó prózaverset dalszerűvé, összefogottá, szerkesztettebbé tömörítve; bizonyos rekvizitumok átvételével mint találja meg ezeknek a mintául választott szövegtől eltérő helyét a versben. A leírások magasfokú retorizáltsága alapvetően különbözik a Kazinczyétól, akinek beszélője hasonlatokat épít egymásra, a Vörösmartyéval szemben, aki önazonos alakot jelenít meg, megszólalásával írható le az álomi alak, a beszélő megszólításával eltörli a távolságot a valónak hitt és az álomi között. Ami azonban ismételten felhívja a figyelmet a hangnemváltásra, az éppen a motívumok átépítése, gazdagítása, a *déli tájak völgyinek* jelentéssé emelése, oly érte-

18 Szerb Antal: i. m., 29. jelentőséget tulajdonít a Helvila-verseknek, Tóth Dezső: i. m., egyik verset sem említi.

19 Kazinczy Ferenc Osszián „minden énekei”-t lefordította, és kilenc-kötetes fordításgyűjteménye VI. és VII. köteteként adta közre. Modern kritikai kiadása: Kazinczy Ferenc Művei. Szép Literatura, s. a. r. Bodrogi Ferenc Máté. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 569–818. Jegyzetek: 1115–1123.

20 Szerb: i. m., 28. A szerelmi halál a Tristan és Izolda történet sok évszázados hozadéka. Elisabeth Frenzel: *Stoffe der Weltliteratur*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1976, 740–746.

lemben, hogy azonosul az érzékelhető és a csupán álomiban létező világgal, a dél mítoszába komponálódik az álom, mely kiteljesíti a mítoszt. Ha a *Helvilához* majdnem epizodikus emlékezik a keservek éjjeléről, az álomiban föltetsző látvány elkápráztatja a látomásban élő, a déli tájak völgyei immár nem foszlathatók zét, a megszólításokkal élő beszélő megragadná az égi kellemű tüneményt, „kedvesem”-nek nevezi, az álomi talán lehetővé teszi azt, amit szerelmi halálnak, a végtelenségbe érésnek, a szerelem az éjben szituáltságnak lehet elgondolni. Ezáltal az északi költészet délálma, az álom „megelevenedése” egyben út a költészet tudattalanjába – a mindennél hathatósabb költői szó segítségével.

Mielőtt az összegzés felé tartó korai Vörösmarty-költészet öntematizálására kitérnék, arról feltétlenül szót kell ejtenem, hogy miért lett (lehetett) fő problémája a Vörösmarty-kutatásnak az életrajz olykor meglehetősen egyoldalú és reflektálatlan ráolvasása a versekre; Perczel Etelka személye körül (rőla ugyan nem tudunk eleget, több a feltételezés, mint az adatokkal alátámasztható ismeret)²¹ oszlottak meg a vélemények: vajon minden bús vándorlással teli szerelmes címzettje-e a gyermekifjú leánya, vagy elképzelhető-e, hogy más „élmények” nyomán születtek meg az 1820-as esztendőök elejére rögzíthető versek; és egyáltalában, Vörösmarty későbbi vagy egykorú levélrészleteiből milyen mértékben következtethetünk egy korábbi helyzetre, „ihletforrásra”; mennyire azonosítható egy valóban létező társadalmi szituáció (alacsonyabb sorsú nevelő – magasabb társadalmi fokon álló leánya) egy vers vagy verscsoport által körülírt érzelmi/érzelmes megszólalással. Tágabb értelemben véve: életrajz és líra egymáshoz viszonyítása egy romantizáló előadásra törekvéskor, az egyik függősége a másiktól, kiváltképpen XX. századi lélektani alapon, milyen mértékben igazít el, eligazít-e. Kétes értékű és mindig többféleképpen érthető emlékezésekből következik-e egy lírai tárgy értelmezhetősége; a húszas évek második feléből származó Vörösmarty-levelekből szabad-e, érdemes-e, célhoz vezető-e visszakövetkeztetni egy 1823-as, 1824-es szituáltságra? Egy a feltételezett eseményhez képest későbbi Vörösmarty-vers árulkodó-e a megelőző történésekre vonatkozólag? Gálos Rezső, majd Csányi László véleménye (akik Etelka mellett más ihlető leánykáról gondolkodtak) és Horváth Károly határozott álláspontja,²² amely szerint csak Etelka létezett, senki más, abban azonban megegyezik (és ezt elismerik), egykorú, vitathatatlan, konkrét, „perdöntő” adatunk nincs a kérdés megválaszolására. Persze, hogy szükséges-e a lírai természet elemezve ezt a kérdést eldönteni, számomra „kérdéses”. Az nyilvánvaló, hogy ha bárki Vörösmarty Mihály olyan típusú életrajzának megírására vállalkozik, mint Kerényi Ferenc tette Petőfiről, szembe kell néznie ezzel a dilemmával. Jelenlegi ismereteink szerint legfeljebb a versekből kikövetkeztetett, meg-

21 „Gazdag házban, a nyomorúság ilyen gondjaival, az elérhetetlen egyre szebbé serdülő kisasszony közelében vásott úrfiakat nevelni, költői tehetséggel és ábrándokkal jogot memorizálni, nem volt könnyű dolog.” „Etelka nem volt szerelmes Vörösmartyba, neki csak imponálhatott a fiatal, tehetséges, a családban is deréknek becsült nevelő leplezetlen rajongása. Sajnálhatta, vonzódnak is hozzá, akaratlanul kacér is lehetett, de mindvégig belül maradt az érzelmi előítéleteknek azon a körén, amelyet a család leereszkedően szeretteltjes részveite diktált.” Tóth Dezső: i. m., 15–16., Horváth Károly szerint elképzelhetetlen, hogy Perczel Etelka (és Perczelék általában) a *Zalán futása* olvasásakor ne ismerték volna föl, ki Hajna „modell”-je. „Etelka (...) nagyon jól tudta, hogy ő a Múza.” Horváth: i. m., 248–254., főleg 253–254. Efféle (nem egészen jogosulatlan) feltevések azonban igazolhatatlanok, színesebbé, „regényesebbé” teszik a monográfiákat, de „tudományosan” kevésbé értelmezhetőek és értékelhetőek.

22 Horváth: i. m., 153–154.; Csányi László: *Vörösmarty szerelmei*. Szekszárd: Tolnai megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya, é. n., 19–45. visszafordítja a versek értelmezett utalásait az életrajzra, efféle fejlődésrajzot vázol föl: alkalmi szerelmek, biedermeier szerelem, a valóság és a képzelet szerelme, majd: érvek és bizonyosság.

lehetősen bizonytalan érvelés adódhat a problémakör kutatója számára. Egyébként sem ajánlatos a XX. század olvasójának kora lélektani előfeltételezéseit az 1820-as esztendők sorsával elégedetlen fiatalemberének ösztönvilágára illeszteni, ilyenkor könnyen eshet bele a vállalkozó a történetietlenség csapdájába. Az a *tény* pedig, ami szintén versből származik, miszerint a költő elárulta volna magát, érzelmeinek forrását, szintén többféleképpen magyarázható. Az 1824 végére vagy 1825 elejére keltezett *Csaba szerelme*, mely az 1828-as *Koszorúban* látott napvilágot, hat sora látszik erősíteni Horváth Károlynak a több szóba jöhető leány létezését elutasító nézetét:

*Lányka, szerelmimben, ha külön több névre találtál,
Meg ne ítélj: egyedül elnevezések azok.
A nevek és kínok változtanak: egyre szivemben,
Csak magad, óh kebelem gyűjtögetője, te nem.
Téged esztendők nem képesek összezavarni
Senkivel, állsz egyedül szűm koszorúja gyanánt.*

Megismétlem, versből, általában szépirodalmi alkotásból életrajzi adatot kinyerni: minden esetben kockázatos, hiszen „élmény” és művé alakítás között nincs (többnyire) kétséget kizáró közvetlen kapcsolat. Vörösmarty elődeiről tudjuk, hogy egy versciklus egyöntetűsége és a szerelem tárgyának megnyerése érdekében úgy oldották meg életrajz és vers feszült viszonyát, hogy a korábban máshoz címzett verset is úgy tüntették föl, mintha a versciklus hősnőjéhez szólt volna (eleve). Így tett Kisfaludy Sándor, így Csokonai. Kazinczy Ferenc versei számos női nevet céloznak meg, a vers címében vagy a megszólításban, ezek általában, de nem mindig különféle hölgyekhez szólnak, későbbi átirások során sem történt meg az „egységesítés”. Vörösmarty mintha az ellenkező utat járná, nem tagadja meg a címként feltüntetett női neveket, egy „összegző” jellegű versben értelmezi a versek címadását, értelmezi, de nem oldja föl a lehetséges ellentmondást, és azt egy majdani válogatás avagy összegyűjtött versek kiadása számára meghagyja. Viszont úgy hitelesíti hűségét, hogy valamennyi versnek egyetlen címzettet tulajdonít; s mintha a *Rómeó és Júlia* nevezetes mondatát (What's in a name) mondaná tovább: az elnevezéseknek nem tulajdonít jelentőséget. Meglehetősen furcsa költői gesztus: a névadás s a címadás eszerint nem lenne a vers szerves része, az elnevezések különféleségén nem szabad fennakadni. A vers szövegszerűségének „kára”-val ellentétben (hiszen maga tulajdonítja jelentéktelennek a címadást) az érzés tárgya állandó, változatlan és változtathatatlan, így a versen kívüli tényező az igazán fontos, persze, fontossá igazán akkor lehet, ha versben nyilatkozik meg, s a megszólalást valóban költői önleírásá avatja. A további kérdés ekképpen tehető fel: amennyiben szó szerint értjük, vagy legalábbis erősen feltételezhetjük, hogy szó szerint (is?) értendő a vers, mit kezdünk annak nagyobbik felével. A kilencedik sortól kezdődő látomásszerű résszel; amely részint visszautal a már korábban emlegetett motívumokra, részben pedig a szerelemben belehaló, de nem szerelmi halállal (Liebestod) haló ifjúról alkotott látomással. Annyi minden bizonytalán kevés, hogy a korban „divatos” (nem csak és nem elsősorban a magyar irodalmat átható) tematika versváltozatára enged utalást a befejező néhány sor, képanyaga az 1820-as esztendők magyar irodalmában merésznek számíthatott. Nem az elbeszél „anyag”, hanem képes megjelenítése a költészetté szervezés gesztusnyelve. Az általam idézettek kiragadása a versből ugyan az Etelka-szerelem kizárólagosságát látszik alátámasztani, amennyiben eltekintünk a vers első hat sorára következő további tizenhét sortól. Az egész vers viszonylatában a bevezetőnek csupán előkészítő funkciót lehet tulajdonítani,

nem tagadva, hogy az erős „okozati” hányadot nem kevésbé erős „oki” hányadnak kell megelőznie. S talán mégsem az életrajzi vonatkozás minősíthető különösen fontosnak (természetesen egy bizonyos érvelésben: az sem elhanyagolható), hanem a szerelemben haló ifjú személye, aki „változata”, újabb alakmása annak a romantikussá „fejlődő” személyiségnek, aki 1820/1821-től kísérti a Vörösmarty-lírárt, s aki egy Vörösmarty szemével nézett Osszián-költészetben leli meg hangulati előzményét, és talán erősítéshez jut Tasso eposzának olvasásakor; óvatosan feltételezve, a Vörösmartyhoz eljutó (német nyelvű) Byron-kötet impulzusával gazdagodik. Egyszóval: a kifejezetten „irodalmi” ihletést és lehetséges értelmezést sem gondolom teljesen elképzelhetetlennek, még úgy sem, hogy ennek előtérbe kerülésével némileg gyengíthető az életrajzra szűkített állítás vagy feltételezés. Annál is inkább, mivel ha közelebb lépünk a vers szövegéhez, ismerős motívumok felbukkanásának lehetünk tanúi. Az egyik tényező: az idő kéréseletlen és gyors múlása, amely a vers beszélőjét tehetetlenségre kárhoztatja, és legfeljebb sorsa elviselését, a belenyugvást a megváltoztathatatlanba teszi lehetővé a csalogány. Évei, ifjúsága múlásával szemben ott a „nagy idő”, amelyben belép (a hagyomány felől érkezve) az elképzelt, az időmértékes vers által körvonalazott (és ismerős) szituációba: a csalogány dalának a nagy időben fölcsgó halhatatlansága mellé párosítva az emberi létezés kimérttségét, a szerelmes szóló halálba hanyatlását. Ami azonban ellépteti, látszólag csak néhány lépéssel, valójában a lényegyet tekintve a hagyományos csalogányképzettől, az éppen az „ott tán” idő- és helyjelölése. A továbbiakban a vers Csaba elképzelését-látomását tolmácsolja, végigjárja, a végsőig feszíti a feltételesbe (tán) helyezett történetet. A rekvizitumok ismerősek: csillagos éj, fájdalom, éj szele, bús Csaba szelleme. Mégsem szűkíthető le a vers a rekvizitumok átrendezésének akarására, az ismerős jelenetetés tagadhatatlanul ügyes, az időmérték segítségével poétikusabb alkalmazására. Egyrészt az utolsó két sor (meglepő?) egyezést mutat a *Szél úrfi* című, későbbi mesenovella zárlatával, így onnan tekintve, a két szöveget összeolvasva, többletjelentése állapítható meg a verssoroknak. Másrészt épp a csalogánymotívum hangsúlyos beépülése emeli túl a jelenetet a szokványon, a megszólított lány olyképpen állítódik be a „kép” középpontjába, hogy a csalogánydal hallgatójaként mintha egyszerre lenne két szituátság megtestesítője, Csaba sírja mellett a halandósága, a csalogányt hallgatva meg a végtelenítettsége, a lány fölött a csillagos éj végtelenje, a földön állva, lenn pedig a szűk tér, amelynek határát a sír méri ki. Ha mindezt figyelembe véve, újraolvassuk a verset, ismételten: nem tagadva egy életrajzi értelmezés lehetőségét, jóllehet ennek behatároltságát és bizonytalanságát elismerve, nem a fölvetett szerep, az álneves-maszkos önleírás felé irányítanám az érdeklődést, jóval inkább abba az irányba, amely viszonylagos következetességgel konstruál meg egy történetet, pontosabban szólva: hív fel arra, hogy messzibb távlatból az értelmező konstruáljon egy történetet változó beszélőkkel, változó szereplőkkel és – amennyiben eltekintünk a *Csaba szerelme* „vallomás”-ától – változó (nevű) megszólítottakkal. Ugyanakkor az említett szemelvényekből előbukkanó két motívum, a völgyé meg a vágyott tájra utaló dél, végigkíséri az 1820-as esztendő első felének költői pályáját, eltérő viszonylatokba helyezi az álmodót és a valót elképzelt, sürgetőt, onnan elmenekülő; ennek kiegészítéseképpen zengeti a csalogány/madárdalt, általában az auditivitás fölerősítését megcélzó hangképzeteket. Az *Éjjel* az idill ellenében, annak elbizonytalanítására a természetre láttatja rá az önmagát „szegény fiú”-ként bemutató keserveit: „Nem tudtam a zengő madár / Szavát eléglenni, / Csörgő patakkal, bujdosó / szellőkkel játszani?” Melyre a várható felelet: „Hol gyenge szállal síromon / Teremne liliom, / S mellette szép dalt mondana / És űlne angyalom.” Az új meg új feltételek közé állított, s a versekben visszatérő motívumok részint az előző és a következő, közelebről vagy

távolabbról hasonló mozzanatoknak különbözősre törő ismétlődését sugallják, részint olyan megfontolásokra készítetnek, amelyeknek során kétkedés lesz úrrá: a nemegyszer a feltételesbe helyezett leírás, megnevezés, körüljárás a képzeleti, az álomi tényezők megkerülhetetlenségére figyelmeztet. Az *imádkozóhoz* egy strofájában az értés hamar hanghatássá változik: „*Te értesz... Bíbor ajkadon / Hallatlan hangzatok / Reszketnek a menny s bűm felé, / S szívedbe láthatok.*” Az *álom* ide idézhető két strofája más térvizonyt vázol föl, a csókot és a lányt elszalasztó, mert (később) ébredő ugyan a *Csongor és Tünde* egy jelenetét is megidézheti, míg Az *álom* alakja nem tudatja az eddig más színben érzékelt térelemek és hangji jelenések negativitásba térő formáját: „*Nem jön a lány, távol ül az / Dél virágos halmain, / Dalt mond a futó szeleknek, / S a szelek fuvalmain. // Elmegy a dal. Hajh! de errel Barna felhők szállanak, / És viharok, nem örömet, / Fekete hírt hordanak.*”

Nem szemelgetek tovább a motívumkeresés/-elés kedvéért. A Vörösmarty-lírában (és a magyar lírában) rendkívül fontos helyet elfoglaló *Helvila halálán* (sem) drámai monológ, még akkor sem, ha Csaba a vers belerejtett beszélője, aki a romantika egyik legbeszédesebb rímpárját zengeti ki: az álom—halálom összecsengés távolabbról emlékeztet a Vörösmarty által bizonyára ismert Calderon-színmű címre, valamint a Vörösmarty által bizonyosan nem ismert Novalis élet—álom elgondolására.²³ Mindenekelőtt azért hangsúlyozandó a Vörösmarty-líra különállása, mivel a személyiség létélményének oly mértékben „személyes”-sé átjártzott, a rím révén zeneivé emelt alapvetésével találkozunk, amelynek érvényessége csak úgy és azáltal emelkedhet a személyiségen túlra, ha együtt képes megszólaltatni a közelit meg a távolit, a konkrétat, közvetlenül megnevezhető/megnevezettet meg az innen túlemelkedő általánosot, így általa és közvetítésével egyszeriben eleve kétfelé nyílik meg a tér és az idő (az előbbi az „ott”, az utóbbi az „addig” jelzésével); s bár a vers az álmot szólítja meg, hogy Helvilát újra / újjáálmodhasa, a veszteség kiéneklése nem zárulhat a rímpár ismétlésével. Hiszen a befejező négy sorban már csupán a végső határig hatolt beszélő érzi és élheti át, mit bűvölhet elő a többszörösen megszólított álom. Az álom—halálom megismétlődését követőleg olyan viszonyrendszer szerkesztődik, amelyben a „szerepcseré” mellett a létezéshez mért halál és a halálhoz mért létezés összefüggéseire derülhet fény: „*Álom, álom, édes álom! / Altass engem, légy halálom, / Légy halála életemnek, / S élte haldokló szívemnek.*” Az eredeti cím a *Jegyes halálán* lett volna, szerepvershez közelített volna, az áthúzott sorok között az alábbiak olvashatók: „*Mert csak addig tart halálom, míglen őt meg nem találok*”, vagy: „*Nála a halál is élet, S nála nélkül nincsen élet*”. A szűkebbre vont kör fokozatosan tágul, az átláthatóan szerelmes verstől történik lépés a létösszegző/-értelmező vers felé. A *Csaba szerelme* szituációja fölcserélődik, noha a két sudár fa ágain „bús madárszó” hallik, mivel Helvila sírjához ért el a bússá lett vándor. A Rába vize mellé helyezett sír új helyszín, sem nem észak, sem nem dél, pusztán egy élet lezárulta emlékeztet a korábbi versekre. Meg az, hogy kimondatik, ami az álomban lehet valóssá: az utolsó két sorban megkettőzött halál és ugyancsak megkettőzött élet egymással szoros összefüggésben, kölcsönös feltételezettségben, gondolatja el mindazt, ami ennek a történetnek lassú kibontakoztatása során a különböző alakváltozatokban megjelenő völgyi lakos, a nem kevésbé különféleképpen fölcseggő madárdal és az idill esetleges tereként megnevezhető dél költői megformálásában a Vörösmarty-líra egy fontos szegmensét, ezáltal a magyar romantikus költészet egy szintén fontos lehetőségét segített formára, nyelvre lelteni. Olyannyira,

23 Élet—halál—álom összefüggései merülnek föl a német romantikában. Novalis mellett Karoline von Günderode *Idee der Erde (An Eusebio)* című írását említeném itt. *Theorie der Romantik*, hg. Herbert Uerlings. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2000, 69–70.

hogy az évtized közepén két elbeszélő költemény valamiképpen címébe foglalja a versekben alakhöz jutó motívumokat, a *Tündérvölgy* és a *Délsziget* programszerűen, első soraikban teszik félreérthetlenné a nyelvi áttörést, a terminológiai újítást, a személyiségnek az eddigitől alapjában eltérő felfogását, amellyel viszont a magyar romantika az európai romantikák egyenjogú/-rangú társává lép elő. Minthogy útja a benső végtelen felé vezet. És talán ez ennek a fél évtizednek (1820–1826) legjelentékenyebb hozadéka: Vörösmarty az igazán nem ideális körülmények között is meg tudta alkotni a maga előbb romantizáló, utóbb felismerhetően romantikus hőseit, miközben ezeket teljes mértékben elválasztotta a saját személyiségétől. Byron az olvasmány alapján imponálhatott Vörösmartynak (erről nincsen információ), de bizonyára tudta, hogy más az élet(rajz) és más a költészet. Már csak azért is, nem kevés bizonytalansággal (nem ellenérzéssel, sőt, némi megértéssel) fogadom azokat az értelmezési kísérleteket, amelyek szorosán és kissé túlhangsúlyozva Perczel Etelkához fűzik a korszak szinte valamennyi (szerelmes) versét. A magam részéről inkább azt hiszem, hogy egy költészet létrehozása a fél évtized igazi tétje; az ugyanis: miként valósul meg a líra új nyelve. S hogy ebben Perczel Etelka és/vagy más nőalakok szerepet játszhattak, ennek igazolására a jelenleginél sikeresebb, ha lehetséges, újabb filológiai adatokkal gazdag, feltáró munka volna igényelhető. S akkor többet tudnánk meg Vörösmarty *magánéletéről*; hogy a költészetéről is? Ez az, amiben nem vagyok egészen bizonyos.

Amit ebben a dolgozatban megcéloztam: a szakirodalom, a kritikai kiadás segítségével rekonstruálni egy Vörösmarty-líra „történetet”, az 1820–1825/26-os esztendőkre teremtésére figyelve. Nem valamennyi versre, az ún. hazafias versek értelmezése egy másik tanulmány tárgya lehetne. Mint ahogy a korai epikáé, drámai kísérleteké is. Szeretnék bízni abban, hogy amit itt előadtam, abból kitetszett: nem az életrajz olvasandó rá a lírai termésre, a „történet” a versekből konstruálható meg; de ennek a történetnek lényegi vonása: a romantikus versszemélyiség és nyelv megszületése, a magyar líra fordulata.²⁴

24 Ez a dolgozat kiegészítése egy balatonfüredi Vörösmarty-konferencián (2017. december elsején) elhangzott előadásnak, amelynek szerkesztett, teljessé tett szövege jelenleg sajtó alatt van.

Fekete J. József

„A vers olyan, mint az ablaküveg”

Szűgyi Zoltán: *A lélek elindul*. Új és régebbi versek

Divatja van az egyazon szerző korábbi verseit és újabb költeményeit elegyítő köteteknek. Számomra ezek a kiadványok kedvesebbek a „válogatott” verseknél, mert azokat nagyban befolyásolja a válogató személye, ezek között is azokat értékelem igazán, amelyeket nem a szerző, hanem valaki kívülálló, az adott poétikát értő és értékelő személy állítja össze, akinek nem kell feltétlenül kritikusi rangban állnia. Az „új és régebbi” is válogatás, de szellősebb a „válogatott versek”-nél.

A hasonló típusú kiadványok közül megszerkesztettsége révén kiemelkedik Szűgyi Zoltán gyűjteményes kötete, mert struktúrájának egyáltalán nincsen „összegereblyézett” jellege, hanem a megfontolt, átgondolt, céltudatos építkezés jellemzi.

A szerző egyébként is csendes, halk szavú, mélylázó, tépelődő költő, aki legszívesebben pásztorköltészetet művelne, bukolikus idillbe burkolózna a világ kíméletlensége elől: „Leülök. Szembe / az örökkévalósággal. / Szembe vakít a jóság. / Lábfejemre vetül a szép / árnya. Igazság matat / a szederindák között. / Szeretet borul a málnabokrokra. // Kertem előtt / megtorpannak az emberek / és riadtan kérdik: mi történik itt? (Idill) Ez viszont már nem a pásztori költészet idillikus hangulata, hanem a megtisztult, saját megtisztulására is rácsodálkozó megszólalás, a higgadság lelkiállapotának megfogalmazása. Az út vége. Abban a tekintetben, hogy Szűgyi hazát váltott, szülőhelyéről a polgárháború elől az anyaországba menekült, ám ott se fogadták ölelő karok, magának kellett megteremtenie az idegenség közepette, a családtagok és barátok elsiratása mellett a lét elviseléséhez elengedhetetlen higgadságot, az elfogadás bölcsességét, a beletörődés hitét.

Szűgyi Zoltán kimérten óvatos, a „tudom, amit tudok”-tapasztalatú, aki a lelkét inkább a vallásban fürdeti, minthogy elhamarkodott szavai összezavarják gondolatait. *Verslét* című költeményében tudatosodik, hogy a költő és a hétköznapok között mindig ott vibrál a teremtő aktus, a vers, alkotói víziójában még az a romantikus kép is felvetül, hogy poétaként a földjét is vérével kell öntöznie. Kényszerűségből, önszántából, sorsból eredően-e, nem tudni, csak azt, hogy a költővel szemben mindig a gondnok kerekedett fölül.

A gondnok ugyanis a csöndteremtést választotta:

*a lármás korszaknak
ím vége
mert a csendteremtésnek
van ideje.*

(Csendteremtés)

A Prédikátor Salamon szava, miszerint mindennek rendelt ideje van, visszaköszön például az *Élet és lélek* című költeményben: „mindenkor ideje van / a számadásnak”. Szűgyi poétikáját ez az idő, a számadás mindenkori ideje élteti és táplálja. Emiatt lesz az elfogadás költője, akit a „vagyok, aki vagyok” kinyilatkoztatás attitűdje, Isten öröklétének bizonyossága tesz belátóvá. A *Fehérben és énekelve* narratív hosszúversében, ami programversnek is tekinthető, összefoglalja élete megpróbáltatásait, veszteségeit, egzisztenciális nyomorát, politikai vesszőfutását, a polgárháború előli menekülését, a rákövetkező otthontalanságát, hozzátartozók, barátok halálát, a gondviselésbe vetett hitének elvesztését, majd Isten újbóli megtalálását, az emberi alázatból fakadó „csendteremtés idejét”, és megszüli a szavak nélküli vers eszményét.

Az említett hosszúvers egyszerre önéletrajz, vallomás, végelszámolás, egy kicsit felkészülés a késleltetett halálra: tisztulás, a bűnök fehérre lúgozása, a hitehagyottság levetkezése, az örökkévalóságra berendezkedés megkezdése, hiszen akit kebelére fogadott a korábban eltaszított, elfeledett, figyelmen kívül hagyott Isten, az értheti meg, hogy a visszafogadás nem a mindenkori jelen megéléséhez nyújtott segítség, hanem támasz, magyarázat, értelmezés, intés és útmutatás a földi élet olyan megéléséhez, ami elfogadhatóvá teszi ezen élet végességének következetességét – teheti-e? –, megerősíti az üdvtörténetbe vetett hitet, mert keresztény költő előtt aligha mutathat egyéb felkészülési lehetőséget a Mindenható, akinek van válasza az öröklétre készülő egyén kérdéseire. A válasz a kert, a diófa árnyéka, a pillangók, és annak fölismerése, hogy nem a költő a gondnoka az épületnek, a kertnek, a versnek, a gondolatnak, a szépség és az élet efemer boldogságának, hanem mindhárom, a természet, az élet és a költészet fölött az egyetlen Gondnok áll.

A megtérésben megnyugvás csendes, szinte hallgatag versei a *Pillangóversek* ciklusba sorolt költemények. A pillangó egyfelől az illanó szépség metaforája, másfelől a verssé képződő gondolaté, ami a pillanatot áttemeli az öröklétbe, és ezzel határtalan szabadságot teremt számára. A költő, ha verset ír, akkor teremt, jeladást végez, jelet hoz létre. Versben nyilatkozik meg, pillangóként engedi szabadjára gondolatait, hogy azok akadálytalanul szálljanak, annak eshetőségét is feltételezve, hogy röptük soha senkinek nem ötlük szemébe. Verset írni, vagyis jelet hagyni annyi, mint valakit utasítani valamire, ha nem egyébre, a jelek követésére, a vers olvasására. Versben megnyilatkozni ugyanakkor nem egyéb, mint önnön létünk bizonyossága, a légzés és a szívdobogás szabadságának intellektuális megfelelője. A negyven év költészeti termését összegző kötet *Pillangóversek* ciklusának végelszámolás-jellegét látszik erősíteni, hogy kiolvasható belőle a költő értékrendszere, amiben a legfőbbek közé tartoznak az érzelmek, az érzelmek kinyilvánítására alkalmasság, a pillanat öröme, a távozás bátorsága és a megérkezés ígéretének boldogsága, a realitás és a transzcendencia egységének megértése.

A kert Szűgyi költészetének frekventált toposza. A kert a gondolat tere, az önvizsgálathoz szükséges nyugalom megteremtésének színhelye, a fény és az árnyék játékának színpada, a remény fenséges magányának ligete, amelyből pillangóként

szállnak tova a versek, a külvilágtól elválasztott tér, az elmagányosodás lehetőségét megteremtő „természet kicsiben” versbéli megjelenítése egyszerre idézi meg az urbánus világ előli visszahúzódság gesztusát és az elmélkedés szellős szentélyét, Szűgyinél ezért magától értetődően a kert felől indulva az istenkeresésre nyit a vers, a kert szemlélődés elmélkedésre vált, majd a transzcendens megismerése felé fordul: „Nyár. Ősz. Tél. Tavasz. / Elvesznek. Eltűnnek mind. / Átlényegülnek. // ITEM // Ki vagy te? Te hatalmas / – kérdem tűnődve a fügefá alatt.” (Pillangóvers az áttűnésről) A versbe foglalt átlényegülés már az ókortól foglalkoztatta a gondolkodókat, Ovidius pedig költői toposzá emelte, s lám, két évezred elteltével is megkerülhetetlen költői-emberi téma. Az átalakulás, ami nemcsak a pillangók, hanem az össztermészet megújulási képességének sajátossága is, közvetlenül veti fel Isten mibenlétének költőileg artikulálható fürkészését. Az idézett költeményre következő vers (Pillangóvers a várakozásról) az előző hangütését meghatározó alázattal szemben a személyiség gigantikus kinagyítása révén („jobb lábammal a tengerben / ballal a föld kövén / állok akár egy erős / angyal a fényes láncra fűzött / gránátalmák hőmpolygásával / a tűzoszlopban”) mitikus képet mutat az emberről. Az emberi nagyság és az isteni nagyság egymással nem mérhető, egymással nem állítható párhuzamba, viszont viszonyítható egymáshoz, és mindkettő a maga helyére tehető. Ez a hitevesztett, majd elkeseredésében a „mélységek mélyének legmélyéről” újra Istenhez forduló költő értékvilágában a helyes arányok megtartása mellett tisztul a megmérettetés az alázat haikujává: „Váram lett kertem. / Örökkévaló – ki vagy –, / látsz-e még engem?” (Pillangóhaiku a kertről)

Szűgyi Zoltán már-már szótlán költői teljesítményében jelentős szerepe van a tudatos nyelvi ökonómiának, a megtalált formának, A Pillangóversekben uralkodó haikunak, ami különböző sorkombinációk közé épül, és leggyakrabban tankára (wakára) hasonlít, ám nem törekszik annak szabályaira, valamint a képi szimbolikának. A versekben megjelenő bölcső, szárított almaszeletek, dió, füge, méz, füvek, fák, kert, társ, arc, kéz – mind az összetartozás különböző szintjeire utalnak, az embernek emberre utaltsága és az embernek a Teremtőre hagyatkozása jelenik meg általuk.

A költemény Szűgyi számára létének bizonyossága, Isten közvetlen megnyilvánulása az ember biológiája révén. Amellett, hogy új (vers)világokat hoz létre, maga is verssé válik, mintegy Isten létének eleven tanúságaként: „Szívem szonettet / ver. Légzésem haiku. / Megnyilatkozom. // ITEM // Verssé leszek, hogy így tegyek bizonyosságot: ma is él Isten.” (Pillangóvers a megnyilatkozásról)

Az élő Istenbe vetett hit, a belőle táplálkozó remény és alázat különös alakzatot öltve találkozik az emberi, költői jelhagyás szándékával Szűgyi szótlanságra törekvő költészetében. A Mózes által tolmácsoló, „vagyok, aki vagyok” kinyilatkoztatás, amelyben a létige egyszerre jelöli a múltbeli, jelenbeli és jövőbeli isteni létezését, egy 77 darabból álló ciklust generált, amelyben a költő saját elektrokardiogramjából alakított ki 4+4+3+3 sorozatú vizuális szonettet, és címként a *vagyok, aki vagyok* mondatot tüntette föl ugyanennyi nyelven. A hangtalan versek valóban szót nélkülöző alkotások, ám voltaképpen a költő szívhangját rögzítik, ami az EKG-fölvételből valami eljárás révén bizonyára visszaalakítható hanggá, de artikulált szöveggé aligha. A szívhangok elektrokardiográfiai lejegyzése így képi jeladássá alakul a művész keze alatt, aki önnön biológiai lényének jelenvalóságát dokumentálja általa. Tudatja, hogy van, hogy létezik, él, és hisz Istenben. Szívhanga: Isten és a vers.

Ezek a hallhatatlan, csupán vizuálisan megjelenő költemények emellett metaforikusan fölmutatják a költő *Befogadó Nagy Szívét*. Versei egyértelműen sugallják,

hogy hitét a kereszténységben találta meg, ám más vallásokat is ismer, nem utasítja el azok hívőit, se nyelvüket, se habitusukat, mindannyian együtt léteznek egy hatalmas szívdobbanásban. „és hogy a lélek él, hogy a lélek az, / mi bennünket mind eredendően összeköt, / és nem a vér”. (Fehérben és énekelve)

Ezzel a ciklussal Szűgyi Zoltán eljutott a csendteremtés újabb állomásához, ami jelen pillanatban végállomásnak tűnik, ám meglehet, hogy pusztán szárnyvonal, az örök rend- és csendkereső ablaküvegként tekint a versre, legalábbis a *Nemrég alig tudtam még* költeményében, vagyis szerinte a költő a versen keresztül szemléli a világot, a vers címzettje, az olvasó pedig azon keresztül nyer rálátást a költő poétikájára, Szűgyi esetében konkrétan magára a költőre is.

Végül szeretnék visszautalni gondolatmenetem elejére: bámulatosan élvezetes a kötet fölépítése, csak javasolhatom, hogy akinek kezébe jut, lineárisan olvassa, verset vers után, és ne a tartalomjegyzékből mazsolázzon. A lineáris olvasás ugyanis egyébként rejtett értékekkel gazdagítja az olvasói élményt.

(*Forum, Újvidék, 2018*)

Beke József

A *Bánk bán* legújabb szövegéről

KATONA JÓZSEF BÁNK BÁN

EREDETI SZÖVEG NÁDASDY ÁDÁM PRÓZAI FORDÍTÁSÁVAL

Katona József *Bánk bánját* ismét utolérte némely régi remekmű jellemző sorsa: nyelvi elavulásának megakadályozása céljából átírják. Szerencse, ha csak – mint jelen esetben – az itt-ott csikorgó, rozsdásodó szavak maibbá csiszolása a cél, így maga a dráma nem szenved sem cenzori vagy dramaturgiai amputációt, sem méltatlan aktualizálást. (Érdekes, hogy a képzőművészetben vagy a zenében nem jellemző a régi alkotások utólagos modernizálása, és az irodalmon belül a költemények átírása sem szokásos, pedig Balassi és Arany egyes szavai is elavultak.)

Nádasdy Ádám, a kitűnő műfordító most különös fordításra vállalkozott: a *Bánk bán*t mai magyar nyelven tolmácsolva nemzeti drámánk szövegének legújabb változatát hozta létre. Az 1983-ban megjelent kritikai kiadás után, amelyben Orosz László a Katona József által éppen kétszáz éve írott drámaszöveget pontosította és véglegesítette, ez már a sokadik szövegváltozat, amelyről előljáróban elmondható, hogy minden bizonnyal a legmodernebb, s így tehát legerősebb lehet a mai olvasó és színházi néző számára is. Nagy erénye ennek a könyvnek, hogy a párhuzamos kiadás jóvoltából Katona szövegének veretes kifejezéseit is olvashatjuk a kinyitott könyv bal oldalán a szerző korabeli helyesírásának ma már gyakran zavaró szóalakjai nélkül, tehát mai helyesírással. A fordító teljes joggal reméli Előszavában, hogy munkájával hozzájárul ennek a különleges jelentőségű, a nemzeti kultúra szempontjából oly fontos drámai alkotásnak a továbbéléséhez.

Bizonyos, hogy az újabb és újabb átírás a jelentékeny értékű művekkel fordul elő; rájuk érdemes és hasznos olyan nagy és komoly munkát áldozni, amelyet most Nádasdy Ádám végzett, ugyanis ezek a szövegváltoztatások vagy átdolgozások – ugyanúgy, mint a színházi felújítások – újra és újra érdeklődést keltenek a mű iránt, s ezáltal éltetik. Az is erénye e munkának, hogy tiszteli Katona művének alapértékeit, nem akarja feltételezett szerkezeti vagy stiláris hibáit javítani, fő célja a mai nyelvre átültetés, és eközben megőrzi a mű tartalmi komolyságát, irodalomtörténeti súlyát.

*

Amint a szerző írja, a szöveg mai nyelven történő pontos tolmácsolása meglepően nehéz munkának bizonyult. Hozzátehetjük: az eredmény – az előző hasonló kísérletek ismeretében – bizonyosan a legjobb. Az új szöveg Katona művének közismert, számos homályos kifejezését világosabbá teszi, némely túlságosan tömör kifejezését közérthetővé oldja.

Ugyanakkor persze kérdéses, vagy inkább sajnálni való az ilyen egyszerűsítés: a „Szeggel szeget!” közmondásból a fordításban ez lesz: „Az ő eszközeikkel vágok visz-sza.” Persze igazából az a sajnálatos, hogy talán igaza lehet a fordítónak, ha úgy véli, ezt a klasszikus eredetű mondást is le kell fordítani a mai közönségnek. Ha igaza van,

akkor várható, hogy a legközelebbi átírás során a „*Más oldalra a palásttal, Biberach!*” kijelentés sem marad a mostani: „*Ajjaj, most fordíts köpönyeget, Biberach!*”, hanem tovább egyszerűsödik, s egyszer csak teljesen ellaposodik. Mint az előző esetében is, az alábbi szólásszerűség cseréje után is nemcsak sajnálhatjuk a Katona szövegéből valónak a kimaradását, de megmarad a kérdés, hogy az a mai néző, aki amazt nem értene, megérti-e a másikat: „*szavadnak embere lettél... volna*” helyett: „*álltad volna a szavadat*”. Néhol úgy érzem, fölösleges is a beavatkozás, mert Katona szövege ma is megállja a helyét, hiszen ma is ugyanúgy érthetőek Biberach e „csalfa alázódással” mondott szavai, mint az itt alatta lévő fordításban:

„Egy magyar csak egyik bajusza végével pokolba űzhet egy ily szegényke németet.”

„Egy magyar a fél bajusza hegyével a pokolra küldhet egy ilyen szegény németet.”

*

Nádasdy e könyve voltaképpen a mű értelmezésének kétségtelenül nem egyszerű munkáját is nagyrészt magában foglalja, hiszen az alapul vett, és sajátos kifejezéssel EREDETI-nek nevezett, Osztoivits Szabolcs által készített drámaszöveg (a kinyitott könyv bal oldalán) és a párhuzamosan (a jobb oldalon) olvasható mai nyelvi, PRÓZAI FORDÍTÁS-nak nevezett szöveg a szintén párhuzamosan olvasható gondos lapalji jegyzetek segítségével könnyű tájékoztatást adhat bárki számára a *Bánk bán* megismerésének, sőt megértésének útján.

Kétségtelen, hogy Katona drámája igényli is az útbaigazító támpontokat nemcsak nyelvünk természetes változása, valamint szándékosan archaikus nyelvhasználata következtében, hanem jó néhány homályosságban hagyott célzása és többféleképpen is értelmezhető megfogalmazása miatt is. Közismert ugyanis, hogy a mű némely kifejezései mögött szinte minden vele foglalkozó más és más értelmi háttérrel vél fölfedezni, s e problémás helyeket komoly szakemberek szinte a mű első elismertsége óta, tehát jó másfél évszázada próbálják valamilyen eredménnyel „véglegesen” értelmezni. Ezekről a törekvésekről, próbálkozásokról már könyv is született: Orosz László, *A Bánk bán értelmezéseinek története*, Krónika Nova Kiadó, Bp. 1999.

De végigkísérte múltjában Katona e művét a benne hibát felfedező, sőt javító szándék is, csakhogy érdemes idézni itt a nagy tekintélyű Horváth János irodalomtörténész szavait: „...mennél többször olvassa el az ember, annál kevésbé lesz bátorsága kifogásolni benne valamit, ... annál inkább meggyőződik róla, hogy sohasem neki, hanem mindig Katonának van igaza...”

Mindnyájan, akiknek szívügyünk a *Bánk bán*, ezt az igazságot nyomozzuk. Tisztelettel és alázattal a mű iránt.

*

Az alábbiakban kiemelem és a magam szemszögéből megvilágítom ennek az új, mai szövegnek néhány olyan helyét, amely a dráma hagyományosan kérdéses kifejezését értelmezi. Ezekről Nádasdy a *Bevezetés* című részben így szól: „*Nekem mint fordítónak minden helyen döntenem kellett, hogy melyik értelmezést kövessem.*” Szerencsére ott találjuk ilyenkor az esetleges más magyarázatot is.

A következő példa sajátosan igazi „drámai homályt” tartalmaz, ugyanis többféle értelmezése egyaránt elfogadható vagy elvethető, mert maga a kérdéses kifejezés: „kikergettetni” már grammatikailag is kétféleképpen definiálható: műveltető vagy szenvedő igenévnek is tekinthető, s ebből következően egyik vagy másik értelmezéshez juthatunk.

A drámának abban a jelenetében szerepel ez a régies kifejezés, amelyben Gertrudis keményen megfeddi öccsét, Ottót a Melindával történetek (nyílt udvarlás? elcsábítás?) miatt:

„Tudd meg, kicsinylelkű, hogy e dolog ha Melinda érdemét temette volna el, úgy kikergetetni kész lehetnék országaimból...”

Gertrudist a várható veszedelmes botrány dühíti föl, amelynek persze ő is egyik okozója, hiszen maga hozatta a szép Melindát a királyi udvarba „beteg” öccsének „megvidámítása” (nem éppen ildomos) céljából.

Kérdésem, hogy a fenti idézetben mire gondol a királyné? (S mire gondolt Katona József?) Tehát ha a botrány kitör, akkor kit fenyeget a fenti mondatban elhangzó „kikergetetés”? Gertrudis kergettetni ki öccsét az országból? Vagy Gertrudis lenne kénytelen elszenvedni a kikergetést az uralkodásból öccse vétke miatt?

Nádasdy az EREDETI szövegének mai fordításában így dönt:

Gertrudis: *„Tudd meg... hogy emiatt engem akár ki is kergethetnek az országaimból.”*

Jegyzetében utal a „*Más értelmezés*”-re: *„...hogy emiatt téged kikergesselek országaimból.”* Mindenkinek szíve joga itt a döntés.

Magam Gertrudis jelleméből kiindulva így közelítem meg a kérdést: e hatalommániás, a végletekig önző, mindenki más: Melindát, Bánkot, a magyarokat, az idegeneket, még a saját öccsét is (*„...pusztulj el itt, aranyketrecedbe zárva... Mit törődöm én veled”* – mondja neki) semmibe vevő teremtésről el nem tudom képzelni, hogy öccsének és Melindának megbüntetésén kívül más is egyáltalán megfordul fejében, főként nem a maga bukásának lehetősége. Hozzáteszem: ekkor még! Látjuk alább, hogy később igenis más lesz a helyzet.

Álláspontomat támogatja Katona szövegének első változata, amelyben a királynő így szól öccséhez:

„...[Melindával] együtt – mint udvarom gyalázatit – pellengér- / oszlopra kész volnálak áll'tani...”

*

Az előbbihez hasonló dilemma előtt áll az is, aki a dráma „áldozat-kipótoló” kifejezése mögött a „kipótolás” módját akarja meghatározni.

A mű Előjátékának egyik jelenetében Biberach így próbálja a magabiztos Ottót elbizonytalanítani Melinda szerelmi érzelmében:

„...lehet, hogy józanul nézve az ő szerelme épp utálat, és ha nem – mivel ő Bánk felesége –, akkor is ki fog kosarazni.”

Ottó most ehhez az olcsó csábító trükkhöz akar folyamodni:

„Akkor Melindáról látszólag lemondok; és ez a színlelt önfeláldozás közelebb fog vinni a szívéhez.”

A világosabb elméjű Biberach – mint mindig – most is jobban átlátja a helyzetet, és az EREDETI szövegben tömören csak ennyit mond:

„De Bánk – az áldozat-kipótoló –?”

Ez az „áldozat-kipótoló” szókapcsolat is egyikévé vált a dráma értelmezőit megosztó kifejezéseknek. A Kritikai Kiadás Jegyzetében Orosz László Péterfy Jenőtől egyrészt ezt a (kissé talányos) megoldást idézi: *„Bánk bán kárpótolja Melindát Ottó lemondásáért”*; másrészt közli Arany János véleményét: *„Már a lemondás is áldozat, de hogy még nagyobb legyen, majd Bánk agyonüt.”* Orosz László hozzáteszi: *„Az utóbbi magyarázat logikusabb, Biberach gúnyoskodásával azonban az előbbi vág össze.”* (Kritikai Kiadás 447.)

A dráma e kérdéses igen tömör kifejezését Nádasdy a mai nyelvre fordításban bővebben, mégpedig úgy fogalmazza, hogy a fenti két értelmezés közül az elsőt világossá tegye:

„De Bánk majd kipótolja, amit te önfeláldozóan megtagadsz tőle.”

Első pillanatra látható, hogy az EREDETI-ben Biberach kijelentése Bánkra szorítkozik, Nádasdy mai szövege a „tőle” szóval bevonja az értelmezésbe, illetve a „kipótolás”-ba Melindát is. Sőt az ehhez szóló lapalji Jegyzet még egyértelműbb:

„Értsd: Bánk majd helyetted is megadja neki (= kipótolja), amit egy nő kívánhat egy férfitől: Melindának nem fog hiányérzetet okozni, ha te nem udvarolsz neki.”

Természetesen itt is megtalálható „Más értelmezés”-ként Arany János föntebb idézett véleménye is.

Úgy gondolom, a két értelmezés közül az egyik – mégpedig az, amelyik Aranyknak eszébe jutott Katona művét olvasván – nemcsak logikus, hanem jobban is illik a XIX. elejének erkölcsi felfogásához, mint ez a másik, a mai korra inkább jellemző célzás. És Katona puritán egyéniségéhez is meg a mű cselekményének e pontjához is közelebb állónak érzem azt az értelmezést, hogy a helyzetet reálisabban szemlélő Biberach fönt idézett tömör megjegyzésével, tehát a megcsalt férj említésével csak az ügy következményének veszélyességére akarja figyelmeztetni Ottót. Kicsivel később pedig – bár ezt a távozó Ottó már nem hallja – még világosabban fogalmaz (a mai szövegben):

„...vigyázz, mert egy ilyen vékony, sovány fiút az izmos Bánk bán feltűz a bajusza hegyére.”

Továbbá gondoljunk csak vissza arra a szövegrészre, ahol megjelenik az „áldozat” fogalma. Ott ezt mondja Ottó: *„önfeláldozásom”*. Szó van itt egyáltalán arról, hogy Melinda is áldozatot hoz vagy akarna hozni? Az már az ügy önkényes, bár érdekes továbbgondolása, ha belevonjuk ide Melindát.

Úgy látom, Péterfinek a Kritikai Kiadásban idézett kijelentése vitte félre a további, szerintem téves magyarázatokat. Mert Biberach itt nem gúnyolódik, csupán józanul figyelmezteti Ottót a megcsalt férj bosszújának lehetőségére. Attól függetlenül, hogy Katona beépíti ide a szokásos általánosító „az asszony ingatag” gondolatot, mégsem érzem azt, hogy Biberach itt valamiféle Melinda által hozott áldozatra is gondolna. Ottó válasza szintén csakis Bánkra vonatkozik: szerinte nádori feladatai elfoglalják Bánkot, ezért nem kell tőle félnie. Kettejük további párbeszédében ismét csupán a vétkes Ottó figyelmeztetése folytatódik:

Biberach: *„Ó, jó uram, becsapod magad. Bánk szerelmes a feleségébe, így a szemének az ilyesmi nehezen maradna titok.”* (Mai szöveg.)

Nádasdy Ádám könyvének olvasója választhat a fenti két értelmezés között. A színházi néző csak az egyiket hallhatja.

*

Mint az előzőekben, a dráma egy következő helyén is Melinda elcsábítása körül forog a szó, és ismét egy régies, szenvedő ragozású igealak is szerepel ugyan a szövegben: „vetessen”, de most nem ennek mai értelmezése okozza a zavart, pontosabban a tévedést.

Nagyobb a baj, mert itt a szenvedő igealakot nem lehet grammatikailag kétféleképpen tekinteni, így az értelmezés sem lehet kétféle, amelyek közül szabadon lehet választani.

A dráma 2. felvonásában a Békételenek körében váratlanul megjelenik a Petur által odahívott Bánk, aki a pártütőket lecsillapítja, és törekvésüket megpróbálja törvényes útra terelni. Ez már-már sikerül is, amikor új váratlan személy érkezik: Biberach, aki Bánkról és Bánknak így beszél (a mai nyelvi fordításban):

„Felhozta hát ide szép naiv feleségét a nádor, bármennyire dörömbölt az a féltékeny nagy szíve.”

„...hogyan se az egyiknek, se a másiknak útjában ne légy, el kellett menned országellenőrző körútra.”

Peturnak pedig ezt mondja:

„Ispán uram... csak ezt az egy éjszakát nem kellett volna ellopni Bánk nádortól... amíg ti itt vele vagytok, otthon Ottó és Melinda –”.

Bánk előtt ekkor válik világossá, hogy – amióta ő távol van – önmaga és felesége becsületét milyen veszély fenyegeti itt a királyi udvarban. Monológjában ezeket mondja az EREDETI-ben:

„Csak egyszer ötlet a kezem közé vehessem, ó miképp fogom kacagni a gyáva herceget; s ha húsomat lerágja a kerítő asszony akkor, még csontomon is elviszem Melindát. Egy elhagyatott helyen legyen inkább kenyéren s vízen, mintsem itt pompába', bíbor és a hermelin bemocskolásra eszközül vetessen, s szolgáljon egy bujának, aki-nél még drágább s becsesb előttem a kutyám...”

Szerintem Bánk e szavainak lényege ennyi: ki akarja menteni feleségét a királyi udvar pompázatos, ám ugyanakkor erkölcsileg szennyves világából, ahol a csábító drágaságokat eszközül használják Melinda megrontására, bemocskolására.

Nádasdy mai nyelvi szövegéből azonban egészen más derül ki:

„...még a csontvázamon is elviszem Melindát, mintsem hogy itt pompában eszközül használják a bíbor és a hermelin bemocskolására, és kiszolgáljon egy kéjencet...”

Ez az értelmezés azonban teljesen ellentétes a dráma egészének szellemével: Bánk, illetve Katona szerint Gertrudis környezete volna a tiszta, Melinda pedig a mocskos? Bánk azért akarná mindenáron elvinni feleségét, hogy az a királyi udvar pompáját jelképező bíbort és hermelint be ne mocskolja? Bánk Melindától féltene az udvar tisztaságát?

Az sem mellékes, hogy Biberach nem megtörtént tényről közölt, sem ő, sem Bánk nem tudja, szerintem fel sem tételezi, hogy Melinda és Ottó között – ahogyan Biberach kérdezi majd a következő felvonásban Ottótól: „Megesett a dolog?”

Egyébként, hogy a pompa, a drágaság valóban lehet a csábítás, illetve az elcsábulás eszköze, arra bizonyítékul ott vannak Biberach szavai az első felvonásból:

„...egy kereszt – arany lánc mind egérfogók az asszonyokra nézve”.

Az a gyanúm, hogy itt a mai szövegbeli félreértést a könyv EREDETI-nek nevezett részében (a 144. oldal alján) található ilyen téves jegyzet okozta: *„Vetessen (a venni igéből): hogy őt vegyék, használják”.* Ugyanis e szavak arra utalnak, mintha az *„eszközüil vetessen”* kifejezés alanya Melinda lenne, holott a *„bíbor és a hermelin”* az alany, és Katona szövegében *„bemocsolásra”*, nem pedig *„bemocsolására”* áll. Azt is figyelembe kell venni, hogy e mondatban fontos a *pompába’* után lévő, a tagmondatot lezáró vessző is. Valamint azt is, hogy ha a szenvedő szó szerkezetet: *„eszközüil vetetik”* cselekvővé alakítjuk, akkor az előbbi alanyból természetesen tárgy lesz, de az a kérdés, az alany mi volt: Melinda vagy a bíbor és a hermelin. És ebből következik az, hogy mit akar Bánk megakadályozni: azt, hogy Melinda bemocsolja az udvar fényét, vagy azt, hogy az udvar pompája elcsábítsa Melindát.

(Csupán azért, hogy e *„vetessen”* értelmezése milyen más tévedéshez is vezethet, megemlítem: van olyan régebbi magyarázatos *Bánk bán*-kiadás is, ahol komoly színházi emberek a *„vesz”* igének e régies származékát összetévesztették a *„vet”* igéével, és ennek eredményeként a *„vetessék”*-et – kiemelve az eredeti szövegből – egyszerűen *„dobják”*-ként értelmezték, nyitva hagyva, hogy mit vagy kit, miért és hová kell vagy lehet dobni!).

*

Az alábbi példákban egy szó sajátos értelmezését érdemes megvizsgálni. A *száraz* melléknevet háromszor használja Katona a drámában: kétszer jelzőként, egyszer pedig határozóként: *szárazon* alakban. A *száraz* közismert első jelentésében a *‘nem nedves’*-t jelenti; ha kenyérrre vonatkozik, akkor pedig a *‘friss ellentéte’* az értelme. Azonban Katona egyszer sem ezt a jelentését használja, hanem mindháromszor azt, amelyet az értelmező szótárak a sokadik, átvitt értelemként közölnek: *‘üres; magában’*. Így értendő a drámában akkor, amikor Biberach az Ottóért epekedő Izidóra reményeit így hűti le az EREDETI-ben:

„Kisasszony, én száraz reménnyel nem tudlak tovább éltetni”.

Ez a mai nyelvi változatban is *„üres reménnyel”*-ként szerepel.

Más a helyzet azonban a dráma alábbi helyén, ahol Bánk Gertrudis szemére veti a magyar nép nyomorúságos állapotát:

*„Egykor egy öreg paraszt akadt előmbe – szárazon evé a megpenészedett kenyért...
Egy tiszteletre méltó ősz kezébe... száraz kenyért nyújtasz, magyar hazám?”*

Kár, hogy itt a mai nyelvre fordításból hiányzik a szó főntebbi átvitt értelme, megmarad a *szárazon* és a *száraz*. Pedig a helyesen értelmezés itt is: *‘üresen; magában’*, illetve: *‘üres’*. Hiszen a *„megpenészedett”* jelző már úgysis kizárja a *„friss”* értelmet.

Ez a két utóbbi *szárazon*, illetve *száraz* emlékeztet Katona szövegének egy másik helyére, ahol Mikhál könyörög így a királynőnek:

„...add vissza híveidnek, azt, amit elraboltál... ételükből a húst...”

*

Az EREDETI drámaszövegben a pártütők céljáról, vagyis Gertrudisnak a trónról való letaszításáról szólván Petur a vérében fetrengő királynő képére mutatva ezt kérdezi a Békételenektől:

„Nem érdemes mászásra e derék szőlőgerezd?”

Orosz László a kritikai kiadásban (459. o.) valószínűsíti, hogy Katona itt egy német műből átvett mondat egyik szavát félreolvasva, eltévesztette, így került szövegébe a „mászás” szó. Orosz László is, mások is (lásd a kötetben Margócsy István Utószavát) zavaros képek nevezik a drámaíró fenti mondatát. Vajon miért? Talán mert ragaszkodnak a német szöveghez, illetve annak félreértéséhez?

Pedig aligha kétséges, hogy Katona szövegében a kép Phaedrus régente nagyon közismert, *A róka és a szőlő* című meséjén alapszik. Ebben a magasan függő szőlőfürtért a róka igenis mászna, de nem képes fölmászni érte, és azzal vigasztalja magát, hogy ügyis savanyú a szőlő.

A drámai szöveg e helyét Nádasdy helyesen értelmezi, de kár, hogy a költői kép eredetét, a mesét nem érinti jegyzetében (107. o.). Egyrészt azért kár, mert egy célzás az olvasók előtt is felvillanthatná a gyermekorból ismerős meseképet, ugyanakkor utalna arra, hogy Katona honnan vette a képet. (Persze az sem kétséges – sajnos –, hogy Katona e szövege alapján a kapaszkodó róka emlékképe aligha idéződik föl a mai olvasó-, ill. nézőközönségben, ugyanis tudomásom szerint a mai óvodai nevelésben kevésbé szerepelnek a klasszikus mesék.)

Kétségtelen, hogy Katona sokat merített más művekből, gyakran szó szerint, ezt a kritikai kiadás pontosan közli is, de az is igaz, hogy az átvételek során leginkább alakított, esetleg javított a szövegen. (Ezt nekem Orosz László többször így mondta.) Például a Tiborc panaszának e közismert részlete is átvétel egy német műből:

„...kéményeinkről elpusztulnak [= elköltöznek!] a gólyák, mivel magunk emésztjük el a hulladékot is”.

(Mellékesen említem itt, hogy a gólya nem hulladékon él, de a művészi igazság fontosabb, mindig felülmúlja a természetrajzit.)

Csakhogy a németben nem szerepel *kémény*, s Katona éppen ezzel a *kémény* szóval tette magyarossá, nekünk igazán ismerőssé és kedvessé a képet.

Jogosan feltételezhetjük tehát, hogy Katona a fentebbi „mászás-os” idézetben is a klasszikus mese alapján módosította a németet s alkotta meg a maga költői képét, remélve, hogy a Békételenek is emlékeznek a mászni akaró rókára, s megértik, hogy a szőlőgerezd, illetve annak „leszakítása” a céljukat jelenti, a mászás pedig a cél eléréséért szükséges cselekvést, erőfeszítést.

*

A drámaszöveg mai nyelvre fordításának egy másik helyén, az 5. felvonásban is hiányolom az egyik klasszikus kép eredetére utaló jegyzetet. Ott Bánk így fogalmaz nádori, a királyt teljes joggal helyettesítő hatalma bizonyítékaként:

„Itt dörgött markomban egy / Ország felébe mért ménkő csomó”.

Az EREDETI szöveg jegyzete rámutat arra, hogy a „felébe = fölébe”; ezt a „fordítás” is követi: *„...egy ország fölé helyezett mennykő-köteg”.*

De hiányzik az a jegyzet, amely utalna a mitológiai Zeusz szokásos ábrázolására: a magasban a főisten, markában a villámokkal. (Itt megjegyzendő: Katona olyan következőt sem használ, hanem itt a félreértést is kockáztatja: úgy is érthető, mintha csak az ország egyik felére vonatkozna Bánk nádori hatalma.)

Az e két klasszikus kép eredetére utaló jegyzethiányt azért érzem említendőnek, mert fontosabbnak gondolom őket a drámai kifejezőmód szempontjából és Katona műveltségének mércéjeként is, mint némely, csupán az események háttérül szolgáló történeti tény bőséges jegyzetét.

*

Amiről az alábbiakban szólok, voltaképpen olyan probléma, amely egy mai magyar nyelven írott szövegben szinte megvalósíthatatlan.

De hogy talán mégsem, arra bizonyíték éppen e tárgyalt könyv 29. oldalán, a mai nyelven szóló részből származó két idézet:

(Ottó): „Szerelmet érzek én... a Szerelem, a szép élet fénye, a valódi jó, a nagyszerű dolgok forrása... ez igen, ez!”

(Biberach): „Ó, te felforgató Szerelem!”

Nádasdy kitűnő érzékkel, a nagy kezdőbetűvel emeli ki itt azt, amit a két szereplő (bár különböző érzéssel: Ottó elragadtatott lelkesedéssel, Biberach inkább ironikusan, gúnyosan) hangsúlyozni akar. A fordító bizonyára azért teszi, hogy nemcsak az olvasó, hanem a színész számára is figyelmeztető legyen: ez a szó itt igen fontos, tehát valamilyen módon kiemelésre méltó.

És éppen így gondolta és tette ezt annak idején Katona is. Színész és rendező is lévén, őbenne a drámaíró is arra törekedett, hogy a „holt” szöveg a lehető legtöbb információt tartalmazza az előadók számára. Ezért bőségesek a színi utasítások meg a szokásos írásjelek: kettőspont, felkiáltójel, kérdőjel, gondolatjel, kiemelt szedés. Tény, hogy Katona a dráma eredeti szövegében – amint a kitűnő kritikai kiadásban (390–991.) Orosz László külön is szól róla – bizonyos szavakat, főként főneveket nagy kezdőbetűvel írt. Ez lehet a korabeli, még teljesen szabályozatlan helyesírásnak, esetleg a német nyelvnek a hatása is.

Tudjuk, hogy a dráma legelső kiadása száznál több nyomdahibával készült, az is kiderült, hogy már a második kiadásban alapos szövegváltoztatások történtek, s a kisebb-nagyobb beavatkozások a továbbiakban is végigkísérték a *Bánk bán* kiadásainak szövegét. (Mintha a kiadók erre való biztatásnak vették volna Toldy Ferenc kijelentését: „*Katona Bánk bánja olvasatlan maradt rossz nyelve miatt*”). A szerző eredeti nagy kezdőbetűi természetesen elsőként eltűntek, s látszólag ez a legkevesebbnek tűnik a változtatások tengerében.

Csakhogy megfigyelhető: Katona a maga szövegében (lásd a Kritikai Kiadást) bizonyos szavak nagy kezdőbetűjével is közölni próbált valamit. Ezek eltüntetése nyomán áldozatul esett az alábbi finom, de határozott (nem is főnévi szóban lévő!) nagy kezdőbetűs célzás is, amely egyrészt a királyné jellemzésének is eszköze, hiszen Gertrudisnak a saját öccse iránti gőgjét, fölényét érzékelteti; másrészt ugyanakkor a köztük lévő rangkülönbségre is rámutat a két személyes névmás (ezeket és a továbbiakat én húzom alá) kezdőbetűje:

Gertrudis: „*Ki vagy te? És ki Én?*”

Tudjuk: egy példa kevés, de van még néhány. A szerző néhol igen tudatosan alkalmazza a nagy kezdőbetűt kiemelésre, ezt jól mutatja a következő idézet is, amelyben a két állat kezdőbetűinek eltérése az ellentétet és a különbséget is nyomatékosítja. A mű elején, a királyné mulatságán állapítja meg Petur a magyar főurakról:

„...úgy kíválnak
a' többi Lévnyalók közül, miképpen
egyj Medve több vakondokok közül”

Kétségtelen, hogy itt a két különböző nagyságú kezdőbetű rámutat egyrészt a hasonlatban szereplő két állat nagyságrendbeli arányára, ugyanakkor persze képletesen az idegen haszonlesők és a tisztességes magyar alattvalók közötti különbségre is. (Ne zavarjon meg bennünket, hogy a Lévnyalók főnév is nagy kezdőbetűs, a fontos itt a két állat egymáshoz viszonyított mérete.)

Harmadikként nézzük csak ebben az idézetben a két nagy kezdőbetűs szót az EREDETI-ben:

Gertrudis: (széjjel néz, 's valami Nagyon láttatik gondolkozni)
„Az egy Halál –”

Az egyik kiemelendő szó a 4. felvonás egyik színi utasításában van: a színésznőnek itt azt kell érzékeltetnie, hogy valami nagyon fontos ügyet fontolgat magában, bizonyára a közelmúlt bonyodalmaival és főként várható következményeit gondolja itt végig, s a megoldást keresve jut a trónját, esetleg személyét is fenyegető komoly veszély érzékelésére. (Azt most mellőzzük, hogy Katona néhol túl sokat várna el korabeli „aktor”-társaitól.) Itt a szereplőnek nyomatékosan ki is kell mondania ezt a csakugyan fontos, megdöbbentő fogalmat: „Halál”.

Arany János ezt írja ide jegyzetként: „G[ertrudis] most bukkan először ez eszmére.” A későbbi jegyzetírók is mind hasonlóan vélekednek: Gertrudis megerzi itt az őt mint királynét fenyegető veszélyt, mert belátja, hogy Ottó aljas tette lehetetlen helyzetbe hozta. Épp most tudta meg, hogy Ottó elérte célját Melindánál, ráadásul Bánk váratlanul hazaérkezett, továbbá, hogy öccse aljasul meggyilkolta Biberachot (ki is mondja: „átok reád, fiú...”), tehát csupa rossz hírt kapott, és körülötte minden összeomlani látszik. Sötétan színezi a helyzetet az udvarból csalódottan elmenekülni szándékozó Izidóra keserve is, aki a királynőből kifakadó „Halál” gondolatát megerősíteni látszik, s mintegy ráhagyásként mondja ezeket:

„Minden keserveinket elúzi, és a sírban a sebek is mind begyógyulnak.”

Sajnálatos, hogy már kezdettől, a látszólag „csupán a helyesírást” módosító kiadásokból a szerző írásmódjának ez a finom és fontos „nagy kezdőbetűs” üzenete eltűnt.

Sőt olyan kiadások is vannak, amelyekben még a szerző utasítását is kiigazítják, így a nyomát is eltüntetik az írói szándéknak ezzel az átfogalmazással: „széjjelnéz, s valamin nagyon látszik gondolkozni”; tehát Katona eredeti „Nagyon” szava, ami ott 'nagy dolog' jelentésű főnév volt, az átfogalmazásban a „gondolkozni” szimpla határozójává süllyed. Ezt így, rontva találjuk több kiadásban, Illyés Gyula átigazításában is, és sajnos e kiadás EREDETI-nek nevezett és mai szövegében is.

Visszatérve e fejezet elejére: a *Bánk bán* mai nyelvi szövegében talán nemcsak az említett Szerelem lehetne nagy kezdőbetűs, hanem e másik helyen a Halál is.

*

Amilyen hasznos lehet a *Bánk bán* e kiadásának mind az ún. eredeti, mind a fordítás nevű részében összegyűjtött nagyon alapos, pontos és bőséges jegyzetanyaga az iskolai oktatásban, ugyanolyan sajnálatos, hogy e szempontból a könyv talán meg is késett, hiszen nagy nemzeti drámánk sorsa éppen bizonytalan: netán ki is maradhat az iskolai tananyagból? S ezáltal a magyar nemzettudatból is?

Sokkal szegényebbek lennénk!

Persze, ha ez megvalósulna, a színpadon nem kellene többé a Tiborcot alakító színésznek rettegnie, hogy a közönség középiskolát végzett tagjai elégedettek lesznek-e a manapság még ismerős panasz előadásával.

(Párhuzamos kiadás. Magvető, Budapest, 2019.

Az eredeti szöveget gondozta, a mai magyar fordítást készítette Nádasdy Ádám. Szakmailag lektorálta és az utószót írta Margócsy István.)

Kollár Zsuzsanna

Bánk bán-magyarázatok

KATONA JÓZSEF BÁNK BÁN
EREDETI SZÖVEG NÁDASDY ÁDÁM PRÓZAI FORDÍTÁSÁVAL

Katona József *Bánk bánja* a magyar drámatörténet egyik csúcsteljesítménye. Szokatlan dramaturgiája, egyedi, időn kívüli nyelvezete, valamint a szöveg megértéséhez szükséges kultúrtörténeti ismeretek hiánya azonban „lusta gépezetté”,¹ nehezen befogadhatóvá teszi a művet mind az olvasók, mind a színházi alkotók számára. Noha számos más fontos értelmezés mellett Bíró Ferenc és Nagy Imre, Szilágyi Márton mélyreható vizsgálatai a korábban hibásnak vélt dramaturgiai megoldások nagy részét tisztázták,² Katona műve legtöbbünk számára ma is megoldhatatlanul bonyolultnak tűnik.

Hasonlóan a *Csongor és Tündéhez* és *Az ember tragédiájához*, a *Bánk bán*t sem mutatták be a szerző életében, így egykorú bemutatók, és azokra vonatkozó esetleges szerzői reflexiók sem nyújthatnak segítséget a műértelmezés során. Az 1821-ben megjelent dráma színházi ősbemutatóját három évvel a szerző váratlan halála után, 1833-ban tartották. Ezt követően 1848-ig évente vitték színpadra. Margócsy István a kötet utószavában írja, hogy „a darab elismeréséhez a negyvenes évek túlpolitizált színházkultúrája vezetett: politikai allegóriaként nézték (...) innen eredeztethető az a felfogás is, amely e drámában látja a magyar nemzeti drámának mintegy ősfarmáját s legnagyobb szabású beteljesülését.” S mint írja, ennek a kultusz övezte olvasatnak köszönhetően került be a középiskolai oktatásba is. (318.) A színház- és irodalomtörténeti kutatások az elmúlt másfél évszázadban kitüntetett figyelmet szenteltek a drámának, valamint Katona József életművének. A mű legkülönbözőbb szegmensei kerültek a vizsgálat középpontjába a Gertrúd-merényllettől a Margit-, vagy épp Lucretia-hagyományon és a 18–19. századi dramaturgiák és drámaelemletek feltárásán át a színlapok vizsgálatáig, de készült kritikai kiadás, *Bánk bán*-szótár, és lényegében a dráma összes bizonytalan vagy korábban annak tartott mozzanatáról született tanulmányok, monográfiák. A *Bánk bán* megértését célzó, gigantikus vizsgálat nem más, mint a tudományos közösség nemzeti szimbólumként működő alkotásra irányuló bámulatos (ön)megértési törekvése, amely egy évtizedek óta tartó eleven diskurzusként is felfogható.

E közösségi kutatás mérföldkövének tekinthető Nádasdy Ádám mai magyarra fordított új *Bánk bán*-kiadása, amelybe a *Bánk bán*-szakirodalom megállapításai és a konszenzus övezte értelmezések egyaránt beépültek. Nádasdy nagy háttértudással látott munkához, és az önkényes írói megoldások helyett fordításában ott munkál több évtizednyi közösségi

1 Bíró Ferenc, *Javaslat a „Bánk bán” tragikumának értelmezéséhez*, Holmi, 19 (2007), 2. szám, 168–175.

2 Bíró Ferenc, *Katona József*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. Nagy Imre, *A rejtékajtó: A Bánk bán első felvonásának egy vitatott helyéről*, ItK, 117 (2013), 2. szám, 169–186. Nagy Imre, *Magyar Lucretia (A nők elleni erőszak témája és a Bánk bán = Drámák határhelyzetben I., szerk. Brutovszky Gabriella – Demeter Júlia – N. Tóth Anikó – Csizmadia Gabriella, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2014, 275–300. Szilágyi Márton, A gyilkos szabad (Katona József: Bánk bán)*, Forrás, 48 (2016), 11. szám, 17–26.

töprengés, és nem utolsósorban a fordító kiváló dramaturgiai érzéke is. Árnyalt megoldásai, nyelvi természetessége olyan szövegátíratot eredményezett, amely nem csupán oktatási segédlet lehet, de utat nyithat új, szuverén színházi olvasatoknak is.

Persze felmerül a kérdés, hogy vajon célravezető volna-e egyáltalán színpadi szövegként alkalmazni az új fordítást Katona nyelvi nehézségekkel és leleményekkel teli szövegvilága helyett. A válasz nem egyszerű, hiszen sok kísérlet volt már színházi és irodalmi alkotók oldaláról is olyan átírat készítésére, amely megőrzi Katona művének esszenciáját, miközben valós időben befogadható nyelvi formulákkal vagy jelenkori nyelvi regiszterek beiktatásával segíti a megértést. Azonban az átíratok egyike sem lett olyan sikeres, hogy az eredeti *Bánk bán* helyébe léphessen. Nádasy alkotása azért sem tekinthető ilyen irányú kísérletnek, mert mindamelllett, hogy az ötödféles jambusokat prózai fordításban közli, az új szöveg prózaisága és tónusa révén nem törekszik az eredeti alkotás művészi intencióinak lekövetésére. Más szóval az új fordítás poétikailag nem akar Katona művének nyomába érni, de mindent megtesz azért, hogy „az igazi *Bánk bán*” befogadhatóbb legyen egy szélesebb közönség számára. Ezért adja közre Katona művét 20. századi helyesírás szerint, filológiai jelölések nélkül, több kiadásból dolgozva. Ezért mondott le arról is, hogy Katona szövegének archaizáló voltát lekövesse, mert fordításának célja a szöveg magyarázata. Ezt jelzi, hogy a Magvető Kiadónál megjelent kötet párhuzamos kiadásban, azaz egymás mellett adja közre az eredeti és az új szöveget, szemben Nádasy korábbi fordításainak kiadásaival. A másik erre utaló jel a „mai magyar prózai fordítás” megnevezés, amely szerényen, de tudatosan utalja az alkotást a fordítások csoportjába annak ellenére, hogy a kötet értékes magyarázó jegyzeteket is magában rejt.

A könyv elején elhelyezett, Nádasy Kálmán operaátíratából származó kis idézet is megérdemel némi figyelmet: „*Mint száműzött, ki vándorol / A sűrű éjen át, / S vad fürgetegben nem léle / Vezérlő csillagát...*”. Egressy Béni librettója ugyanis immár több mint hetven éve nem része sehol a repertoárnak, olyannyira elterjedt az átírozott változat. Generációk nőttek fel az eredeti ismerete nélkül. Ezek a *Hazám, hazám* áriából kiemelt verssorok emlékeztetnek az operaátírat jelentőségére, hiszen annak sorai mára egészében átvették az Egressy-féle librettó szerepét. Ezenkívül a kultikussá vált idézet azt is megfontolandóvá teszi, hogy egy átírat képes az eredeti mű helyébe lépni, míg egy azonos nyelven készült fordítás tudatosan az eredeti mellé rendelődik, anélkül nem értelmezhető, azt csupán kiegészíti. Ez a tény pedig meghatározza, hogy mi várható és mi nem várható el egy ilyen szövegtípustól.

Nádasy Ádám munkájában gesztusértékű, hogy nem eszközölt dramaturgiai változtatásokat. Ezzel önmagát azok közé az értelmezők közé helyezi, akik felismerték Katona zsenialitását, és értik a sokak számára kihívást jelentő sorokat. Nádasy több magyar fordító német és angol fordítását is megnézte, hogy mások olvasatait segítségül hívja. Érzékenyen, és sokszor szövegesztétikai szempontokat tudatosan hátrahagyva, szorosan fordítja Katonát, de bizonyos pontokon olyan értelmezésbeli döntéshelyzetekbe kényszerül, amelyek miatt fordítása önálló *Bánk bán*-olvasatnak tekinthető, s mint olyan, mégiscsak egy a sok létező interpretáció közül. Ezt pedig érdemes figyelembe vennie az olvasónak is.

Elgondolkodtató, hogy a báni címet Nádasy a grófi címre cserélte, a nagyurat pedig nádorra. Ennek szövegen kívüli okai vannak, ámde Katonától származó magyarázatokon alapszik (16.). A gróf a bán tisztségéhez hasonló jelentéssel bírt a középkorban (noha a bán saját tartományában bizonyos szempontból magasabb rangú volt a nádornál is), azonban az újkorban a jelentése megváltozott, és tisztség helyett a főrangúak rangját jelezte, és nem egy konkrét, közigazgatásban betöltött pozíciót. (A címmel bírók egyik legfontosabb privilégiuma volt, hogy részt vehettek az országgyűlésen.) Az arisztokrácia társadalmi átalakulása révén a gróf kifejezés a 20. században részben devalválódott, részben többletjelentés

tapadt hozzá. A báni tisztség intézménye ezzel szemben 1918-ig fennmaradt a Horvát Bánság révén, így a magyar középszintű történelemoktatásban is helye van, azaz még nem veszett ki egészen a nyelvhasználatból. Ez a változtatás is magyarázó céllal került be a szövegbe, azonban az olvasók számára szokatlan, ahogyan minden más, alább felsorolt példa is az. Az olvasók hajlamosak a mű sokszoros olvasása és a színpadi adaptációk miatt a jól megszokott, lírai sorokhoz szenvedélyesen ragaszkodni, akkor is, ha ezekhez a részekhez már nem is rendelnek egzakt jelentést. Hiányérzete támad az ilyen típusú olvasónak, amikor „*Ahány fő, szintannyi ész*” helyett „*Ahány fej, annyiféle gondolkodás*”-t lát (46–47.), vagy az első felvonás ötödik jelenetében „*Titoknak lett zára Melinda szabad neve!*” helyett „*Egy titok zárja lett Melinda hibátlan neve.*” (54–55.) vagy „*égi és földi mindenem javát szorosan egybefoglaló erős lánc*”-ból „*Erős lánc a te neved, mely életeddel szorosan összefogja égi és földi kincsemet*” (57–59.). De ott az első felvonás tizennegyedik jelenetbeli Bánk-monológia is, híres romantikus soraival: „*Szedd rendbe, lélek, magadat*”, amely így szól az új fordításban: „*Szedd össze magad, lelkem*” (98–101.) A példák sorolására itt most nincs mód, a mű végén lévő egyik legfontosabb, a mű tragikumát univerzalizáló idézet azonban valóban szinte lefordíthatatlan: „*Az ég siket fájdalomra – végsémmiség az én ítéletem*”. Ez a részlet, mely később Sándor Iván monográfiája címét is ihlette, így hangzik Nádasy tollából: „*Az ég süket az én fájdalomra – a végleges semmi az én ítéletem*”. (310–311.) Az persze jó kérdés, hogy ha a végleges semmivel nem éri be a recenzens, mit javasolna helyette, nos napokig tartó töprengés után sem akadt jobb ötlete. Belátható ugyanis, hogy a magyarzó céllal létrejött fordítói munkának akkor van igazi eredménye, ha kivétel nélkül minden egyes részletet mai magyarra ültetünk, függetlenül attól, hogy (kinek) mi érthető ma Katonából.

Különös szimbiózis van ebben a kötetben a két változat között. Interpretáció nélkül ugyanis valóban nem lehet érteni a dráma egy részét, de Nádasy fordítása sem teljes a mű nélkül. Persze a diákszem hajlamos a gördülékeny, természetes szövegváltozatot olvasni, s csak másodsorban pillantgatni bele Katona eredeti művébe. Hiszen a cselekmény kiderítésének érdekében egyszerűbb Nádasyt olvasni, de a poétikai megoldásokat feltétlen Katona sorai között kell keresni. Színpadon e kettő jól eltalált ötvözetének viszont nagy sikere lehet.

Nádasy Ádám hiánypótló munkája által olyan *Bánk bán*-értelmezést adott közre, amely elsősorban színpadi hatásösszefüggésekre fókuszálva interpretálja a művet, és az alapján vezeti jegyzeteivel az olvasót is. A szövegdraturgiai, drámatörténeti és a nő nézőpontokat háttérbe szorítja. Két fontos dologban hoz értelmezői döntést (lásd a zárójelben lévő oldalakon található lábjegyzeteket). Egyértelműnek tekinti, és szeretkezésnek nevezi, ami Melinda szobájában történt (59, 97, 149, 181, 235, 253), és Bánk gyilkos tettét nem indulati cselekedetként, hanem tudatos elhatározásként értelmezi (231, 237, 239). A drámában udvari világnak, az intimitás hiányának fontos szerepe van. Izidóra valódi bűn nélkül tölt el egy éjt Bánk szobájában, s mégsem cáfolja becsületének megsemmisítését, mert a látszatot nem írhatja felül az igazság. Másrészt bizonyos eseményekről vagy utólag, különböző szereplők elbeszéléseiből értesülünk, vagy szerzői instrukciókból következtetjük őket. Nehéz leválasztani az olvasói tudásunkról azt, amit az egyes szereplők tudnak az eseményekről. Gertrudis Ottó hódítói diadalmenetét kétértelmű beszédével támogatja, de nem tud arról, hogy Biberach tanácsára Ottó Melinda érenyeire tör. Ottó úgy írja le Melinda vele szemben tanúsított viselkedését, hogy az alapján Gertrudis a nő beleegyezésére számíthatott (90–93). Nem úgy képzelte az udvarlást, hogy „a nagy Berchtold vére” sunyi módon ajzószert kever Melinda italába, majd szobájába engedély nélkül belopakodva a drog hatása alatt lévő nőt megtámadja, végül eliszkol. A királyné felbátorította öccsét, de bosszantja annak ügyetlenkedése. Ezért inkább hazaküldi, és azért kell neki altatót adni, hogy ne tudja akadályozni Ottó ténykedését az utolsó estén. Gertrudis

bűnösségére és ártatlanságára vonatkozó értelmező jegyzet nincs a fordításban, miközben a meglévő lábjegyzetek időnként szándéktalanul is kitöltik a dráma üres helyeit. Például Ottó a harmadik felvonás ötödik jelenetében Biberach kérdésére, hogy megesett-e a dolog, „*elfogódva szegezi a földre szeméit*”. Nádasdy ezt „*zavartan lesüti a szemét*”-nek fordította, és lábjegyzetben hozzáfűzi: „Ebből nyilvánvaló, hogy Ottó valóban szeretkezett Melindával.” (181) Ezt a non-verbális gesztust Biberach vallomásnak tekinti, noha a lesütött szemeket ő már az előversengésben is valószínűleg félreértelmezte. Az aktus megtörténte nemcsak Bánk jó hírneve, de Melinda becsülete szempontjából is lényegtelen, mert a látszatot az udvar világa nyilvánvalónak veszi.

Az erőszakos házasságtörést követően a középkori szokásjog szerint az asszonyhoz férje többé valóban nem nyúlhat (253), azonban ezt nem csak stílárius szempontból szerencsétlen szeretkezésnek nevezni. Vannak olyan *Bánk bán*-értelmezések, amelyek feltételezik, hogy Melinda lelki sérüléseit az Ottó iránt megélt érzelmi vágyak okozták, amiket a hevítőpor mesterségesen keltett benne. Noha az áldozat tisztában volt azzal, hogy a házasságtörésben ártatlan, mégis büntudattól szenved, mert Ottó a testén, az ajzószer a lelkén tett erőszakot. Ez az egyébként izgalmas (Nagy Imrétől származó) olvasat Erika Fischer-Lichte *Emilia Galotti*-elemzésének mintájára a polgári dráma értékrendjének magyarországi megjelenését is felveti.³ Sajnos nem kapott helyet Nádasdynál, ellenben a hevítő népies nevét, mely viszont lényegtelen a *Bánk bán* szempontjából, megtudhatja az olvasó. „Népies nevén: búgatópor. Háziállatoknak is adják, hogy kedvük legyen párosodni.” (97) Itt kell azonban megjegyezni, hogy a cél a háziállatok szaporítása, s nem elsősorban a párosodásuk.

Nádasdy Ádám *Bánk bán*-fordítása elismerésre méltó, precízen kimunkált alkotás, amely sokak számára jelent majd pótolhatatlan segítséget az elkövetkezendő években, és éppen jelentősége miatt lenne érdemes néhány apró jegyzettel még transzparenssebbé tenni a színműben rejlő gazdag értelmezési lehetőségeket. (*Magvető Kiadó, 2019*)

3 Nagy Imre, *Magyar Lucretia...*, 2014, 295–296., ill. Fischer-Lichte, Erika, *A dráma története*, ford. Kiss Gabriella, Jelenkor, Pécs, 2001.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

Ára: 500,- Ft
(előfizetőknek 400,- Ft)

2019 NOVEMBER

forrás

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka

ISSN 013-3056X

9 770133 056007

19011